ÇEVİRİBİLİM EDİMBİLİM İLİŞKİSİ ÜZERİNE

NESLİHAN KANSU-YETKİNER

İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları
Yayın no. 52

İzmir Ekonomi Üniversitesi
Sakarya Cad. No. 156
35330 Balçova
İzmir Türkiye

© 2009, Neslihan Kansu-Yetkiner
ISBN 978-975-8789-33-7

Bütün hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa ayrıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Kapak Tasarım: Seyran Öztürk

Sözcükler Üzerine Sözcükler

Ölmüştür artık
Söylendiğinde bir sözcük
Kimilerine göre.
Bence asıl o zaman
Başlar yaşamaya
Tam söylendiğinde.

Emily Dickinson, Toplu Şiirler
Çeviren Neslihan Kansu-Yetkiner

Uygar'a...

Önsöz

Alanyazına baktığımızda dilbilimsel bakış açısıyla ele alınan, dilbilimsel yöntem ve araçların uygulandığı çeşitli çeviribilim çalışmaları görmekteyiz. Çeviribilimin dilbilimin bir uygulama alanı olduğunun iddia edildiği bir dönemin ardından çeviribilim özellikle 1980'lerden sonra özerk bir disiplin olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir. Bassnet (1980)'a göre çevirinin çok boyutlu doğasını incelemek ve irdelemek için dilbilim çalışmaları tek başına yeterli değildir. Çeviride dilbilimsel yapıların, dizgelerin ve kuramsal çerçevelerin yanı sıra çeviri süreçlerini ve tercihlerini derinden etkileyen tarihsel ve kültürel bir boyut söz konusudur.

Bu çalışma, bir tarafta bilişsel temellerde yükselip dilbilimsel ve kültürel kurallardan etkilenirken, diğer tarafta dilin sosyal ve etkileşimsel boyutlarının altını çizen genç bir dilbilim alanı olan edimbilim ve onun getirdiği edimbilimsel yaklaşım sayesinde çeviri çalışmalarında bağlama dayalı anlam oluşturma, alımlama, yorumlama ve çözümleme gibi boyutların daha dizgesel ve disiplinlerarası bir bakış açısıyla irdelenebileceği önerisini getirmektedir. Edimbilim bir yanda çözümlediği bilişsel süreçlerle alımlama ve yorumlamaya katkı sağlayarak yazar ve çevirmenin öznel düşün dünyalarına ışık tutarken, öte yanda bir etkileşim sırasındaki dil kullanımı ve bağlam olgusuyla dilin kişilerarası işlevini de ele alır. Kültür, bağlam ve kişilerarası ilişkileri göz önüne alarak "uygun" dil davranışları sergileme, bu uygun davranış biçimlerinin belirleyicilerini sosyo kültürel ve dilbilimsel temelde irdeleme, bağlamsal bilgiyi dilbilimsel

yapı ile ilişkilendirme, konuşmacılar veya yazar-okur arasında gerçekleşen etkileşime bağlı olarak oluşan yeni anlamları, dolayısıyla bir ürün olarak çeviri metnini yorumlama, yorumlamaya ilişkin bilişsel süreçleri tartışma çeviribilimin ve edimbilimin kesişme alanlarıdır. Çalışmamız, bu alanlara işaret etmeyi ve edimbilim-çeviribilim etkileşimine ilişkin bazı uygulamalar sunmayı amaçlamaktadır.

Kitap üzerinde yoğun bir şekilde çalışmama olanak veren uyumlu ve huzurlu akademik atmosfer için İzmir Ekonomi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümündeki meslektaşlarıma, heyecanımı paylaşan ve beni gönülden destekleyen sevgili Derya Duman ve Nihal Yetkin'e, kaynak taramalarımda yardımlarını esirgemeyen Müge Işıklar Koçak ve doktora öğrencim Hamide Çakır'a, İngilizce çözümlemelerimde ana dil konuşanları olarak yorumlarıyla destek veren Anita Afacan ve Aksel Epik'e çok teşekkür ederim.

Bu kitabı yazmam konusunda beni en baştan beri yüreklendiren, yorumları ve kaynak desteği ile yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Lütfiye Oktar'a, manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. İsmihan Bayramoğlu'na ayrıca içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Son olarak, yaptığım her işte olduğu gibi, bu kitabın yazılmasında da varlığı ve desteğiyle hep yanımda olan eşim Hakan'a, sevgisi ve anlayışıyla bana güç katan can oğlum Uygar'a çok teşekkür ediyorum.

Neslihan Kansu-Yetkiner
İzmir, 2009

Giriş

Dil ve iletişim konusunda genç bir çalışma alanı olarak edimbilim, sunduğu yeni araştırma yöntemleri ve açtığı yeni araştırma alanlarıyla çeviribilim çalışmalarında giderek artan bir biçimde önem kazanmaktadır. Dilbilimin çeviribilime getirdiği kuramsal destek ve araştırma yöntemleri çeviri kuramını çevirinin nasıl olması gerektiği yönündeki kuralcı yaklaşımlardan, bir süreç ve ürün olarak çevirinin nasıl yapıldığına yoğunlaşan betimleyici çeviri çalışmalarına yönlendirmiştir. 80'li yılların başından itibaren kültürlerarası ve kişilerarası iletişim (Gumperz 1982, 1992, Antaki 1994, Beal 1990, 1992, Scollon ve Scollon 1981) konulu çalışmalarda büyük bir artış olmuş, bu çalışmalar dilbilimsel dizgelerin ve yapıların aktarımının yanı sıra, sosyokültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlara da odaklanmıştır. Bu tür etkileşimler, özel durumları, bağlama dayalı anlam oluşturma ve yorumlama süreçlerini beraberinde getirdiği için doğal olarak edimbilimin konu alanına dahil olmuştur. O halde, en az iki dil ve kültür arasında gerçekleşen her türlü etkileşimin kesişme noktası olan çeviri ediminde, gerçek yaşamdan kesitler halinde veya kurgusal bağlamlarda, bir başka deyişle, sözlü ve yazılı çeviri uygulamalarında, dublaj, altyazı, makine çevirileri gibi özel alan çevirilerinde edimbilimsel yaklaşımlar hem çeviri sürecinde hem de bir ürün olarak çeviri metnin değerlendirilmesinde son derece önemli araçlar, yöntemler ve kuramsal çerçeveler sunmaktadır. Dolayısıyla bu kitap çeviri ediminde ve çeviri metinlerin değerlendirilmesinde yer alan yorumlayıcı edimbilimsel değişkeleri ortaya

koymak, kişisel ve kültürler arası farklar nedeniyle ortaya çıkan sorunları irdelemek ve edimbilimsel yaklaşımlar eşliğinde süreç ve ürün olarak çeviri edimini yorumlamak, değerlendirmek konusunda uygulama örnekleri sunmak amacını gütmektedir. Bu bağlamda çalışmamız iki temel bölüme ayrılabilir. Bu ayrım edimbilimin tarihsel gelişiminin, kuramsal çerçevenin ve iki disiplinin kesişme noktalarının öne çıktığı kuramsal temelli ilk üç bölüm ile edimbilimsel kuramlar üzerinde yükselen ve/veya çeviri yaklaşımları ışığında sunulan uygulamaların yer aldığı son iki bölüm şeklinde ifade edilebilir.

Kitabın ilk bölümünde edimbilimin konu alanı ve bu genç dilbilim disiplininin tarihsel ve kuramsal gelişimi, edimbilimin temel konu başlıkları ele alınmıştır. Görüleceği üzere, edimbilimsel yaklaşımda dilin çok boyutlu olarak ele alınması, söylemin göreceli kültür bağlamı içinde algılamamızı, bilişsel süreçlerimizi, değer sistemimizi ve iletişim biçimimizi etkileyen, değiştirebilen bir olgu olarak tanımlanmasına yol açmıştır.

İkinci bölümde edimbilim ve çeviribilim ilişkisi irdelenmekte ve çeviri çalışmalarında edimbilimsel yaklaşımın çeviri süreci ve erek metnin bir ürün olarak ortaya konması olmak üzere iki temel noktada katkı sağladığı savlanmaktadır. Edimbilimsel yaklaşım öncelikle yazarın kaynak dilde kodladığı anlamın çözümlenmesi yoluyla bir metnin yorumlanmasında çeviribilime katkı sağlamaktadır. Öte yandan, bu yorumlananları erek dilin beklenti normları doğrultusunda erek dile aktarırken çevirmenin seçimlerini etkileyen etmenlerin ortaya çıkarılmasında etkilidir.

Üçüncü bölümde, edimbilimsel bakış açısıyla ortaya konan çeviri kuramları, değerlendirme ve yorumlama modelleri ile çeviri stratejileri üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, işlevsel edimbilimsel çeviri eleştirisi yöntemi, bağıntı kuramı, makine çevirileri ve çeviri eğitimine yönelik edimbilimsel modeller üzerinde durulmaktadır.

Kitap içindeki ilk uygulama örneğinin sunulduğu dördüncü bölümde, bir sözeylem olarak Türkçede günlük konuşma dilinde yemin ve yemin etme eylemi yapı, işlev ve yarattığı etki açısından ele alınırken, Türkçede önemli yazarlar tarafından kaleme alınmış olan dört tiyatro eserindeki günlük konuşma dilinde yer alan yemin örnekleri taranmış ve bunların erek metin izleyicisinde yarattığı etki irdelenmektedir.

Beşinci bölümde, çeviri çalışmalarında ve dilbiliminde bağıntı kuramı temelinde belirtikleştirme çalışmalarına ışık tuttuktan sonra belirtikleşme kavramının izlerini Can Yücel'in 'Şeyist' adlı şiirinin çevirisi ele almaktadır.

Kitap kapsamında sunulan bu konular okura edimbilimsel yaklaşımlar ve bunların çeviriye uygulanması konusunda bir çerçeve bilgi sunacak ve diğer araştırmacılara araştırma alanları ve konuları bağlamında çeşitli kapılar açacaktır.

İçindekiler

ÖNSÖZ iv

GİRİŞ vi

TABLOLAR LİSTESİ xii

ŞEMALAR LİSTESİ xiii

1 EDİMBİLİM ÜZERİNE 1

1.1 EDİMBİLİMİN KONU ALANI NEDİR? 1
1.2 EDİMBİLİMİN DOĞUŞU 3
1.2.1 Felsefi Bakış Açısı 4
1.2.2 Bilişsel-Edimsel Bakış Açısı 7
1.2.3 Toplumsal Bakış Açısı 9
1.3 EDİMBİLİMDE TEMEL KONU BAŞLIKLARI 12
1.3.1 Sözeylem Kuramı 12
1.3.2 Sezdirim ve İşbirliği İlkesi 16
1.3.3 İncelik Kuramı 19
1.3.4 Bağlam 25
1.4 SONUÇ 30

2 KÜLTÜRLERARASI AKTARIM OLARAK ÇEVİRİ ÇALIŞMALARI VE EDİMBİLİM 31

2.1 ÇEVİRİBİLİM-EDİMBİLİM İLİŞKİSİ 31
2.2 YORUMLAMA SÜRECİ VE EDİMBİLİM 35
2.3 DEĞERLENDİRME SÜRECİ VE EDİMBİLİMSEL EŞDEĞERLİLİK 36
2.4 ÇEVİRMENİN EDİMBİLİMSEL DONANIMI 39
2.4.1 İletişimsel Edinç 39
2.4.2 Çeviri Edinci 41

2.5 ÇEVİRİ ÇALIŞMALARINDA EDİMBİLİMSEL BAŞARISIZLIKLAR 44
2.6 SONUÇ 47

3 EDİMBİLİMSEL YAKLAŞIMIN ÇEVİRİ ÇALIŞMALARINA YANSIMASI 49

3.1 ÇEVİRİ ÇALIŞMALARINA EDİMBİLİMİN KATKISI 49
3.1.1 İşlevsel-edimbilimsel Çeviri Eleştirisi Modeli 49
3.1.2 Bağıntı Kuramı ve Çeviri Çalışmaları 51
3.1.3 Makine Çevirisine Edimbilimsel Yaklaşım 53
3.1.4 Edimbilim ve Çeviri Eğitimi 55
3.2 SONUÇ 58

4 BİR SÖZEYLEM OLARAK SÖZLÜ SÖYLEMDE YEMİN ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE 59

4.1 GİRİŞ 59
4.2 SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMDA YEMİN 61
4.3 SÖZEYLEM VE ÇEVİRİ UYGULAMALARI 64
4.4 VERİ VE YÖNTEM 66
4.5 BULGULAR VE TARTIŞMA 67
4.6.1 Valla Kullanımı ve Çevirileri Üzerine 69
4.6 SONUÇ 75

5 EDİMBİLİMSEL BAĞLAMDA ÇEVİRİ SÜRECİNDE BELİRTİKLEŞTİRME 77

5.1 GİRİŞ 77
5.2 DİLBİLİMSEL BAKIŞ AÇISI İLE BELİRTİKLEŞTİRME 79
5.2.1 Edimbilimsel Belirtikleştirme 79
5.2.2 Bilgisayarlı Dilbilim Çalışmalarında Belirtikleştirme 81
5.2.3 Metindilbilim Açısından Belirtikleştirme 82
5.3 ÇEVİRİ ÇALIŞMALARINDA BELİRTİKLEŞTİRME KAVRAMI 83
5.4 BELİRTİKLEŞTİRME ÇEŞİTLERİ 87
5.4.1 Belirtikleştirme Nedenlerine Göre Sınıflama 87
5.4.2 Belirtikleştirme Yapılarına Göre Sınıflama 91
5.5 VERİ VE YÖNTEM 92
5.6 ÇÖZÜMLEMELER 93
5.6.1 Türkçede "Şey" Kullanımı 93
5.6.2 Can Yücel'in Şiir Anlayışı ve "Şeyist" Şiiri Üzerine 95
5.6.3 "Şeyist" Şiiri Çevirisinde Belirtikleştirme ve Bağıntı Süreci . 96
5.7 SONUÇ 106

6 SONUÇ 109

TERİMCE **111**

KAYNAKÇA **117**

DİZİN **149**

Tablo Listesi

TABLOLAR

1.1 GRICE'IN KARŞILIKLI KONUŞMA İLKELERİ 18
4.1 ÇALIŞMA YER ALAN TİYATRO ESERLERİ VE ÇEVİRMENLERİ 66
4.2 YEMİNLER VE DAĞILIM SIKLIĞI 67
4.4 VALLA KULLANIMI VE ÇEVİRİLERİ 70
5.1 ÖZGÜN VE ÇEVİRİ METİNDEKİ ŞEY DAĞILIMI 99

Şekiller Listesi

ŞEKİLLER

2.1 ÇEVİRİYE YÖNELİK DİL EDİNCİ BİLEŞENLERİ 42
3.1 KONULARINA GÖRE YEMİN DAĞILIMI 62

1 Edimbilim Üzerine

1.1 Edimbilimin Konu Alanı Nedir?

Kökleri dil felsefesine ve genel dilbilime dek uzanan edimbilim, sosyal bir insan davranışı olarak dil kullanımının gözlenmesi ve yorumlanmasını konu alanı edinmiştir. En geniş tanımıyla edimbilim dil kullanımının bilimsel olarak incelenmesidir. Dar anlamıyla ise edimbilim sözcelerin yorumlanması sırasında dilbilimsel özelliklerin ve bağlamsal etkenlerin nasıl etkileşim içine girdiğini incelemektedir.

Herhangi bir dilde kurulan bir tümce, söz konusu dilin sağladığı dilbilgisel yapı nedeniyle oluşturulan sesbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel özellikleriyle soyut bir varlıktır. Buna karşın, bir tümcenin hayata geçirilmiş hâli olarak sözce belirli bir zaman ve uzam içinde oluşturulan somut bir varlıktır ve canlandırdığı tümcenin dilbilgisel özelliklerinin yanı sıra, verilen durum dahilinde, bu sözceyi söyleyen konuşmacının ve dil çevreninin de özelliklerini yansıtır. Sözce, dilbilimsel ve dilbilimsel olmayan özellikleri barındıran nitelikte bir yapılanmadır. İnsan iletişiminde bu özelliklerin nasıl rol oynadığı ve birbirleriyle nasıl bir etkileşim hâlinde oldukları edimbilimsel kuramların yanıtlamaya çalıştığı sorulardır.

Crystal (1992) edimbilimi sosyal etkileşimde dil seçimlerimizi belirleyen etkenlerin ve bu seçimlerimizin başkaları üzerindeki etkisinin incelenmesi olarak ele almaktadır. Yule (1996:4) için edimbilim "dilbilimsel yapılarla bu yapıların kullanıcıları arasındaki ilişkinin incelenmesidir". Stalnaker (1972:380)'a göre ise edimbilim "tümcelerin kullanılma amaçlarının ve bir tümcenin sözce olarak uygun bir biçimde kullanılabileceği gerçek dünya koşullarının incelenmesidir".

Levinson (1983)'a göre edimbilim, etkileşim sırasındaki anlamı ve dilin anlaşılmasında temel oluşturan dil ve bağlam arasındaki ilişkileri inceleyen bir kuramdır.

Leech (1983) yapısalcı anlayış ile işlevci anlayışı birleştiren bir bakış açısıyla, bir dilin doğasının dilin dilbilgisi ve dil kullanım özellikleri ile bunlar arasındaki etkileşim ele alınmadan çözümlenemeyeceğini ifade etmektedir. Tanımlara baktığımızda genel olarak edimbilimin;

- Sözcelerin kullanımlarının ve yorumlanmasının nasıl gerçek dünya bilgisine bağlı olduğunu,
- Konuşmacıların sözeylemleri nasıl kullanıp anladıklarını,
- Konuşmacı ve dinleyici arasındaki ilişkiden tümce yapısının nasıl etkilendiğini

konu kapsamına aldığını görmekteyiz.

Genel dilbilim akımları ışığında gelişen edimbilim, Marmaridou (2000:1)'nun ifade ettiği gibi, günümüzde "bir tarafta bilişsel temellerde

yükselip dilbilimsel ve kültürel kurallardan etkilenirken diğer tarafta dilin sosyal ve etkileşimsel boyutlarının altını çizen" bir zemin yaratmaktadır.

Edimbilimin bilişsel, sosyal ve kültürel boyutta dilbilim akımlarıyla etkileşimi bundan sonraki bölümde ele alınacaktır.

1.2 EDİMBİLİMİN DOĞUŞU

20. yüzyılın başlarında Ferdinand de Saussure (1916/1983)'ün "Genel Dilbilim Dersleri" adlı eserinin basılması çağdaş dilbilimin miladı olarak kabul edilmektedir. Saussure, dilbilim çalışmalarında dil (langue) ve söz (parole) ayrımında olduğu gibi birçok ikili kavramlaşmaya (gösteren ve gösterilen ayrımı, eş süremli ve art süremli dilbilim çalışmaları ayrımı gibi) dikkat çekmiştir. Dil ve söz ayrımı, dillerin yapısını karşılaştırarak inceleyen yapısalcılık akımı içinde önemli bir yer tutmuştur. Bu eğilim ilk başlarda Chomsky okulunda benimsense de, böylesi bir yaklaşımın karmaşık dilbilimsel olguların yorumlanmasında sınırlı bir kaynak olduğu görülmüştür. Bu gereksinime bir yanıt arayışıyla, anlambilimin gelişimini destekleyen sözdizim temelli bir dilbilim kuramının temelleri atılmıştır. Dilbilgisel yapı incelemesinden anlam araştırmasına geçiş zorunlu bir hâl almışken, zaman, olay, uzam, dil kullanıcıları, iletişim amacı gibi etkenleri göz önüne almayan anlambilimciler, dilbilimsel göstergelerin bulanık (farklı ve anlaşılması güç) anlamlarını belirlemede güçlüklerle karşılaşmışlardır. Anlambilimin açıklayamadığı birçok şey bir kenara itilirken, kimi dilbilimcilerin deyimiyle "çöp sepetine" atılırken, bağlam kavramının

dilbilimcilerin ilgi alanına girmesiyle bu sözde çöp sepetindeki her şeyi değerlendiren ve anlamlandıran yeni bir bilim dalı, edimbilim doğmuştur.

60'lı yıllardan sonra ivme kazanan edimbilim çalışmaları dilbilimin genç bir alt dalı olarak görülmesine karşın, modern anlamdaki edimbilimsel yaklaşım uzun yıllar felsefecilerin, dilbilimcilerin ve göstergebilimcilerin ortak çabalarıyla günümüzdeki şeklini almıştır. Edimbilimin tarihsel serüvenine baktığımızda, çağdaş edimbilimin doğmasına katkı yapan üç temel bakış açısından söz etmek mümkündür:

(i) Felsefi bakış açısı
(ii) Bilişsel-edimbilimsel bakış açısı
(iii) Toplumsal bakış açısı

1.2.1 Felsefi Bakış Açısı

Sosyal yaşam bağlamı ve insan etkeni ile ilintili olarak anlamın incelenmesi 17.yüzyıldaki aydınlanma dönemine dek uzanır. Görgül felsefecilik anlayışı ile Hume (1976/1739), Hobbes (1651) sosyal ve politik bir eylem olarak dile yönelmişlerdir. Fransız geleneğinde yer alan çağdaşları Reid (1969/1785), Garnier (1852) göstergebilim ve yorumlamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır. 20.yüzyıl başlarında ruhbilimsel ve dilbilimsel işlevci bakış açısıyla çalışmalar yapan Bühler (1934) "gösterge ile konuşmacı/verici arasındaki bağıntıyı anlatım işlevi, gösterge ile alıcı arasındaki bağıntıyı seslenme işlevi, gösterge ile sözü edilen olgular arasındaki bağıntı ise betimleme işlevi olarak tanımlamıştır (Snell-Hornby

1988:30). Bu çok boyutlu işlev anlayışı, insan dilinin sosyal etkileşime ve uygulamaya dayalı eylemlerden kaynaklandığı inancına dayanan sözeylem ve dizin (indexical) kuramlarının temellerini atmıştır. Bir başka deyişle Bühler, gösterge kuramını insan davranışları üzerine uygulamıştır (Nerlich ve Clarke 1996).

20. yüzyıldan itibaren, felsefi temellerde dilbilimsel edimbilim geleneğine yön veren iki okuldan söz edilebilir: 1930'lardaki Pierce ve Morris geleneğini temsil eden ve göstergebilimin dil çalışmalarındaki izdüşümünü ilk belirleyen Amerikan Okulu ve 1950'lerde Wittgenstein ve Austin'den başlayarak Searle'ün sözeylem kuramıyla gelişen İngiliz Dil Felsefesi Okulu.

Amerikan Okulu

İlk kez Amerikalı felsefeci Morris (1938) göstergebilimin (semiotics) temellerini ortaya koyarken "edimbilim" (pragmatics) terimini kullanmıştır. Saussure'ün yapı ve anlam olmak üzere iki boyuttan oluşan gösterge modeline bir boyut daha ekleyen Morris (1938) göstergebilimi söz dizimi, anlambilim ve edimbilim olarak üç temel dala ayırır. Buna göre göstergeyle nesne arasındaki ilişki anlambilimin, gösterge ile diğer göstergeler arasındaki ilişki sözdiziminin, gösterge ile onu kullananlar ve durum/bağlam arasındaki ilişki ise edimbilimin konu alanıdır. Morris'in yaptığı bu üçlü ayrımda en önemli nokta dil kullanımında toplumbilimsel ve zihinsel parametrelere dikkati çekmesidir. Diğer bir önemli nokta ise dil kullanıcısının aynı zamanda bir "yorumcu" olarak ifade edilmesidir. İnsanın kullanıcı/yorumlayıcı olarak tanımlanması insan iletişiminin etkileşimsel boyutunun altını çizmektedir

İngiliz Okulu

1950'lerden başlayarak doğal dil felsefecilerinin etkili olduğu bir dönem dikkati çekmektedir. Wittgenstein (1953, 1958)'ın dil kullanımındaki anlam, Austin (1962)'in ve Searle (1965, 1969)'ün sözeylem kuramı üzerine çalışmalarının yanı sıra, Grice anlam ve etkin iletişim kuramını ortaya atmıştır.

Wittgenstein (1953, 1958), "Sözcüğün anlamını değil, kullanımını araştırmak gerekir" düşüncesinden hareketle, sözcelerin anlamlarının sözceler ancak dil oyunları olarak görüldüğü takdirde anlaşılabilir olduğu savını ortaya atarken, Oxfordlu çağdaşı Austin (1962) sözeylem kuramı üzerinde çalışmaktaydı. Her ikisi de dilin anlamının dilbilimsel kullanıcıların (kılıcıların) yer aldığı eylemlere bağlı olarak ortaya çıktığını ifade ettiler. Bir başka deyişle, eylem veya oyun diye adlandırılsın, dil kullanımı ve onun getirdiği anlam, oyunun hamlelerine, bu hamlelerin sonuçlarına ve oyun süreci içinde değişen bağlama bağlı olarak oluşmaktadır savını desteklediler.

"Sözcüklerle Nasıl İş Görülür? (How to do Things with Words) adlı çalışmasıyla J. L. Austin (1962) sözeylem kuramını ve bir şey söylemenin bir şey yapmak anlamına geldiğini ifade eden "edimsel dil" kavramını ortaya atmıştır. Austin'e göre konuşmacının yaptığı şey, belirli sosyal bağlamlar içerisinde sosyal gerçeklikler ortaya koymak, yani bir iş yapmaktır. Örneğin bir nikâh memuru iki kişiyi evlendirdiği bir nikâh töreni sırasında "şimdi sizi karı koca ilan ediyorum" dediğinde sosyal bir gerçeklik yaratır, yani bu iki kişiyi resmi olarak evlendirir.

Austin'in sözeylem kuramını daha ayrıntılı bir şekilde ele alan Searle (1965, 1969)'e göre dilin anlaşılması için konuşmacının amacının/niyetinin anlaşılması gerekmektedir. Dil, kasıtlı/amaçlı bir davranış olduğundan bir eylem biçimi olarak görülmelidir. Konuşmacı konuştuğunda bir eylem yapmış olur. Searle, ayrıca dolaylı ve doğrudan sözeylemler arasındaki farka da değinmiştir. Sözeylemler ayrıntılı bir biçimde daha sonraki bölümde ele alınacaktır.

İngiliz Okulu içindeki "söylenen" ile "demek istenilen" arasındaki ayrıma dikkati çeken Grice (1967, 1968, 1969, 1975a, 1975b)'ın anlambilim incelemesine farklı bir bakış açısı sunan iki önemli katkısı söz konusudur. Anlambilim çalışmalarında öngörülen tümcenin anlamını çözümlemenin iletişim sürecinin sadece bir parçası olduğunu belirten Grice, "konuşmacı anlamı" ve "tümce anlamı" ayrımına gitmiştir. Grice'ın ikinci önemli katkısı, iletişimde ortak çabanın dinleyici ve konuşmacı arasında iletişimin sağlanması olduğu, bunun için işbirliği ilkesiyle hareket etmeleri gerektiği savıdır.

1.2.2 Bilişsel-Edimbilimsel Bakış Açısı

Bilişsel-edimbilimsel yaklaşımın temelleri, felsefi yaklaşımın düşünceleri ve özellikle anlamı, konuşmacının ne demek istediğinin dinleyici tarafından anlaşılması olarak gören ve bunu evrensel bir bilişsel davranış olarak tanımlayan Grice (1967, 1968, 1969, 1975a, 1975b)'ın anlam kuramı üzerine kurulmuştur. Bilişsel-edimbilim; algılama, kavramlaştırma ve çıkarsama gibi bilişsel yetilerle olanaklı hale gelen dil işlemiyle (language

processing) zihinsel süreçleri ele almaktadır. Edimbilimdeki bilişsel boyut, Sperber ve Wilson (1986/1995)'ın bağıntı kuramı ile temsil edilmektedir.

Bağıntı Kuramı

Grice (1967, 1968, 1969, 1975a, 1975b) etkileşim halindeki insanların açık olmayan ve sezdirimlerle dolu konuşmaları anlayabilmeleri için onların işbirliğine açık, rasyonel canlılar oldukları savından hareketle işbirliği ilkesini ortaya koymuştur. Öte yandan, Grice'ın çalışmalarıyla eş zamanlı olarak Chomsky (1965a, 1965b)'nin dilbilimin ilgi alanına insan aklını oturttuğunu görmekteyiz. İnsanın doğuştan dil edinme yeteneğine sahip olduğunu ve dilbilgisini çevresinden edindiği girdi ile içselleştirdiğini ifade eden Chomsky için dil kullanıcısı asosyal, etkileşimden uzak ve idealize edilmiş bir biçimde yer almaktadır. Sperber ve Wilson (1986) ise bağıntı kuramı çerçevesinde düşünen, yorumlayan ve dilbilgisel olarak her zaman kurallı tümce kurmayan insanın iletişimi üzerine yoğunlaşmıştır. Grice'ın "konuşmacının niyeti" kavramını irdeleyen Sperber ve Wilson (1986) Grice'ın betimleyici yaklaşımına karşılık açıklayıcı ve çözümleyici bir bakış açısı sunmuştur.

Bağlam kuramında sorulan en önemli sorulardan birisi "İletişimde bağlamın doğası ve rolü nedir?" sorusudur. Sperber ve Wilson'ın bağlam ile belirtmek istediği, içinde bulunduğu koşullara ilişkin olarak dinleyicinin geliştirdiği bir dizi varsayımdır. Bu tanımda bağlam insan zihni tarafından yapılabilecek her türlü varsayımı içeren geniş bir kapsama sahiptir. Bu varsayımlar "içinde bulunulan sosyal çevre veya daha önce söylenenlerden elde edilen bilgi" ve daha geniş bir bakış açısıyla "gelecek, bilimsel varsayım, dinî inanışlar, anılar, kültürel yargılar, konuşmacının zihinsel durumuna ilişkin

inanışlar"dan kaynaklanmaktadır (Sperber ve Wilson 1986:15). Bilişsel açıdan bağlam, nesnel veya koşulları önceden belirlenmiş bir yapılanma olmayıp, çıkarsama sürecinde ortaya çıkan bir olgudur. Bağıntı kuramının temel ilkesi olarak "İletişim ve bilişsel süreç bağıntı ile belirlenir" (Sperber 1994: 47). Göreceli bir kavram olan bağıntı, bağlamsal etki ve işlem çabası olmak üzere iki temel etkene bağlıdır. Yeni bir bilgi, bağlamsal bir etki yarattığında bağıntıdan söz edilebilir. Bağlamsal etki yaratmak üzere eski bilgi ve yeni bilgi arasındaki etkileşim, kendini üç şekilde ortaya koymaktadır: var olan varsayımın güçlenmesi veya desteklenmesi, bağlamda var olan varsayımların ortadan kaldırılması veya eski bilgilerle çelişmesi, bağlamsal bir çıkarım oluşturmak üzere var olan bilgiyle birleşmesi. Bunlardan biriyle sonuçlanacak şekilde eski ve yeni bilgi arasındaki etkileşim bağlamsal etkiyi belirler. Bağlamsal etki ne denli büyükse, o denli etkin bir bağıntı oluşturulabilir. Dinleyici içinse amaç, en üst düzeyde bağıntı sağlamak yerine bağlamsal etkiyi en az çabayla en üst düzeye çıkarmaktır. "Her sözce bir bağıntı beklentisi yaratır" (Sperber ve Wilson 1986: 45) savından hareketle bağıntı kuramında, dinleyicinin bir dizi olası yorumu değerlendirmesi sadece "bağıntı" ölçütüne dayanır.

1.2.3 Toplumsal Bakış Açısı

Dil kullanımını etkileyen sosyal etkenler dil felsefecilerinin de ilgi alanlarında yer almıştır. Örneğin Austin (1962) sözcelerin gücünü belirtmek için belirli kurumsal düzendeki dil kullanımları üzerinde durmuştur. Öte yandan Searle (1975), incelik ile bağlantılı olarak dolaylı anlatımı ele alarak sosyal olguyu genel dilbilim kuramı ile ilişkilendirmeye çalışmıştır. Grice

(1975) ise iletişimi, konuşma ilkeleri ile düzenlenen işbirlikçi ve evrensel bir etkileşim olarak görmüştür. Dolayısıyla edimbilimin her zaman için sosyal olguların ayırdında olduğunu, ancak homojen, evrensel ve idealize edilmiş bir sosyal gerçeklik anlayışı ile hareket ettiğini söylemek mümkündür (Marmaridou 2000). Aynı anlayışın izlerinin dilbilimsel dizgeleri kapalı, durağan olgular olarak kabul eden Saussurecü gelenekten başlayarak, bireyin içselleştirdiği zihinsel dilbilgisini ve dil edincini homojen olarak gören üretici dilbilgisine dek uzandığını görmekteyiz. Öte yandan özellikle Labov (1966, 1972a, 1972b) gibi sosyal değişkeler temelinde dil kullanımını inceleyen toplumdilbilimcilerin çalışmaları, idealize edilmiş sosyal ortamların örtüşmediği ortaya koymuştur.

İletişimin etkileşimsel doğasının ayırdına varılması bağlam ve söylem kavramlarına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesini sağlamıştır. Bu aşamada dinleyici etkileşimi sosyal olarak oluşturan, yorumlayan ve onaylayan taraf olarak yer alırken; bağlam, dil kullanımını belirleyen bir sosyal değişke olarak değerlendirilmektedir (Mey 1994). 1960'ların ortasında antropolojik dilbilim çalışmaları kapsamında Gumperz ve Hymes (1964) dilin yerlilerin sosyal yaşamındaki ve toplumun sosyal yaşamına şekil veren olaylar içindeki önemini ortaya koymuşlardır. Bu aşamadan sonra, dilin doğduğu toplumdan ve kültürden uzak bir şekilde kapalı, biçimsel bir dizge olarak görülmesi fikrinden uzaklaşılmıştır. Böylesine bir yaklaşım, geniş ölçekli bakış açısı ve sosyal organizasyonlar içinde dil davranışlarını inceleyen araştırmacıları küçük ölçekli bakış açısına yani konuşma çözümlemesine (conversation analysis), konuşma etnografisine yöneltmiştir. İnsanların sosyal ve kültürel dünyalarını oluşturmak üzere dili nasıl kullandığını inceleyen araştırmacılar (Bauman ve Sherzer 1974,

Schegloff ve Sacks 1973, Schenkein 1978, Atkinson ve Heritage 1984) konuşma sürecinin sosyal kurumları, sosyal rolleri ve sosyalleşme olgusunu içine alan karmaşık ve devingen bir yapı ortaya koyduğunu belirlemiştir.

Dilin çok boyutlu olarak ele alınması, söylemi göreceli kültür bağlamı içinde algılamamızı, bilişsel süreçlerimizi, değer sistemimizi ve iletişim biçimimizi etkileyen, değiştirebilen bir olgu olarak tanımlamamıza neden olmuştur (Matsumato 1994, Scollon ve Scollon, 1995, Brislin 1993, Duranti ve Goodwin, 1992). Dili kurumsal ve toplumsal bir uygulama alanı olarak gören sosyal bakış açısı içinde bir diğer önemli gelişme insanların bildirimde her zaman işbirlikçi olmadığına dair Grice'a yönelik bir eleştiridir. Fairclough (1989)'a göre Grice'ın işbirliği ilkesine uymayarak iletişimde bireylerin kendi amaçlarına hizmet eden anlamların yaratıldığı ve bunun dinleyiciye kabul ettirilmeye çalışıldığı durumlar söz konusudur.

Sonuç olarak gelinen noktada, toplumsal bakış açısı, geleneksel dilbilim çalışmalarındaki idealleştirmeyi reddederek sosyal ve etkileşimsel boyutta bir söylem ve bağlamın altını çizmektedir. Bu disiplinlerarası bakış açısı edimbilimin çalışma alanlarının mikroedimbilim, makroedimbilim ve metaedimbilim olmak üzere üç bölüme ayrılmasına neden olmuştur (Mey 1994, Verschueren 1999). Mikroedimbilim çalışmaları; dil kullanımı düzeyinde, bağlam, konuşma sezdirimleri, gönderim, edimbilimsel ilkeler, sözeylemler ve konuşma çözümlemesini içine alan ve konuşma sırasında dilin gönderim ve sezdirim yoluyla anlaşılmasına yönelik dil kullanıcılarına düşen edimbilimsel görevleri ele almaktadır. Makroedimbilim, toplum ve kültür düzeyinde, edimbilimin sosyal yönleri, kültürlerarası edimbilim,

yazınsal edimbilim dahil olmak üzere, iletişim sürecinde dil kullanıcıları için dilin nasıl kullanıldığına dair sorulara odaklanmaktadır.
Metaedimbilim, edimbilimin yöntemsel ve kavramsal donanımının dilbilimin ve anlambilimin donanımından farkını ortaya koymaya, dil kullanımına yol açan veya bunu yapmaktan alıkoyan koşulların ve durumların ortaya çıkmasına, dilin kendi kendini sorgulamasına, kendi hakkında yorum ve eleştiriler yapmasına odaklanmaktadır (Caffi 1994).

1.3 Edimbilimde Temel Konu Başlıkları

1.3.1 Sözeylem Kuramı

İletişim hâlindeyken bir birey, salt iletişim kurmanın ötesinde başka amaçları da hedeflemektedir. Bunlardan biri de dinleyici üzerinde etki yaratma isteğidir. J.L. Austin (1962) ilk kez bir dilde kullanılan sözcüklerin bilgi vermek üzere kodlanmış olsa da, iletişim sırasında insanların sözcüklerle bilgi sunmaktan çok eylem gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. Bir başka deyişle, bir söz söyleyerek bir konuşmacı üç temel eylemi gerçekleştirir:

a) Düzsözeylem (locutionary act) bir söz söyleme eylemidir. Anlamlı bir sözcenin söylenmesi ile gerçekleşir.
b) Edimsel eylem (illocutionary act) bir söz söyleyerek bir eylemin gerçekleştirilmesi, sözcenin gücünün eylem hâline gelmesidir; söz vermek ya da uyarmak gibi

c) Etki sözeylem (percolutionary act) düzsözeyleminin belli bir dil kullanımı bağlamında dinleyici üzerinde yarattığı etkidir (Brown ve Yule 1983).

Örneğin:
"Burası çok soğuk." tümcesinde konuşmacı, bir mekânın sıcaklığını basit bir tümce kurarak ifade etmektedir. Bu anlamlı tümcenin kurulmasıyla düzsözeylem gerçekleşir. Bu tümcenin oluşturulmasındaki edimsel eylem ise bu ortamdaki sıcaklığın değiştirilmesine yönelik bir isteği, ortamdan hoşnut olmama hâlini ifade etmektedir. Eğer sıcaklığı kaloriferi açarak veya pencereyi kaparak değiştirmek olası ise konuşmacının amacı dinleyiciyi bu tür bir eyleme yönlendirmek olabilir. Bu tümceye karşılık olarak dinleyicinin yaptığı her eylem (kaloriferi açma, pencereyi kapatma, başka bir odaya geçmeyi önerme veya yeterince sıcak olduğunu iddia etme) etki sözeylemi oluşturmaktadır.

Austin'den sonra özellikle Searle (1965, 1969) ve diğer dilbilimciler (Fraser, 1975; Bach ve Harnish, 1979; Crystal 1992) sözeylemlerin sınıflandırılmasına ilişkin olarak çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Searle (1969)'ün sınıflamasını temel alarak şu şekilde bir ayrıma gitmişlerdir:

1. İddiacılar (assertives): Belirtilen önermenin doğruluğunu konuşmacının taahhüt ettiğini ifade eden sözeylemlerdir. Bu ulamda kullanılan eylemler belirtme, önerme, şikâyet etme, pekiştirme, iddia etme, bildirme ve uyarmadır.

2. Yönlendiriciler (directives): Dinleyeni bir eylem yapmaya yönlendiren sözeylemler olarak belirlenmiştir. Talepler, ricalar, davetler, meydan okumalar, yalvarmalar, cesaret gösterileri gibi.
3. Zorlayıcılar (commissives): Bir konuşmacının geleceğe yönelik eylemler hakkında taahhütlerde bulunduğu sözeylemlerdir. Söz verme, tehdit etme, sorumluluk üstlenme, teklif etme gibi.
4. Açıklayıcılar (expressives): Konuşanın ruhsal durum ya da davranışlarını gösteren sözeylemlerdir. Selamlama, özür dileme, tebrik etme, suçlama, iltifat etme, taziyede bulunma, affetme.
5. Bildiriciler (declarations): Yeni durumların oluşmasına yol açan, söylendikten sonra koşulları değiştiren sözeylemler olarak tanımlanmıştır. Vaftiz etme, "Sizi karıkoca ilan ediyorum" derken kullanılan "ilan etmek", "Suçlu bulundunuz" derken kullanılan "suçlu bulmak" sözcük öbekleri gibi (Yemenici 1995).

Austin sözeylemi tanımlarken bir edimsel eylemde mutlaka olması gereken bir takım gerçekleşme kuralları (felicity conditions) olduğunu vurgulamıştır. Edimsel eylemin türüne göre değişik gerçekleşme kuralları söz konusudur. Bunlar üç ana başlık altında toplanabilir:

1. Ön hazırlık kuralları (preparatory conditions): Sözeylemleri tanımlamayan; ancak yerine getirilmedikleri takdirde sözeylemin gerçekleşemeyeceği durumlardır. Belli kişiler tarafından belli sözcüklerin kullanıldığı durumları kapsamak için, kabul edilmiş uzlaşımsal sürecin oluşturduğu kurallardır. Örneğin istifa etmek belli usul ve süreç gerektiren bir iştir. Kahvaltı masasında söylediğiniz "istifa ediyorum" sözü bir şey ifade etmez ve bu sözün geçerliliği yoktur (Cruse 2000:343).

2. İçtenlik kuralları (sincerity conditions): Eylemi gerçekleştiren kişi bunu içtenlikle, gerekli inanç ve duygularla yapmalıdır. Konuşan doğru olduğunu bildiği ya da inandığı şeyleri söylemelidir. İçtenlik koşulları yerine getirilmiyorsa, sözeylem gerçekleşebilir; ancak bir suiistimal söz konusudur. Örneğin, bir kişi diğerine söz veriyorsa, bu sözü içtenlikle tutma niyetinde olmalıdır (Cruse 2000:344).

3. Temel kurallar (essential conditions): Burada temel nokta eylemi gerçekleştirme zorunluluğunu üstüne alan sözlerin söylenmesidir (Coulthard 1976: 23-4). Örneğin söz veren bir kişi, söz verme eyleminin önermesi gereği bu eylemin onu taahhüt altına soktuğunun bilincinde olması gerekir. Bir rica durumunda, konuşmacı dinleyiciye bir şey yaptırma durumunda olduğunu bilirken, dinleyici bu rica gereğini yerine getirip getirmeme durumundadır. Temel kurallar yerine getirilmezse, sözeylem tam anlamıyla gerçekleşmez.

Searle yapı ve işlevleri ile doğrudan veya dolaylı ilişkilerinin olup olmadığına yönelik farklı sözeylem tipleri tanımlamıştır. Doğrudan (düz) sözeylemlerde konuşmacı demek istediğini söylerken, dolaylı sözeylemde söylediğinden daha farklı olarak demek istediği şeyler vardır. Searle dolaylı sözeylemleri açıklarken birincil ve ikincil edimsel eylemden söz etmektedir. Söylenen bir sözde birincil edimsel eylem demek istenen şey olduğu için dolaylıyken, ikincil edimsel eylem doğrudan olan ve dile getirilendir. Örneğin

Anne: Oğlum servis neredeyse gelecek, şimdi çıkman lazım
Çocuk: Daha yumurtamı yemedim.

Anne çocuk arasındaki bu konuşmada birincil edimsel eylem, annenin hemen evde çıkma uyarısına çocuğun uymak istemediğidir. İkincil edimsel eylem ise çocuğun henüz yumurtasını bitirmediğidir. Searle'ün altını çizmek istediği nokta insan iletişiminde bu iki edimsel eylemin birden karşılıklı taraflarca algılandığı ve yanıt vermek üzere hangi anlamın uygun ve doğru anlam olduğunun ölçülüp ona göre yanıt verildiğidir.

1.3.2 Sezdirim ve İşBirliği İlkesi

Etkileşim içindeki bireylerin konuşmacının anlamını çözmeye çalıştığını belirten Grice'a göre anlam, ilgili dinleyici tarafından anlaşılmak suretiyle gerçekleştirilecek olan açık bir niyeti ifade eder. Grice (1957, 1961, 1967, 1968, 1969) genel olarak bir sözcüğün anlamının farklı zamanlarda ve durumlarda o sözcüğü söyleyerek konuşmacıların demek istediğinin türevsel bir işlevi olduğunu ortaya koymuştur. Grice (1957: 381)'a göre bir sözcüğün anlamı onu sözceleyen konuşmacının ifade etmek istediği anlamdır. Belirli bir konuşmacının bir göstergeyle ifade etmek istediği şey, o göstergenin standart anlamından uzak bir şeyi ifade edebilir. Örneğin:

A: Orhan Pamuk'un kitaplarını sever misin?
B. Bazılarını.

B konuşmacısının amacı, Orhan Pamuk kitaplarının hepsini değil, bazılarını sevdiğini A'nın anlamasını sağlamaktır. Buna göre A konuşmacısının önermesi ilgili cevaba göre "Konuşmacı B, Orhan Pamuk'un kitaplarını

seviyor ama hepsini değil." şeklinde olmalıdır. Bu anlam, "bazıları" ile oluşturulan eksiltili yapı içeren tümcenin dilbilimsel anlamı değildir. Çünkü "bazıları" sözcüğü başka bağlamlarda başka anlamlara gelebilir. Yani, bir sözcüğe verilen anlam, konuşmacıların belli dil kullanımlarında bu sözcüğe yükledikleri bir dizi anlam içinden yapılan bir soyutlamadır. Öte yandan bu yaklaşım, bir sözcüğün geleneksel anlamının o sözcüğün herhangi bir kullanımında ne anlama geleceğini belirlediğini ifade eden geleneksel biçimci anlambilimsel kuramla çelişmektedir. Geleneksel kuram söylenenin anlaşılması için konuşmacının söylediği sözcüklerin anlamının bilinmesi gerektiğini savunurken, bir konuşmacının herhangi bir durumda ne demek istediğiyle ilgilenmemektedir. Buna karşın Grice (1957: 381), bir sözcüğün anlamının konuşmacının onu söyleyerek demek istediği şey olduğunu belirterek "bir konuşmacı veya yazarın belirli bir durumda bir gösterge ile ifade etmek istediği şey, o göstergenin standart anlamından uzaklaşmış olabilir" saptamasında bulunmaktadır.

Grice'a göre konuşmacının niyetinin/amacının anlaşılmasında temel nokta, dinleyicinin belirli bir bağlam içinde varsayımlar oluşturması temeline dayanmaktadır. İnsanın bu varsayımlarda bulunması, insan düşüncesinin, bir başka deyişle iletişimin bağlama dayalı değişkenlerinden beslenen zihinsel sürecin bir işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır (Grice, 1975). Eğer iletişim bir amaç içeriyorsa bu amacın art alanındaki sosyal eylemi incelemek gerekir. Grice (1975: 47) için dil kullanımı hem amaç içeren (sosyal) hem de rasyonel (bilişsel) bir davranıştır. Konuşmaya dayalı sezdirimler tümcenin düz anlamında yer almaz, konuşmacı tarafından ima edilir. Dinleyici diğer etkileşim ipuçlarını da değerlendirerek gerçekte kastedilen anlamı çıkarsamak zorundadır. Örneğin yoldan geçen birisine "Saatiniz var

mı?" diye sorduğumuzda karşı tarafa iletmek istediğimiz anlam saatinin var olup olmadığını öğrenmek değil, bize zamanın söylenmesidir.

Grice (1975)'ın sezdirim kavramı konuşmacıların rasyonel bireyler olduğunu ve iletişim sırasında ortak amaçlar güttüğünü düşünerek konuşmaların işbirliği ilkesiyle yönetildiği fikriyle desteklenmektedir. İşbirliği ilkesi içinde nicelik, nitelik, bağıntı ve tarz olmak üzere etkin bir konuşmada olması gereken dört temel kural vardır. Bu kurallara uyulduğu sürece dinleyici tarafından konuşmacının demek istediklerini çıkarsamak kolaylaşacaktır.

Tablo 1.1 Grice'ın Karşılıklı Konuşma İlkeleri

Grice'ın Karşılıklı Konuşma İlkeleri	
Nicelik (quantity) kuralı	Konuşmacı mümkün olduğunca ve gereken ölçüde "bilgilendirici" olmalı, gereken düzeyde bilgi vermeli, gereksiz bilgiden kaçınmalıdır.
Nitelik (quality) kuralı	Konuşmacı dürüst olmaya çalışır; yanlış, eksik ya da kanıtlarla desteklenmemiş bilgi vermez.
Bağıntı (relavance) kuralı	Konuşmacı, üzerinde konuşulan şeyle alakalı şeyler söyler.
Tarz (manner) kuralı	Konuşmacı, mümkün olduğunca açık, anlaşılır, ayrıntılardan uzak ve net konuşur; belirsizlikten kaçınır.

İşbirliği ilkesinin temel savı iletişimde ortak çabanın dinleyici ve konuşmacı arasında iletişimin sağlanması olduğu, bunun için işbirliği ilkesiyle hareket etmeleri gerektiği düşüncesidir. Grice (1967) bir sezdirimin üç temel bileşenin anlaşılmasıyla ortaya çıkacağını ifade etmiştir:

- Neyin söylendiğine ilişkin olarak gerçek dilbilimsel anlam
- Bağlamsal bilgi (paylaşılan veya genel)
- Konuşmacının işbirliği ilkesine uyduğu varsayımı.

1.3.3 İncelik Kuramı

Farklı dil toplulukları, kişilerarası ve kültürlerarası etkileşimde kişilerarası ilişkileri düzenlemek, korumak ve geliştirmek üzere oluşturulan kurallara ilişkin olarak bazı benzerlikler ve farklılıklar gösterir. İncelik "uygun sosyal tavır ve davranış takınma ve incelikli davranış içinde başkalarının düşünülmesi" (Kasper 1994:3206) olarak değerlendirilebilir. Ancak geniş anlamıyla incelik, yaş, cinsiyet, sosyal konum gibi sosyal değişkelerden kaynaklanan saygı ve güç temelli zorunlu göstergelerin ele alındığı toplumdilbilimsel bir kavramdır. Buna örnek olarak Almanca, Türkçe, Fransızca ve Hollandaca dillerindeki "sen/siz" ayrımı, Japonca ve Korecedeki unvan ve saygı sözcükleri örnek olarak verilebilir. Öte yandan, inceliğin kültürel ve sınıfsal boyutunun olduğuna dikkati çeken Mills (2003, 2004) geleneksel kuramın incelik kuramını nezaket ve etiket ile sınırladığı eleştirisini getirerek bireylerin sınıf, cinsiyet ve ırk özelliklerine bağlı olarak incelik üzerine değerlendirmelerinin ve seçtikleri stratejilerin farklılık gösterebileceğini ifade etmektedir. Örneğin: Bir öğretim üyesi bir Anadolu kasabasında bir fırına girer ve "İyi günler beyefendi bir ekmek rica edebilir miyim?" der. Fırıncı şöyle bir bakar ve "Ne yalvarıyon abi tabii ki veririz" der. Bu örnekte müşterinin son derece incelikli bir dil kullanması, fırıncının kendi gündelik dil kullanım kurallarına uymamaktadır. Konuşmacının incelikli dil kullanımı fırıncı için dinleyici olarak kendini yücelten bir

davranış değil, konuşmacının kendi kendini alçalttığı bir davranış biçimi olarak değerlendirilmektedir.

İnceliğin kültürel boyutundan da söz etmek mümkündür. Gelen konuğa ikram konusunda ısrar etmek, evde konuk ettiğimiz kişiye herhangi bir anlaşmazlık durumunda konuğumuz olması sıfatıyla sert çık(a)mamak, gelen ev hediyesini konukların önünde açmamak günümüzde yavaş yavaş değişime uğrasa da Türk kültürünün nezaket ve saygı kuralları içinde yer almaktadır. Kültürlerarası farklılıklar kaçınılmaz bir şekilde yanlış anlamalara ve farklı yorumlamalara yol açacaktır. Holmes (1995), "Kadınlar, Erkekler ve İncelik" (Women, Men, and Politeness) adlı kitabında odasına ilk kez gelen Samoa yerlisi bir öğrencinin kendisi izin vermeden hemen sandalyeye oturmasından ilk başta rahatsızlık duyduğunu ancak daha sonra bunun bir saygı ve nezaket gereği olduğunu öğrendiğini ifade eder. Çünkü daha sonra Samoa kültüründe bir kişinin kendisinden yaşça büyük ve konum olarak daha üst seviyedeki bir insana fiziksel olarak tepeden bakmasının son derece saygısız bir davranış olduğunu öğrenmiştir. Öğrenci kendi kültürünün çizdiği çerçevede saygısızlık etmemek üzere profesörden daha aşağıda bir konumda yer almak için hemen bir sandalyeye oturmuştur.

Edimbilimsel açıdan incelik, dilbilimsel eylem ile kişilerarası dil işlevinin ifade edilme biçimleriyle ilgilenmektedir, diyebiliriz. Bir başka deyişle, edimbilim çerçevesinde incelik kuramı kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesi veya korunması gibi amaçları gerçekleştirmek için stratejik olarak dilin nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır. Edimbilimsel açıdan incelik kuramına üç temel yaklaşım söz konudur:

Karşılıklı Konuşma İlkelerine Dayalı Yaklaşım (Conversational Maxim View)

1970'lerden bu yana etkileşimsel dil kullanım kurallarını açıklamak için edimbilimsel bir kuramsal çerçeve oluşturma çabaları devam etmektedir. Geleneksel incelik kuramı çalışmaları (Lakoff 1975, Brown ve Levinson 1978/1987, Leech 1983) Grice'ın anlam çalışmaları ve sözeylem kuramından yola çıkarak dilbilimsel edimbilim alanında incelik olgusuna odaklanmışlardır. Bu bakış açısında, konuşmacı odaklı bir yaklaşımla günlük yaşamdaki gerçek dil davranışlarında akılcı ve yüz olgusu bilincinde olan model dil davranış biçimlerinin haritalarına yönelme söz konusudur. Brown ve Levinson (1987), Lakoff (1975) ve Leech (1983) Grice'(1975)'ın sözlü etkileşim kuramının incelikli dil kullanımı için bir başlangıç aşaması olduğunu ancak incelikli dil davranışını açıklamaya yetmediğini çünkü inceliğin daha çok karşılıklı konuşma kurallarının ihlaline dayandığını ifade etmişlerdir. Örneğin karşılıklı konuşma ilkeleri " Çöpü dök" gibi net, anlaşılır, kısa ve dolaysız bir ifadeyi öngörürken, incelik kuramı "Lütfen çöpü döker misin?" gibi tarz ve nicelik ilkesini ihlal eden bir kullanımı öngörmektedir. Grice'ın aksine, incelik kuramı araştırmacıları dildeki ilişkisel işlevin altını çizerek etkileşimin etkinliğinin en üst düzeye ulaşması ve incelikli davranışın amaçları arasındaki bağlantıya dikkati çekmişlerdir. Örneğin bu yaklaşımın en önemli öncülerinden olan Leech (1983) bireylerin sadece işbirliğine uyma güdüsüyle değil, aynı zamanda incelik kurallarına uyma çabasıyla hareket ettiğini ifade etmektedir.

Yüz Koruma Temelli Yaklaşım

İncelik kuramlar içinde en çok etki yaratan Brown ve Levinson'ın incelik kuramı, etkileşim halindeki bireylerin birbirlerini incitmeme, dolayısıyla

"yüz korunumu" ilkesine dayanmaktadır. Yüzü "Duyuşsal olarak yatırım yapılan, kaybedilen, korunan, geliştirilen ve etkileşim sırasında sürekli olarak başvurulan bir şey." olarak tanımlayan Brown ve Levinson (1987: 61) olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı yüz kavramının altını çizmektedirler. Bu ayrım, saygın, kabul gören bir benlik imgesi yaratma (olumlu yüz) ve davranışlarda özerk olma ve kendi sınırlarını koruma çabaları (olumsuz yüz) şeklinde tanımlanabilir. Bir bireyin yüzünü koruma çabası onun etkileşimsel yüzünü koruması anlamına geldiğinden etkileşim hâlindeki bireylerin ortak çabası birbirlerinin yüzlerini korumaya yönelik açık olmayan bir işbirliği şeklindedir.

Brown ve Levinson (1987)'ın yaklaşımı aynı zamanda sözeylem odaklıdır. Bazı sözeylemler doğaları gereği yüz kızartıcı eylemler oldukları için potansiyel olarak konuşmacı veya dinleyicinin yüzünü tehdit edici unsur olarak yer alabilirler. Bunun sonucunda, bireylerin amaçlarına ulaşmak üzere en etkin yöntemi seçen akılcı kişiler olduğu fikrinden hareketle (Grice 1975), "yüz yönetimi" (face management) olgusu ortaya çıkmaktadır. Günlük dil kullanımımızı ele alırsak, farklı durumlara ve etkileşim hâlinde olduğumuz kişilere göre dil kullanımımızı değiştiririz. Aile bireyleri ve arkadaşlarımız ile samimi bir biçimde konuşurken, yabancılarla etkileşimimizde daha mesafeli ve kontrollü bir dil kullanımını tercih ederiz. Ancak her iki durumda da karşı tarafın yüzünü mahcup etmeyecek, onun özel alanına girmeyecek ve onu zor durumda bırakmayacak şekilde davranma çabasına gireriz. Gerçekte, incelik stratejilerinin hepsi bu mahcup edici davranışları engellemek üzere ortaya çıkmaktadır. Susadığımızı ve karşı taraftan su istediğimizi düşünelim:

- Bir bardak su ver.
- Bir bardak su versene.
- Bir bardak su almamda bir sakınca var mı? (Karşı tarafın getirmesi isteniyor.)
- Affedersiniz, bir bardak su almam mümkün mü acaba? (Karşı tarafın getirmesi isteniyor.)
- Bu sıcak hava insanı acayip susatıyor.

Bu dört tümce dört farklı etkileşim evrenini, farklı ilişkileri ve farklı sözeylemleri içermektedir. Brown ve Levinson (1987:68)'a göre insanlar yüz yönetimi içinde yer aldıkları sürece mahcup edici davranışlardan kaçınmak için 5 temel strateji kullanmaktadırlar:

- *Dolaysız Dil Kullanımıyla Hareket Etme* (Do the Act Bald on the Record): Karşı tarafın yüz gereksinimlerini dikkate almayarak açık dolaysız ve net ifadeler kullanmak. "Çoraplarımı getir", "Sus", "Çay koy" gibi buyrum tümceleri bunlara örnek olarak verilebilir.
- *Olumlu Yüze Yatırım Yaparak Hareket Etme* (Do the Act with Positive Redress-Positive Politeness): Konuşmacı tarafından karşı tarafa beğeni ve sempati duyguları ifade edilerek dinleyicinin kabul görme gereksinimi karşılanır. Argo, lehçe kullanımı, şakalar, birbirlerine lakaplarla hitap etme, yakınlık belirten sözcükler kullanma, dinleyicinin düşünce ve isteklerine önem verdiğini ifade etme bu kategoriye örnek olarak verilebilecek stratejilerdir. Örneğin: "Ekmeği uzatır mısın canikom?", "Dersi bitirelim mi, ne dersiniz?"
- *Olumsuz Yüze Yatırım Yaparak Hareket Etme* (Do the Act with Negative Redress-Positive Politeness): Dinleyicinin özerkliğini ve kendi sınırlarını çizme çabasını göz önüne alarak yüzeysel de olsa

bunu destekleyici ifadeleri içerir. Örneğin: "Afedersiniz belediye binası nerede biliyor musunuz?", "Pardon pencereyi kapatır mısınız lütfen?"

- *Dolaylı Dil Kullanımıyla Hareket Etme* (Do the Act off the Record): Edim eylemin gerçek amacını gizleyen belirsizlik sayesinde sözeylemin yarattığı olumsuz etkiye karşılık konuşmacı korunmuş olur. Dinleyici mahcup edici bir davranış içine sokulduğunu iddia etse bile konuşmacı her zaman için niyetinin bu olmadığının iddia etme hakkına sahiptir. Tersinleme içeren konuşmalar, eğretilemeler, eksiltili yapılar örnek olarak verilebilir. Örneğin: "Karşındaki insanlar aptal olunca yapacak bir şey yok", "Küresel ısınma bu odada mı başlamış acaba ?"
- *Hiçbir Eyleme Girmemek* (Don't do the Act): Belirli sözeylemler çok fazla mahcup edici ve tehditkâr olarak kabul edildiği zaman konuşmacı etkileşime girmemeyi tercih etmektedir.

Geleneksel kuramdaki temel varsayım, farklı kültürlerin incelikli davranışları değerlendirmede ve incelik mantığı konusunda homojen olduğudur. İncelik kuramının evrensellik iddiası benlik kavramının farklı kültürle içinde aynı olduğu varsayımını beraberinde getirmiştir. Gu (1990) ve Matsumoto (1988) gibi araştırmacılar Brown ve Levinson'ın Batılı benmerkeziyetçi benlik kavramının altını çizdiğini ifade ederek, Çin ve Japon kültüründe benlik tanımının kişisel değil, topluluk ve grup üyeliği kurallarını gözeten kişilerarası bir kavram olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Ide (1989) Japoncada incelikli etkileşime yönelik temel motivasyonun bireyin karar verici olduğu stratejik incelik ve yüz korunumundan çok, dilin ve kültürün kendisi tarafından belirlenen sosyal

etiketleme olduğunu ortaya koymuştur. Bu tür ayrılıkçı çalışmalar, kuramsal iddiaların hepsini her zaman desteklemese de, yeni değerlendirmeler ve gözden geçirilmiş yeni çerçeveler bu kural temelli geleneksel paradigmaya sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.

Toplumbilim kuramlarıyla desteklenen daha sonraki yaklaşımlar (Eelen 2001, Mills, 200, Watts 2003) incelik normlarının kültürlerarasında hatta aynı kültür içinde bile farklılık gösterebileceğine dikkati çekmişlerdir. İncelik konusundaki bu farklı değerlendirmeler nedeniyle alıcının/dinleyicinin rolü büyük önem kazanmıştır.

Türkçede incelik kuramı ve yüz olgusu çalışmaları (Bayraktaroğlu, 2001, Zeyrek 2001, Ruhi, 2006, 2007, 2008, Ruhi ve Işık 2007, Kansu-Yetkiner 2006, 2008) kişilerarası ve kültürel bağlamda bu edimbilimsel kuramın Türkçedeki izdüşümünü incelemektedir.

1.3.4 Bağlam

Bağlam kavramı farklı yaklaşımlar temelinde ve farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Bağlamın içeriği ve doğasına ilişkin olarak özellikle dilbilim temelinde bir fikir birliği söz konusu değildir. Leech (1983) 'e göre bağlam konuşmacı ve dinleyici tarafından dinleyicinin yorumuna katkı sağlayan herhangi bir art alan bilgisi olarak tanımlanırken, Levinson (1983) tanımını sözce bağlamının temel parametreleriyle sınırlayarak katılımcıların kimlik, rol, konum, bilgiye yönelik varsayım gibi özelliklerini bağlam tanımına dahil etmektedir. Daha geniş bakış açılı bir yaklaşımla Mey (1993)

bağlamla ilintili olarak bilgi, durum ve metnin iç bağlamı (co-text) kavramlarını öne sürerek bağlamın durağan değil devingen bir olgu olduğunun altının çizmiştir. Mey (1993:186)'e göre "Dilbilimcilerin dil aracılığıyla etkileşim hâlinde olan insanlar arasında neler olup bittiğini anlamalarına yardımcı olabilecek olan şey, dilbilimsel etkileşimin gerçekleştiği tüm bağlamdır".

Verschueren (1999: 74-114) sağlıklı bir iletişim için dil kullanıcılarının dilbilimsel bağlam, zihinsel, sosyal ve fiziksel dünya gibi bağlamsal özelliklere uyum sağlama gerekliliği üzerinde durmuştur. Verschueren'a göre dil kullanımı ile işlevsel hâle gelen zihinsel dünya, bilişsel ve duyuşsal öğeleri, kişilik, inançlar, tutkular, arzular, güdüler ve amaçları içermektedir. Sosyal dünya ise sosyal düzen, kurumlar, kültürel normlar ve değerleri kapsarken, fiziksel dünya zamana ve uzama dayalı gönderimleri, mimikler, jestler, bakışlar, dış görünüm gibi konuşmacıların fiziksel özeliklerini içermektedir.

Bağlamı sosyal ve etkileşimsel boyutuyla ele alan, bir başka deyişle ilk kez "kültür bağlamı" kavramını ortaya atan, antropolog Malinowski (1935) olmuştur. "Durum bağlamı" ve "kültür bağlamı" terimlerini ortaya koyan Malinowski (1935), bu iki bağlam etkileşim tarafları için açık veya örtük bir biçimde anlaşılabildiğinde bir dilin tam olarak anlam kazanabileceğini ifade etmiştir (aktaran Katan 2004: 99). Firth (1957: 182), durum bağlamının uygun şematik bir yapılanma olarak en iyi şekilde dil kullanımına uygulanabilineceğini düşünerek, ikisini ilişkilendirmek üzere metni çevreleyen diğer ayrıntıları da ekleyerek aşağıdaki sınıflamayı ortaya koymuştur:

a. Etkileşime giren tarafların ilgili özellikleri: Kişiler ve kişilikler
   (i) Katılımcıların sözlü eylemleri
   (ii) Katılımcıların sözlü olmayan eylemleri
b. İlgili Nesneler
c. Sözlü eylemin etkileri

Benzer bir yaklaşımla Hymes (1964, 1974) konuşma durumu ve konuşma olayı, dil kullanımı normları veya kurallarıyla yönetilen konuşma biçimleri veya eylemleri şeklinde bağlamın diğer ayrıntılarını belirlemiştir. Konuşmanın bileşenleri durum, katılımcılar, sonuçlar, eylem dizgisi, ileti biçiminin değerlendirilmesi, araçlar, normlar ve metin türleri (genres) şeklinde sınıflandırılmıştır.

Sözeylem kuramında (Austin 1962; Searle 1969) bağlam, "bilgi" vurgusuyla ele alınmaktadır. Grice'ın edimbilimsel yaklaşımda ise zihinsel, sosyal ve kültürel yönleriyle birlikte dil kullanıcısının dünya bilgisi dil kullanımına ve dilin yorumlanmasına yön verdiği için ön plana çıkmaktadır.

Bilişsel temelli yaklaşımın öncülerinden olan van Dijk'e göre (1997) ortam (iletişim olayının yeri ve zamanı) sosyal koşullar (daha önceki eylemler ve sosyal durum), kurumsal ortam, etkileşimin genel amaçları, katılımcılar ve onların sosyal-konuşma rolleri, katılımcıların iletişim anındaki ilişkileri, grup üyelikleri veya katılımcıların gruplandırılması (toplumsal cinsiyet, yaş vs.) gibi alt kategorileri içermesi gereken bağlam, sosyal durumlardan ziyade kişisel ve öznel zihinsel yapılanmaları ifade etmektedir. Konuşmacıların benzer ve çoğu zaman birbiriyle örtüşen olaylarda bağlamı

alımlama ve çözümleme biçimleri hem kuramsal olarak hem de uygulama açısından özgün ve diğerlerinden farklıdır; çünkü katılımcıların farklı amaçları, bakış açıları ve düşünceleri söz konusudur. Bilişsel temelli yaklaşımı benimseyen bağıntı kuramı öncülerinden Sperber ve Wilson (1986/1995), bağlamla bağlantılı olarak zihinsel bilgi yapılarına odaklanmaktadır. Sperber ve Wilson (1986) bağıntı sağlayan bilginin en az çabayı sağlamak üzere büyük değişikliklere neden olduğunu ifade ederek Devingen bir bağıntı anlayışının altını çizmektedir. Bağıntı kuramının çevirideki izdüşümü üzerinde çalışan Gutt (1990, 1991, 1996) için çeviri sürecinde çevirmen tarafından ortaya konan seçimler, erek dil, erek okur ve erek kültüre ilişkin öne sürülen varsayımlar çevirmenlerin kullanımı için "hazır" olan olgular olmayıp çevirmenin kendi zihinsel sürecinin bir sonucudur. Bir başka deyişle, bağıntı kuramı açısından bağlam açıkça ortaya konulan ve var olan bir olgu olmayıp devingen bir çıkarsama sürecinde oluşturulan bir farkına varma durumudur. Bu durumda bağlam, iletişim taraflarınca sürekli olarak değişen, genişleyen, zenginleşen ve daha sonraki yeni bilginin yorumlaması için temel oluşturan değişken olan bir olgudur.

Dilbilim çevrelerinde bağlama yönelik bir diğer tartışma konusu, sosyal-etkileşimsel ve bilişsel yaklaşım içinde öngörülen ve iletişim taraflarında önceden var olduğu kabul edilen özelliklerin (kimlik, statü) durağan ya da devingen olup olmadığı yönündedir. "Geleneksel olarak etkileşim hâlindeki bir bireyin etkileşim boyunca sabit bir kimliğe sahip olduğu kabul edilir. Buna karşın yakın zamanda yapılan toplumedimbilim ve dilbilimsel antropolojiye yönelik çalışmalarda bağlamın tüm öğelerinin kaydırıma uğrama, kaydırılma potansiyeline sahip olduğu, bir olay sırasında geliştiği,

süregelen etkileşim içinde şekillendiği ve şekillendirildiği ifade edilmektedir (Baker 2006).

Etkileşimsel toplumdilbilim üzerine çalışan Gumperz (1982a, 1982b, 1992a, 1992b, 1995) ortak bir alan bilgisinin yoksunluğunun her şeyden önce yanlış anlaşılmaya yol açacağı fikrinden yola çıkarak, iletişim ortamında bireylerin sürekli gözlem yoluyla ulaştıkları ipuçları sayesinde etkileşime yön verdiklerini belirlemiştir. Ortaya koyduğu "bağlamsal ipuçları" (contextualization cues) kavramıyla, etkileşim hâlindeki bireylerin iletişim ortamını, ilişkileri, kişileri algılamalarını sağlayan "bağlamsal önvarsayımları işaret etmeye katkıda bulunan dilbilimsel biçimin herhangi bir özelliğini" (1982a:131) dile getirmektedir. Gumperz (1992a: 230) bağlamsal ipuçlarını "dinleyicinin ve konuşmacının, etkileşimi sürdürmek, neyin amaçlandığının belirlemek için temel almaları gereken ön varsayımlara ulaşmak üzere sözlü ve sözsüz olarak kullandığı göstergelerin belirli bir zaman ve mekânda söylenen şeylerle ve kendi deneyimlerinden elde ettikleri bilgilerle ilişkilendirilmesidir" şeklinde tanımlamaktadır. Örneğin, yükselen bir ses tonu, vurgu (Gumperz 1982b) güç ve yakınlık ilişkilerinde ilişki düzeyini ayarlamak adına sen/siz kullanımındaki kaydırmalar (Ostermann 2003) dilsel kullanım için önemli ipuçları oluştururken, sözlü olmayan davranışlar da bize yardımcı olmaktadır: örneğin mizaha ilişkin göndermeler yapan gülüşmeler gibi (Kotthoff 2000).

1.4 Sonuç

1980'lerden sonra baş döndürücü bir hızla gelişen edimbilim her geçen gün yeni gelişmelere ve etkileşimsel toplumdilbilim, dillerarası edimbilim, kültürlerarası edimbilim, edimbilim ve çeviri, deneysel edimbilim gibi disiplinlerarası çalışmalara tanık olmaktadır. Edimbilimin felsefik görüşten bilişsel görüşe, ardından da toplumsal bakış açısına dek uzanan evrimleşme süreci sonunda dilin çok boyutlu olarak ele alınması, söylemin göreceli kültür bağlamı içinde algılamamızı, bilişsel süreçlerimizi, değer sistemimizi ve iletişim biçimimizi etkileyen, değiştirebilen bir olgu olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Genel dilbilimin tarih boyunca aldığı yol ve kuramsal gelişim süreci tüm alt alanlarında olduğu gibi yeni edimbilim alanına da yansımıştır. Günümüzde edimbilimsel yaklaşımlar bir tarafta bilişsel temellerde yükselip dilbilimsel ve kültürel kurallardan etkilenirken diğer tarafta dilin sosyal ve etkileşimsel boyutlarının altını çizen bir zemin yaratmaktadır. Sözeylemler, bağlam, sezdirim ve işbirliği ilkesi, incelik kuramı gibi edimbilimin temel konu başlıkları dilbilimin toplumbilim, felsefe, kültür çalışmaları, kültürlerarası iletişim gibi alanlarla etkileşiminin gerekliliğini vurgulamaktadır.

2 Kültürlerarası Aktarım Olarak Çeviri Çalışmaları ve Edimbilim

2.1 Çeviribilim-Edimbilim İlişkisi

Çeviribilim, önceleri bir parçası olduğu düşünülen uygulamalı dilbilim ve karşılaştırmalı yazından ayrı, özerk bir disiplin olma yolunda hızla ilerlemektedir. Buna karşın, çeviribilimde kullanılan temel kavram ve terimler genellikle dilbilim ve diğer kardeş disiplinlerden ödünçlenmiştir. Zaman içinde bu terimlere, çeviribilime özgü yeni kavramların eklenmesi (eşdeğerlilik, yeterlilik, Skopos gibi) hem bilişsel hem de sosyal bir olgu olarak ele alınan çeviriye ilişkin çalışmaların bir göstergesidir. Son elli yılda dilbilimde yaşanan gelişmeler farklı alt alanlara dönüşerek araştırmacılara yeni çalışma yolları açarken, bu yeni gelişmeler çeviribilime de etki etmişlerdir. Kavramların çeviri edimine uygun olarak adapte edilmesi ve dilbilim araştırma yöntemlerinin uygulanmasıyla metindilbilim, toplumdilbilim, ruhbilim ve edimbilimin iz düşümleri çeviri çalışmalarına yansımıştır, (Neubert ve Sherev 1992, Munday 2000, Tirkonnen-Condit 1986, House 1981, 1998, Hickey 1998). Bu nedenle çeviribilim doğası

gereği disiplinlerarası bir alan olarak adlandırılmıştır (Snell-Hornby ve diğerleri 1992).

Dil ve iletişim konusunda yeni bir çalışma alanı olarak edimbilim, sunduğu yeni araştırma yöntemleri ve açtığı yeni araştırma alanlarıyla çeviribilim çalışmalarında giderek artan bir biçimde önem kazanmaktadır. 80'li yılların başından itibaren kültürlerarası ve kişilerarası iletişim (Gumperz 1982, 1992, Antaki 1994, Beal 1990, 1992, Scollon ve Scollon 1981, Quin ve Holland 1987) konulu çalışmalarda büyük bir artış olmuştur. Bu çalışmalar dilbilimsel dizgelerin ve yapıların aktarımının yanı sıra, kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlara da odaklanmıştır. Bu tür etkileşimler, özel durumları, bağlama dayalı anlam oluşturma ve yorumlama süreçlerini beraberinde getirdiği için doğal olarak edimbilimin konu alanına dâhil olmuştur. En az iki dil ve kültür arasında gerçekleşen her türlü etkileşimin yapısının ve bu yapıya etki eden koşulların irdelenmesi edimbilim ve çevirbilimin ortak sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçek yaşamdan kesitler hâlinde veya kurgusal bağlamlarda, bir başka deyişle, sözlü ve yazılı çeviri uygulamalarında, dublaj ve altyazı gibi özel alan çevirilerinde edimbilimsel yaklaşımlar hem çeviri sürecinde hem de çeviri metnin değerlendirilmesinde son derece önemli araçlar, yöntemler ve kuramsal çerçeveler sunmaktadır. Örneğin, karşıtsal edimbilim bir dildeki sesbilim, sözdizimi ve anlambilim kurallarını başka dillerle karşılaştırarak karşıtsal bir yaklaşımla belirli iletişimsel işlevlerin farklı diller içinde nasıl karşılık bulduğunu araştırmaktadır. House-Edmonson (1986:282) için kültürlerarası edimbilim "iletişim durumunda iki ya da daha fazla dilde yer alan dil kullanımı biçimlerini araştıran bir alandır". Kültürlerarası edimbilim, karşıtsal dilbilimin yeni ve önemli bir dalıdır çünkü herhangi farklı iki

dildeki sosyal bağlamın farklı özelliklerini belirleme ve neyin en uygun bir biçimde ifade edilebileceğine karar verme düzenekleri üzerinde çalışma konu kapsamına girmektedir. Kültürlerarası sözeylem gerçekleştirme projesi (The Cross-cultural Speech Act Realization Project) kültürlerarası edimbilim alanında yapılmış en bilinen çalışmadır. Bu geniş ölçekli proje çerçevesinde, bir sözeylem olarak rica ve özür uygulamaları söylem tamamlama testleri yoluyla farklı dil ve kültürlerin farklı sosyal bağlamları içinde incelenmiştir (Bakınız Blum-Kulka 1989). Kültürlerarası edimbilimin çeviri çalışmalarıyla kesişmesi özellikle çeviri eleştirisi alanına katkı sağlamış ve çevirmenlerin sahip olması gereken edimbilimsel edincin önemini otel broşürleri, yol işaretleri, uyarı levhaları gibi günlük metinlerdeki farklı kültürel ve dilbilimsel uygulamalarla göstermiştir (House 1997). Kasper ve Dahl (1991) için, dillerarası edimbilim anadil konuşucusu olmayan bireylerin konuştukları ikinci dilin sözeylemleri anlamalarını ve doğru ve uygun bir biçimde kullanmalarını konu alanı edinmiştir. Benzer şekilde, Hatim (1998) çeviri çalışmalarındaki edimbilimsel temelli yaklaşımın amacının sözeylemlerin doğru bir biçimde çevrilmesi olduğunu ifade etmiştir. Kasper ve Rose (1999) dillerarası edimbilimin anadil konuşucusu olmayan bireylerin ikinci yabancı dilde edimbilimsel bilgi kullanımı ve edinimini incelediğini belirtmektedir. Görüldüğü gibi edimbilimin alt dalları da tanımı gereği çeviri çalışmalarıyla örtüşmektedir. Gutt (1998) çevirmen ve çeviri ediminin ana sorunsalının temelde edimbilimsel nedenlere dayandığını ifade etmektedir. Benzer şekilde, Mason (1998) çeviriyi, çevirmen de dâhil olmak üzere dil kullanıcılarının ön varsayımda bulunduğu, sezdirim ve çıkarsama yaptığı bir dizi iki taraflı amaç içeren metinlerin yer aldığı bir iletişim eylemi olarak tanımlamaktadır.

Çeviri çalışmalarında edimbilimsel yaklaşım çeviri süreci ve erek metnin bir ürün olarak ortaya konması olmak üzere iki temel noktada katkı sağlamaktadır. Edimbilimsel yaklaşım öncelikle yazarın kaynak dilde kodladığı anlamın çözümlenmesi yoluyla bir metnin yorumlanmasında çeviribilim çalışmalarında etkin rol oynamaktadır. Öte yandan, bu yorumlananları erek dilin beklenti normları doğrultusunda erek dile aktarırken çevirmenin seçimlerini etkileyen etmenlerin ortaya çıkarılmasında etkilidir. Bir başka deyişle, edimbilimsel yaklaşım, dil kullanımını belirleyen ilke ve kurallar ile iletişim durumlarında kimi dil kullanımlarının diğerine göre nasıl daha uygun olabildiğini incelemektedir. Erek dilde oluşturulan yeni metin, hayat bulduğu yeni dilde farklı dilbilimsel dizgeler olarak değil, böylesi bir aktarım durumunda dil kullanıcıları (çevirmenler) tarafından edimbilimsel kurallar temelinde başka bir dizgeye aktarıldıkları ve dönüştürüldükleri için değerlendirileceklerdir (Emery 2004). Ürünün değerlendirilmesi, sözcükbilimsel ve yapısal hataların yanı sıra dil dışı ve sosyal davranış biçimlerini de kapsayan süreçler ele alınmalıdır. Kaynak dil yazarının dilsel ve dil dışı öğeler ile kültürel değer ve inanışları harmanlaması, çevirmen tarafından erek dildeki büyük ve küçük ölçekli söylem düzeni bağlamında edimbilimin sunduğu dizge ve araçlarla çözümlenmelidir. Bu durum, edimbilimsel çerçeve içinde kaynak dildeki ön varsayımların, sezdirimlerin ve sözeylemlerin ayrıntılı bir şekilde çözümlenerek çeviri sürecine dâhil edilmesini gerektirir.

2.2 Yorumlama Süreci ve Edimbilim

Edimbilimin temel amacı metni üreten yazarın niyetinin ve amacının belirlenmesidir. Bunu başarabilmek için bizlerin okur olarak metnin derinliklerinde yatan kavramsal ilişki ağına ulaşmamız, kendi deneyim ve birikimlerimiz süzgecinden geçirerek metni anlamamız gerekmektedir. Bir başka deyişle, yorumlama yoluyla okur ve dinleyici tarafından metnin parçaları arasındaki örtük anlam ilişkisinin belirtik (explicit) hâle geldiği devingen ve etkileşimsel işlemler sayesinde metnin bağdaşıklığı sağlamak gerekmektedir (Blum-Kulka 1986). Emery (2004)'ye göre bir dildeki her konuşmacı sorgulayan, araştıran ve yorumlayan bir müzakereci gibi hareket etmektedir. Çeviri söz konusu olduğunda ise, çevirmen hem kaynak dilde hem de erek dilde metnin edimbilimsel etkisi için çift taraflı bir müzakereci olarak çalışmaktadır. Schaffner (2002) için bir metni anlamak kaynak dil yazarının belirli bir sosyokültürel bağlamda belirli okur üzerinde amaçlanan etkiyi yaratmak üzere en uygun dilbilimsel yapıları seçtiğinin farkında olarak bu yapıları çözümlemektir. Bu çözümlemeler de dilbilimin alt dallarındaki ilkelere dayandırılmaktadır.

Edimbilimin son derece etkili olduğu çeviri odaklı kaynak dil çözümlemesi ve çeviri öncesi metin çözümlemesinde (Erdmann ve diğerleri 1994) amaç çeviri süreci ile ilgili soru yaratabileceği düşünülen metin özelliklerinin belirlenmesini gerektirir. Bir ürün olarak erek dilde oluşturulan çeviri metinde ise kaynak dil okuru üzerinde yaratılan edimbilimsel etkiye eşdeğer bir etki yaratılma çabası söz konusudur. Bir diğer deyişle, "eşdeğerlilik" kavramını salt bir başka dilde oluşturulan bir metnin yeniden üretimi şeklinde yorumlamak yerine, bir çeviri metnin özgün metinle

kıyaslandığında aynı işlevsellikle iş görmesi şeklinde değerlendirmektedir. Bir başka deyişle, edimbilimsel bakış açısına dayalı çeviribilim çalışmalarında eşdeğerlilik iki farklı bağlam arasında anlamı belirgin bir şekilde yeniden yapılandırma yolunu ortaya koyan çabadır.

2.3 Değerlendirme Süreci ve Edimbilimsel Eşdeğerlilik

Çeviribilimin temel konu alanlarından birisi olan eşdeğerlilik aynı zamanda tartışmalı bir kavramdır. Kenny'ye göre (1992) kimi çeviribilimciler (Catford 1965, Nida ve Taber 1969, Toury 1980, Pym 1995) eşdeğerliliği çeviribilimin ana sorunsalı olarak kabul ederken, Snell-Hornby (1988) ve Gentzler (1993) gibi araştırmacılar bu kavramın son derece muğlak olması, ortak bir tanımlama oluşturulamaması ve en önemlisi dillerarasında yanıltıcı bir simetri olgusu oluşturması nedeniyle sakıncalı bulmaktadır. Pym (1992) çeviri ve eşdeğerliliğin örtüşmesine dikkati çekerek, eşdeğerliliğin çeviriyi, çevirinin de eşdeğerliliği tanımladığını belirtmektedir. Chesterman (1997) çeviribilimin "ana genlerini" belirleme çabası içinde eşdeğerlilik kavramını temel genlerden birisi olarak tanımlamaktadır.

Eşdeğerliliğin kavramlaştırılma sürecine baktığımızda, alıcı kültür odaklı bir yaklaşım çerçevesinde Nida (1964) biçimsel ve devingen eşdeğerlilik olmak üzere iki eşdeğerlilik biçimi belirlemiştir. Devingen eşdeğerlilikle Nida (1964) dil bağlamında en doğal, en dolaysız anlaşılmayı benimseyen, erek dil okurunda uyanacak dilsel etkinin özgün metin alıcısındakiyle aynı olmasına yönelik bir eşdeğerlilik anlayışının altını çizer. Nida'nın biçimsel eşdeğerlilik kavramı ise, bir dilsel iletinin hem içeriğini hem de biçimini

olduğu gibi aktarma amacına yöneliktir. Koller'in (1995) kaynak dil ve erek dildeki sözcükler ve bu sözcüklerin gerçek dünyada nitelediği varlıkların karşılaştırıldığı gönderimsel veya düzanlamsal eşdeğerlilik, kaynak dil ve erek dildeki sözcüklerinin bu dillerin kullanıcıları için yarattığı çağrışımların konu edildiği yan anlamsal eşdeğerlilik, kaynak dil ve erek dil metinlerinin aynı veya benzer bağlamlar oluşturularak çevrildiği metin normlarına dayalı eşdeğerlilik, kaynak dil ve erek dil okurları üzerinde aynı etkinin yaratılmaya çalışıldığı edimbilimsel eşdeğerlilik gibi yeni tanımlamalar oluşturduğunu görmekteyiz. Kaynak dil ve erek dil arasındaki bilgi akışı ile kaynak dil ve erek dil metinlerindeki bağlaşık yapının korunumuna odaklanan Baker (1992) metinsel eşdeğerliliğe dikkati çekmiştir.

Çeviri çalışmalarında eşdeğerliliğin kavramlaştırılması sürecine baktığımızda ilk başlarda soyut dil dizgesi araçları ile kaynak dil ve erek dilde gözlemlenebilen dil özellikleri arasında bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Toury (1980) bu ayrımı daha da ileri götürerek eşdeğerliliği dillerarası bir olgudan metinlerarası bir olguya doğru yönlendirmiştir. Toury'e göre eşdeğerliliğin somut, gerçek ilişkileri ifade eden betimleyici bir yönü ile kaynak dil/erek dil ilişkilerinin soyut ve idealize edildiği kuramsal bir yönü vardır. Bu noktada eşdeğerlilik kavramı, iletişim amaçları için kullanılan ve "eyleme yönelik dil" kavramına doğru yönelen metin/söylem odaklı bir dönüşüm içine girmiştir. Bu betimleyici ve daha ziyade ürün odaklı yaklaşım, bu kavramı belirsizlik konumundan uzaklaştırmıştır. Bu bağlamda Emery'ye (2004) göre çeviri edimi, çeviri süreci ve eşdeğerliliği içine alan ve edimbilimsel anlamın öncelendiği bir tanıma kavuşmaktadır. Çeviri, kaynak dil metninin edimbilimsel anlamının beklenti normları çerçevesinde erek dilde oluşturulması işlemini içeren

çeviri sürecini (süreç) ve kaynak dil metninin edimbilimsel anlamının oluşturulduğu bir erek dil nosyonunu (ürün) kapsamaktadır.

Jaszczolt (2003) edimbilimsel eşdeğerliliğin kaynak dil ve erek dil metinleri aynı içeriği paylaştığı durumlarda ortaya çıktığını ifade etmektedir. Grice (1975) söylenen ve demek istenilen anlam arasındaki ayrımından yola çıkan Jaszczolt (2003) için anlambilimsel eşdeğerlilik söylenilenin birebir karşılığını gözetirken, edimbilimsel eşdeğerlilik demek istenileni erek dilde oluşturma çabasındadır. Bir başka deyişle, konuşma dilinin çıkarsama kurallarından kaynaklanarak iki metin aynı sezdirim dizini oluşturuyorsa, edimbilimsel eşdeğerlilik söz konusudur. Örneğin sözlü çeviri örneklerini irdeleyen birçok çalışma (Berk-Seligson 1990, Hale 1996, 1997, 2001, Rigney 1999) sözlü çevirmenlerin metnin düz anlamına odaklanarak edimbilimsel anlamı görmezden geldiklerini, metni yanlış anladıklarını ve çevirmediklerini gözlemlemiştir. Bunun nedeni kültürlerarası aktarımda anlambilimsel anlamın hazır, ansiklopedik bir bilgi olarak yer almasıdır. Örmeğin bir atasözü sözcüğü sözcüğüne çevrildiğinde kaynak dildeki atasözünün o bağlamdaki etkisi yok olmaktadır. Yapılan sözcüğü sözcüğüne çeviri edimsel etkisini ve ağırlığını yitirmiş bir biçimde sadece konuşmacının bir atasözü çevirdiği bilgisini vermektedir.

House (1977/1981, 1997, 2001a, 2001b, 2006, 2008), işlevsel edimbilimsel çeviri eleştirisi modeli çerçevesi içinde "yeniden bağlamlaştırma" kavramını ortaya koymuştur. Yeniden bağlamlaştırma "eşdeğerlilik" kavramını salt bir başka dilde oluşturulan bir metnin yeniden üretimi şeklinde yorumlamak yerine, bir çeviri metnin özgün metinle kıyaslandığında aynı işlevsellikle iş görmesi şeklinde değerlendirmektedir. Bir başka deyişle, eşdeğerlilik iki

farklı bağlam arasında anlamı belirgin bir şekilde yeniden yapılandırma yolunu ortaya koyan çabadır. House (2008) çeviri edimiyle bir dilde var olan bir metnin bir diğer dilde işlevsel olarak eşdeğer olan bir başka metinle yer değiştirmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle, çeviri edimi sırasında düz sözeylem düzeyi bir kenara bırakılarak edimsel eylemle en doğru şekilde etki sözeylemin erek dilde oluşturulmasına önem verilmektedir (Hickey 1998).

2.4 Çevirmenin Edimbilimsel Donanımı

2.4.1 İletişimsel Edinç

İletişimsel edinç kavramı ilk kez sosyolog ve antropolog Hymes (1972) tarafından Chomsky'nin (1965) dar çerçeveli dil edinci tanımına çok boyutlu bir yanıt olarak ortaya atılmıştır. Bağlamsal uygunluğu bir kenara itip dil edincini "bir dilin dilbilgisine dair bilgi edinme" olarak sınırlayan Chomsky'ye karşın Hymes edinci "sadece bilgi sahibi olmayı değil, bu bilgiyi uygun uzamda ve zamanda kullanma yetisini" de eklemiştir. Hymes'ın bu yaklaşımı, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, dilin steril ortamdan çıkarılıp sosyal, toplumsal ve kültürel gerçekliklerle ilişkilendirilmesinin bir izdüşümü olarak görülebilir. Bu yaklaşım daha sonra diğer araştırmacılar tarafından (Bachman 1990, Bachman ve Palmer 1996, Canale 1983, Canale ve Swain 1980) geliştirilmiştir. Canale ve Swain (1980) iletişim edincinde gizil olarak edimbilim ve söylem edinci olduğunu ifade ederken, bu çalışmayı geliştiren Canale (1983) dört bölümden oluşan bir kuramsal çerçeve sunmuştur. Buna göre iletişimsel edincin bileşenleri

dilbilimsel edinç (söz dağarcığı hâkimiyeti, tümce ve sözcük oluşturma bilgisi, anlambilim ve ses bilgisi), toplumdilbilimsel edinç (dil kullanımındaki tercihler), söylem edinci (biçimdeki bağdaşıklık ve anlamdaki bağlaşıklık) ve stratejik edinç (iletişimde etkinlik sağlamak üzere oluşturulan stratejiler bütünü bir başka deyişle akılcı olmak/gözükmek ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan boşlukları kapatmak için geliştirilen stratejiler) şeklinde sıralanabilir.

Bachman (1990) ise ilk kez edimbilimsel edincin ifade edildiği bir model geliştirmiştir. Bachman'a göre iletişimsel dil yetisi dil edinci, stratejik edinç ve fizyolojik düzeneklerden oluşmaktadır. Dil edinci, edimsel ve örgütsel edinç olarak iki alt başlığa ayrılmaktadır. Edimbilimsel edinç ile sözeylemler ve dilin işlevleri hakkında bir bilincin geliştirilmesi kastedilirken, toplumdilbilimsel edinç ile dil kullanımı ve bağlama yönelik duyarlılığın altı çizilmektedir.

Tüm bu ayrım ve tanımların sentezi olarak edimbilimsel edinci, belirli bir edimsel eylemi gerçekleştirmek için bir dilde var olan dilbilimsel kaynakların bağlama uygun bir biçimde kullanımı ve sözeylemlerin çeşitli yönleri hakkında bilgi sahibi olmak, biçiminde tanımlayabiliriz. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi sözeylemler edimbilimsel edinç ve çeviri edincinde ayrı bir yer tutmaktadır. Özellikle çeviri çalışmalarında edimsel eylemler ve etki sözeylem işlevi hem yorumlama hem de çeviri sürecinde önem kazanmaktadır.

2.4.2 Çeviri Edinci

Bachman'ın dil edinci modelini çeviri çalışmalarına uygulayan Cao (1997, 2007), çeviri edincine ilişkin olarak birbiriyle etkileşim hâlinde üç parçalı bir model öne sürmektedir. Buna göre i) Çeviriye yönelik dil edinci ii) Çevriye yönelik bilgi yapıları iii) Çeviriye yönelik stratejik yeti, çeviri edincini oluşturan bileşenlerdir.

Çeviri edimi, hem kaynak dilde hem de erek dilde dil yetisi gerektirir. Dilbilimsel bilgi birikimini ifade eden olağan bir dil edincinin aksine çevirmen çalıştığı dil çiftinde yer alan her iki dilde de yetkin bir alımlama ve üretim düzeyine sahip olmalıdır. Buna göre Bachman'ın modelini çeviri çalışmalarına uyarlayıp yorumlayan Cao (2007) farklı bir çeviri edinci modeli ortaya atmıştır (Bakınız şekil 2.1).

Çeviri sürecinde dilbilgisel edinç hem kaynak dil hem de erek dilde anlamlı tümceler oluşturmayı sağlayan sözdizimsel sözcükbilimsel ve anlambilimsel kurallara ilişkin yetkin bir bilgi birikimini ifade etmektedir. Metinsel edinç ise bağlaşıklık ve retorik örgüsüyle bir metin oluşturma kurallarını içermektedir. Bachman (1990) bağlaşıklığı gönderim değiştirme, eksiltili yapılar ve sözcük uyumu gibi anlambilimsel ilişkilerin açık bir biçimde ifade edilmesi olarak tanımlamıştır. Çeviriye yönelik metinsel edinç tanımı ise bu kural ve ilkelerin anlaşılması ve bunların erek dil normlarına uygun bir biçimde hedef dilde oluşturulması olarak tanımlanabilir.

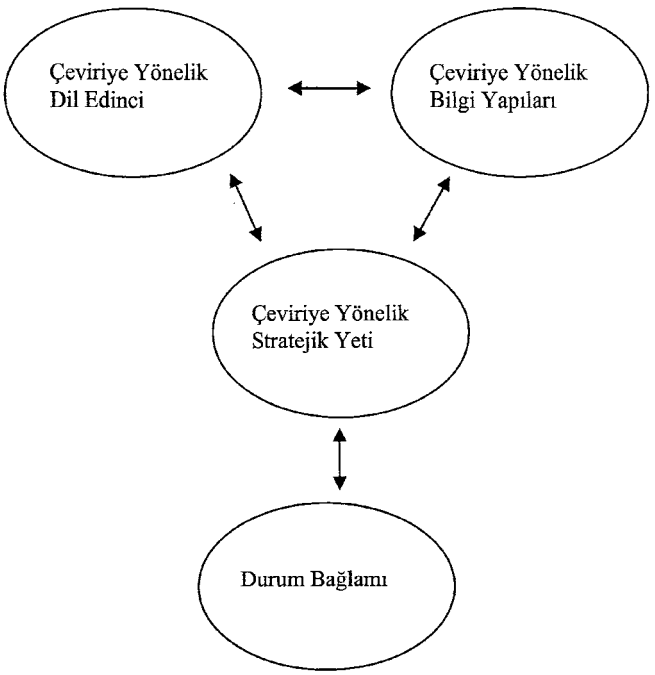

Şekil 2.1 Çeviriye yönelik dil edinci bileşenleri (Kaynak: Cao (2007))

Bu bileşenlerin içinde en önemli bileşen olan edimbilimsel edinç, çeviri sürecinde hem kaynak dilde hem de erek dilde edimsel ve toplumdilbilimsel edinci gerektirmektedir. Edimsel edinç, uygun dil işlevlerini yerine getirmek üzere edimbilimsel kurallara ilişkin bilgi birikimini ifade ederken, çeşitli kültür ve dillerde farklılık gösteren bağlama göre her iki dile uygun dil işlevleri yerine getirme kurallarını içermektedir. Dil kullanımını belirleyen kural ve ilkelerin iki dilde örtüşemeyeceği bilinciyle çevirmenin dil değişkelerine, kesit dil farklılıklarına, kültürel gönderim ve algılamadaki çeşitliliğe karşı bilinçli olması beklenmektedir. Özellikle ve öncelikle

kaynak dilde, edimbilimsel ve toplumdilbilimsel kurallar ve ilkeler konusunda bilgi sahibi olmak ve bunların erek dil normlarına göre yeniden düzenlenmesi temel odak noktasıdır.

Neubert (2000) çeviri edincini tanımlarken birbiriyle etkileşim hâlinde olan yedi temel özellik belirlemiştir. Buna göre;

- Çeviri edinci farklı boyutlarıyla karmaşık bir olgudur.
- Bir dildeki yapı ve anlamı başka bir dilde yaşama geçirmeyi gerektirdiği için yaratıcılık gerektirmektedir. İstenilen başarıya ulaşmak için çevirmende bir bağlam /durum bilinci olmalıdır.
- Çevirmen metin türüne bağlı olarak geleneksel kalıpları öğrense bile her çeviri edimi ayrı bir serüvendir ve her seferinde yenilenen bir tarihsellik gerektirir.
- Çevirmenin sahip olması gereken beceriler çeşitlilik gösterir. Geleneksel bir diploma eğitimi dışında özel konu alanı bilgisi ve birikimi gerektirir.
- Sözcüğü sözcüğüne çeviri başarılı bir çeviri yöntemi değildir. Bu nedenle erek dilde en iyi etkiyi yaratmak için çoğu zaman kaynak metnin anlamına bir yakınsama ile çeviri yapmak gerekir.
- Bütün bu nedenlerden dolayı çeviri edincinin ucu açıktır.

Neubert (2000:6) çeviri edincini i) Dil edinci, ii) Metin edinci, iii) Konu alanı edinci, iv) Kültür edinci, v) Aktarım edinci olmak üzere beş temel bileşenle açıklamıştır. Neubert'e göre bu bileşenlerin ilk dördü, daha önce dil edinci bağlamında açıklanan bileşenler olup olağan bir iletişim durumda olması gereken öğeler olarak sunulurken, aktarım edinci bunlara ek olarak çeviri edincine özgü bir bileşendir. Diğer bileşenlere baskın gelen bu

aktarım edinci ilk dört edincin uygun ve doğru bir biçimde aktarımını ifade etmektedir. Ayrıca, ilk dört edinç çevirmenin bilgi ve birikim kapasitelerine gönderme yaparken, aktarım içselleştirilmiş olup kapasitelerin açığa çıkmasına ve uygulamaya dökülmesine olanak vermektedir.

2.5 Çeviri Çalışmalarında Edimbilimsel Başarısızlıklar

Çeviri edinci eksikliği veya yoksunluğu çeviri ediminde edimbilimsel başarısızlıklara (pragmatic failures) neden olmaktadır. "Edimbilimsel başarısızlık" kavramı, ilk kez Jenny Thomas (1983) tarafından kültürlerarası iletişim bağlamında "söylenen ile ne demek istendiğinin anlaşılamaması" olarak tanımlanmıştır. Tanımı açımlayan He (1997) edimbilimsel başarısızlıkların tümce kurma veya doğru sözcük kullanma gibi dilbilgisi ve sözcük bilgisi temelli bir bilgi yoksunluğunun yanı sıra, bağlama uygun olmayan bir dil kullanımı ve bağlam ile uygun düşmeyen bir biçemi kapsadığını belirtmiştir. Benzer şekilde, Wolfson (1983: 62) yabancılarla etkileşim hâlinde iken anadil konuşanlarının sesletim ve dilbilgisi hatalarına çoğunlukla hoşgörülü yaklaştığını ifade etmektedir. Buna karşın, ana dil konuşucuları toplumdilbilimsel göreceliğin ayırdında olmadıkları için, konuşma kurallarının ihlalinin çoğunlukla olumsuz değerlendirildiğini ve kötü sonuçlar doğurduğunu bildirmektedir. Hwang (2008) Amerika'da yanlışlıkla bir evin bahçesine giren ve silahlı ev sahibinin defalarca tekrarladığı "Olduğun yerde kal!" (freeze!) uyarısına aldırmadan bahçede ilerlemeye devam ettiği için öldürülen bir Japon öğrenciyi örneklemektedir. Dil öğrenmeye gelen genç öğrencinin bu uyarıyı sadece "dur" (stop) sözcüğü ile anlayabileceğini ev sahibi ön göremezdi. Bu durum, sadece ders

kitaplarında öğrendiği sınırlı İngilizcesiyle Japon öğrenci ve anadilini konuşan bir Amerikalının doğru bir şekilde anlaşamamasından kaynaklanmaktadır. Sun (2007) İngilizceyi yabancı dil olarak kullanan Çinlilerin selamlaşma sırasında "Nereye gidiyorsun?" "Şimdi ne yapacaksın?" şeklindeki sorularının İngilizce anadil konuşanları tarafından son derece kaba ve özel yaşama müdahale olarak algılandığını belirterek, Çincede bu tür soruların konuşmayı başlatmak için arkadaşça bir giriş niteliği taşıdığını ve aslında sorunun gerçek yanıtının verilmesinin beklenmediğini ifade etmiştir. Dillerarasında benzer dilbilimsel dizgeler olsa dahi, iletişim davranışına yüklenen kültürel anlamlar dil kullanımını ve kullanım amaçlarını etkileyebilir. Scollon ve Scollon (1981) için "etnik gruplar arasındaki sorunların en önemlisi birisinin ne söylediğini değil, bunu neden söylediğini anlayamamasından kaynaklanmaktadır".

Çeşitli araştırmacılar (Marriot 1995a, 1995b; Scollon ve Scollon, 1981; Thomas 1983) kültürlerarası etkileşimde yanlış anlaşılmalara ive dili yanlış yorumlamalara ilişkin olarak iki temel ortaya koymuşlardır. Bunlar, sözdizimsel ve sözcük bilimsel düzeyde ve edimbilimsel düzeyde olmak üzere kendi içinde sınıflandırılmıştır. Benzer ancak daha ayrıntılı bir sınıflamaya giden Thomas (1983) iki temel edimbilimsel başarısızlıktan söz etmektedir: edimdilbilimsel başarısızlıklar (pragmalinguistic failures) ve sosyoedimbilimsel başarısızlıklar (sociopragmatic failures). Edimdilbilimsel başarısızlıklar, bir konuşmacının söylediği sözcüğe yüklediği edimbilimsel etkinin, hedef dilin anadil konuşanı tarafından aynı sözceye yüklediği etkiden farklı olduğunda veya sözeylem stratejileri birinci dilden ikinci dile uygun olmayan bir biçemle aktarıldığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Toplumedimbilimsel başarısızlıklar ise neyin uygun dilbilimsel davranış

olduğuna dair kültürlerarası farklı algılamalardan kaynaklanan ve dil kullanımında yer alan sosyal koşullardan doğmaktadır. Bir başka deyişle toplumedimbilimsel başarısızlıklar hedef dilin sosyo kültürel normlarına ve uygun kesit dil, incelik kuralları, tabu sözcüklerin kullanımı gibi etkileşim kurallarına ilişkin bilgi yoksunluğunu ifade etmektedir. Thomas (1983:107) "Standart dilbilimsel dizgeye göre dil kullanımında bulunmayan bir konuşmacı en kötü olasılıkla 'bu dili kötü konuşan birisi' olarak nitelenir, farklı biçimlendirilmiş edimbilimsel kurallara göre dil kullanımında bulunan bir birey ise kötü davranışlar sergileyen, samimiyetsiz, yalancı ve sahtekâr birisi olarak eleştiri alır." diyerek edimdilbilimsel ve sosyoedimbilimsel başarısızlıkların toplum içindeki etkisini özetlemektedir.

Dilbilgisel kuralların yanı sıra etkileşim normlarının hedef dile farklı bir biçimde aktarılması, çeviri çalışmalarında bir ürün olarak ortaya çıkan metnin alımlanması ve hedef kitle tarafından kabul görmesinde sorun yaratmaktadır. Örneğin, incelik kuramı ve yüz olgusu evrensel kavramlar olmalarına karşın etkileşim normları boyutunda kültürel farklılıklar göstermektedirler. Bu nedenle, bir metinle ilgili olarak söylem konusunda ayrıntılı bir çözümlemeye girmek için metni dilbilgisel boyutta içerik açısından çözümlemek, biçimsel farklılıkların ayırdına varmak üzere metin türünü incelemek ve metin içindeki dinamikleri çözmek amacıyla kesit analizi yapmak gerekmektedir (bakınız Kansu-Yetkiner 2008).

2.6 Sonuç

Çeviri çalışmalarında edimbilimsel yaklaşımlar, özgün yazarın metin yoluyla neleri nasıl sunmak istediğini, çevirmenin içinde bulunduğu bağlamda özgün metin karşısında yaptıklarını, bunları nasıl ve niçin gerçekleştirdiğini, işlem, süreç ve ürün açısından açıklamaya çalışmaktadır. Bir başka deyişle, çeviri süreci tek bir doğrusal düzlem üzerinde öğelerin bir taraftan diğerine aktarılması eyleminden ziyade, aynı kişilerarası iletişimsel boyutta, aynı söylem tonunda, aynı ya da özgüne en yakın söylem doğasında, aynı dolaylı veya dolaysız anlatım biçiminde ve aynı edimsel etkiyi bırakma kaygısının önemine ve gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla, çeviri edinci içinde büyük bir önem oluşturan çevirmenin edimbilimsel edince ilişkin donanımı ve yorumlama sürecindeki edimbilimsel boyut, çeviri süreci ve erek metnin bir ürün olarak ortaya konması olmak üzere iki temel noktada katkı sağlamaktadır. Edimbilimsel yaklaşım öncelikle yazarın kaynak dilde kodladığı anlamın çözümlenmesi yoluyla bir metnin yorumlanmasında çeviribilime katkı sağlarken bu yorumlananları erek dilin beklenti normları doğrultusunda erek dile aktarırken çevirmenin seçimlerini etkileyen etmenlerin ortaya çıkarılmasında etkilidir.

3 Edimbilimsel Yaklaşımın Çeviri Çalışmalarına Yansıması

3.1 Çeviri Çalışmalarına Edimbilimin Katkısı

3.1.1 İşlevsel-edimbilimsel Çeviri Eleştirisi Modeli

House (1977, 1997, 2001a, 2001b, 2006)'un ortaya koyduğu işlevsel model temel olarak Halliday (1976, 1978)'in dizgeci-işlevsel dilbilgisi kuramına dayanırken, Prag okulunca ortaya atılan işlevci biçem, işlevci tümce yapısı ve önceleme gibi kavramlar ile sözeylem kuramı, edimbilim ve söylem çözümlemesi ilkelerini seçmeci bir yaklaşımla bir araya getirmektedir. İşlevsel-edimbilimsel model, anlamın iki dil ve kültür arasında korunmasını ve buna bağlı olarak bağlamın erek dilde yeniden yapılandırılmasını öngörmektedir. Anlamın anlambilimsel, edimbilimsel ve metinsel olmak üzere üç temel boyutta erek dile aktarılması söz konusudur. Yetkin bir çeviri, kaynak dildeki bir metnin erek dilde anlambilimsel ve edimbilimsel açıdan eşdeğer bir metne dönüşmesi olarak değerlendirilmelidir.

House (1977/1981, 1997, 2001a, 2001b, 2006, 2008)'a göre işlevsel edimbilimsel model, kaynak metin ve erek metin arasındaki bağlamsal ilişkiyi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan işlevsel eşdeğerliliği üç temel düzeyde irdelemektedir: dil/metin, kesit dil ve metin türü. Kaynak metin ve erek metin arasındaki bağlam ilişkisini Halliday'in dizgeci işlevsel kuramından yola çıkarak "söylem alanı" (Field), "söylem doğası" (tenor) "söylem tarzı" (mode), kavramlarını kullanarak, kesit dil çözümlemesinde ortaya koymuştur. Söylem alanı sanılanın aksine, bir metnin konusuna değil, metnin sosyal işlevi ve metni oluşturmada güdülen amaca gönderme yapmaktadır (Hatim ve Mason 1990:48). Oliviera ve arkadaşları (2009: 93)'na göre, söylem tarzı işlevci bakış açısı temelinde "eylem içinde sadece bir ek veya eylemin ana unsuru olarak, yazılı ya da sözlü iletişim olup olmadığına bakılmaksızın, eylem içindeki dilin önemini ifade eder". Söylem doğası, etkileşime katılan taraflar arasındaki ilişkileri, tarafların kişisel özelliklerini, özelikle sahip oldukları sosyal rolleri ve sosyal statüyü ifade etmektedir. Kesit dil çözümlemesinin tek başına bir metnin bireysel işleviyle ilişkilendiğini düşünerek, metin türü ile metnin içindeki herhangi bir metinsel öğeyi bağdaştırabilmek için sınıflamasına metin türü (Genre) boyutunu da eklemiştir. Metin ve durumsal bağlam birbirinden farklı olarak düşünülemeyeceği için, metin onu çevreleyen bir durumsal bağlama işaret etmelidir. Durumsal bağlam da söylem alanı, söylem tarzı ve söylem doğası gibi kesit dilinin bileşenlerinin irdelenmesiyle çözümlenebilir. Bu noktada eşdeğerlilik mutlak olarak görülmekten çok, çeşitli etkenlerin rol oynadığı durumsal bağlamdan kaynaklanan bir olgu olarak görülmektedir. Kesit dili mikro bağlamda metnin içindeki iç öğelerle ilişkilendirilmesini sağlarken, makro bağlamda metin türü metin ile daha derin ve geniş boyutlu metinsel yapılar ve kalıplar, metnin yazarı, yazıldığı dönem ilişkilendirilmektedir.

Modelde yer alan "işlev" kavramı Halliday (1978)'den ödünçlenen düşünsel ve kişilerarası işlevi içermektedir. Yorumlama sürecinde, bir metin çevirmene düşünsel işlev (ideational function) ve kişilerarası işlev (interpersonal function) temelinde veriler sunar. Düşünsel işlevin erek dile aktarımı bilgi yapısının çözümlenmesiyle ilgili olduğu için, dilbilimsel metin çözümlemeleri, dil yapılarının incelenmesi, karşılaştırılması ile çözümlenebilir. Kişilerarası işlev ise, metnin yansıttığı kültürün değer yargıları, sosyal, kişilerarası ilişkileri, etkileşim normları, ahlaki ve ideolojik öğretilerini incelemeyi gerektirir. Bütün bu öğeler metin yazarının düşünsel, duyuşsal durumu ve dünyaya karşı duruşunun yanı sıra belirli bir zaman dilimi içinde coğrafi ve sosyal konumunu da kapsayan ve buna bağlı olarak girdiği iletişim içindeki tutumunu ve benlik sunumunu ortaya koyan bir çerçeve çizer. Bu çerçeve hem özgün metni hem de çeviri metni mercek altına almak için somut ölçütlerle çeviri eleştirisi için etkin bir şablon sunmaktadır (bakınız Kansu-Yetkiner 2009).

3.1.2 Bağıntı Kuramı ve Çeviri Çalışmaları

Bağıntı ediminin çeviri amacı ve bunun nasıl ifade edilmesi gerektiği konusunda sınırlama getirdiğini belirten Gutt (1991), bu sınırlamaların çevirinin hangi açıdan özgün metne benzeyeceğini de belirlediğini ifade etmektedir. Gutt (1991) bağıntı kuramının çeviri çalışmalarına uygulanması önerisini getirmiştir. Bu kuramın güçlü açıklayıcı çerçevesi ışığında Gutt (2001:46) "çevirmenin çevirisini bağıntı yönünden özgün metne benzer nitelikte çevrileceği" düşüncesini ortaya koymuştur. Bu görüşe göre çeviri

süreci özgün metin ve çeviri metin arasındaki belirtikleştirme ve örtükleştirme düzeneklerinin paylaşıldığı yorumlayıcı bir benzerlik sunmaktadır. İki metin belirtik ve örtük olma konusunda ne denli ortak bir paydada buluşuyorsa, o denli birbirlerine benzerler. Bu durumda çevirmen en üste düzey bağıntıyı yakalamak üzere hem yazarın amacını hem de erek dil okurunun göstereceği çabayı dikkate almalıdır.

Bağıntı ediminin çeviri edimine neyin iletilmesinin amaçlandığı ve bunun nasıl ifade edildiği konusunda sınırlama getirdiğini belirten Gutt (1991), bu sınırlamaların çevirinin hangi açıdan özgün metne benzeyeceğini de belirlediğini ifade etmektedir. Ancak bu ölçütler rehberliğinde çeviri erek dil okuru tarafından "yeterli bağıntıyı" kurabilir. Özgün metin ile çeviri metin arasındaki bağıntı benzerliği yeterli bağlamsal etkiyi yaratacak böylece çevirmen tarafından seçilen çeviri yöntemi metni anlamada erek dil okurunu "gereksiz bir çabaya" sürüklemeyecektir. Bu bakımdan sadece uygun dilbilimsel karşıtlıkları bulmak değil, aynı zamanda özgün yazarın niyetini anlamak ve sezdirimlerin ayırdına varmak dâhil olmak üzere, yeterli bağlamsal etkiyi yaratmaktır. Sonuç olarak çeviri süreci en üst düzeyde bağıntı kurulmasına olanak veren metinlerin oluşturulduğu bir bağıntı kurma sürecine dönüşecektir. Bir başka deyişle, çevirmen çeviri ilkesini özgün metin ile erek dil okurunun bilişsel bağlamı arasında veya özgün yazarın amacı ile hedef dil okurunun beklentileri arasında üst düzeyde bağıntı kurmak şeklinde tanımlanabilir.

Gutt'un sözünü ettiği "yeterli bağıntı" ve "gerekli/gereksiz çaba" kavramlarının kaygan bir zeminde yer alan son derece muğlak ifadeler olduğu savıyla diğer kuramcılardan eleştiri gelmiştir. Fawcett (1997)

Gutt'un bağıntı kuramıyla yalnızca farklı bilgi düzeyine sahip okurların nasıl çeviriyi anlayıp okumayı sürdüklerine veya nasıl çeviriyi anlamayıp okumaktan vazgeçtiklerine dair geriye dönük bir çözümlemeyle açıklayabileceğini ifade etmiştir. Bütün bu eleştirilere rağmen, bağıntı kuramının özellikle çeviri metni çözümleme sürecinin aydınlanmasına katkısı büyüktür. Ayrıca bağlamın belirlenmesi ve iletişim amacının ortaya çıkarılmasında bağıntı kuramı ayrıntılı bir ölçüt listesi sunmaktadır.

3.1.3 Makine Çevirisine Edimbilimsel Yaklaşım

Makine çevirilerinde yapı temelli yaklaşımların yüksek kalitede çevirilerle sonuçlanmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle, sadece dilbilimsel yapılarla ve bunların başka dillerde yeniden oluşturulmasıyla sınırlı yaklaşımlar, bilgi bağlamını ve konuşmacıyı veya metin yazarının amaçlarını göz önüne almadıkları için kısmi başarı elde etmektedirler. Henüz 1960'ların başında Bar-Hillel (1960) yetkin bir makine çevirisinin salt dilbilimsel yapı ve sözcükbilgisinin yanı sıra bir bilgi birikimi ve bu bilgi birikimine dayalı bir çıkarsama süreci gerektirdiğini ifade etmiştir. İlk başlarda dil sürecini göz ardı ederek aynı veya benzer girdi ve çıktı performansı yakalayamaya çalışan araştırmalar en üst düzey başarıya ulaşmak için sınırlı metin türleri ile oluşumu sıkı bir denetlemeye tabi tutulan metinlerarasında (Kittredge ve Lehberger 1982, Ruffino 1982) çalışmalar yapmıştır. Bu araştırmaların büyük bir kısmı "makine/bilgisayar destekli çeviri çalışmaları" olarak adlandırılmasına karşın, elde edilen düşük kaliteli çeviriler insan müdahalesini gerekli kıldığı için daha çok "insan

destekli makine/bilgisayar çevirileri" olarak adlandırmak daha doğru olacaktır (bakınız Farwell ve Helmreich 1997, 1998).

1990'ların başında bilgisayarbilimciler ve bilgisayarlı dilbilim alanında çalışan araştırmacılar (Nirenburg 1989, Hobbs and Kameyama 1990, Farwell and Helmreich 1995) bir bağlam içindeki dil kullanımının öneminin farkına vararak, bu bağlamı oluşturmaya ve anlamaya yarayacak giderek daha fazla bilgi içeren sistemler oluşturmaya yönelmişlerdir. Pangloss (1994)'un bilgi temelli çeviri sürecini geliştirmek üzere ortaya koyduğu geniş ölçekli projesi Mikrokosmos bu konuda bir kilometre taşı sayılabilir (aktaran Farwell ve Helmreich 1999). Mikrokosmos, bir metnin dillerarasında tekrar oluşturulmasında konuşmacıları ve dinleyicileri izlemekte ve bu bireylerin söylem yapıları ile bilgi düzeylerini kullanmaktaydı. Bu modelin bağlamsal bilgi ve genel bilgi birikiminin çıkarsamalara dayalı olarak belirlenip kullanıldığını kabul etmelerine karşın, modelin daha çok anlambilimsel hedeflere yönelik olduğu konusunda eleştiri getirmişler ve ilk kez açık olarak "edimbilim" terimini kullanarak kendi edimbilimsel yaklaşımlarını geliştirmişlerdir.

Makine çevirisine edimbilimsel yaklaşımda temel düşünce metinlerin bir anlamının olmadığı, aksine bunları oluşturan bireylerin metinleri yazarken hedefledikleri anlamı yarattığı yönündedir. O hâlde, çeviri sürecinde bireyin, kişilerarası ilişkilerin ve bunlar arasındaki dinamiklerin önemi büyüktür. Edimbilimsel temelli makine çevirisi metnin ardındaki amacı anlamaya yönelik olarak bir yorumlama bilgisi envanteri oluşturmaktadır. Bu bilgi birikimi iletişim sürecindeki katılımcıların (yazar, çevirmen,

kaynak dil ve hedef dil okuru) düşünceleri ile diğer zihinsel birikimleri içerir. Bu yaklaşımın temel olarak dayandığı noktalar,

- Kaynak dil sözceleri oluşturmak ve bunları erek dilde oluşturmak için bağlamı kullanmak
- Çeviri süreci içinde atıf yoluyla oluşturulan veya değişikliğe uğrayan düşünceler demetini barındıran bir sözcenin bağlamını belirlemek.
- Bağlamı oluşturmak veya bağlamda değişiklik yapmak için edinilen bilgi birikimi
- Yorumlama sırasındaki belirsizlikleri çözmek veya üretim sırasındaki ifadeleri belirlemek için bağlama dayalı çıkarsamalarda bulunmaktır (Farwell ve Helmreich 1999).

3.1.4 Edimbilim ve Çeviri Eğitimi

Dünyada ve ülkemizde son yıllarda sayıları hızla artan Mütercim Tercümanlık bölümlerinde dizgesel bir çeviri eğitimi çerçevesinin oluşturulamaması çeşitli kuramcılar tarafından eleştirilmektedir (House 1981, Perez 2005). Konuya daha iyimser bir bakış açısıyla bakan Baker (2001), çeviri eğitimcilerinin kuram ve uygulamayı birleştirmesine dayalı olarak son yıllarda çeviri eğitimi çalışmalarının büyük bir aşama kaydettiğini ifade etmiştir. Çeviri eğitimindeki yedi temel eğilim Perez (2005) tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

- Diller üzerine odaklanma (Jakobson 2000, Vinay ve Darbelnet 1995)
- Metinlerin iletişimsel yapısı üzerine odaklanma (Neubert ve Shreve 1992, House 1981, Hatim ve Mason 1990, 1997).

- Metin yoluyla aktarılan iletişimsel amaçlara odaklanma (Reiss, 1989, Vermeer 1989)
- Erek kültürler ve çeviri arasındaki bağlantıya odaklanma (Even-Zohar 1990, Toury 1995)
- Yeni çeviri etiğine odaklanma (Bassnet ve Lefever 1990, Venuti 1995)
- Rasyonel ve duyuşsal bir varlık olarak çevirmene odaklanma (Gutt 1991, 2001)
- Çeviri bütüncelerine ilişkin çalışmalara odaklanma (Baker 1996, Kenny 2001).

"İletişimsel yapı ve iletişimsel amaçlar adı altında metin içi ve metin dışı edimbilimsel, metindilbilimsel ve toplumdilbilimsel öğelere yoğunlaşan bu yaklaşımlarda dilin sosyal, kültürel ve kişilerarası devingen yapısına dikkat çekilmektedir. Bir başka deyişle, salt dilbilgisel yapıların kazandırılmasının yanı sıra çevirmenin neyi, niçin, kime, hangi amaçla, hangi koşullarda ifade ettiğini göz önüne alarak bağlama uygun dil kullanımını gözeten edimbilimsel yetinin kazandırılması ön plana çıkmaktadır.

Schaffner (2000) çeviri kuram ve uygulamalarında özellikle kaynak metnin yorumlanması ve bir ürün olarak hedef metnin değerlendirilmesi durumunda temel koşulun metnin iyi anlaşılması olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle metni yorumlama süreçlerini, metnin amacını ve çeviri stratejilerini belirleyici parametreleri aydınlatmak, ortaya çıkan ürünü değerlendirme ölçütlerini belirlemek çeviri eğitimcilerinin üzerinde titizlikle durduğu konulardır.

Kişilerarası iletişim boyutunda insanların amaçlarına ulaşmak için ne tür stratejilere başvurduğuna dair bir yol haritası çıkaran Leech (1983) ve Thomas (1983) edimbilimin çalışma alanlarını edimdilbilim ve sosyoedimbilim olmak üzere ikiye ayırmıştır. Edimdilbilim, iletişimsel, ilişkisel ve kişilerarası anlamları sunmak üzere başvurduğumuz, dolaylı anlatım, düz anlatım, iletişimin pürüzsüz işlemesi için gereken uzlaşmacı dil kullanımlarını ifade eden kaynakları belirtirken; sosyoedimbilim, edimbilimin toplumbilimsel yönüne vurgu yapmaktadır. Örneğin yapılan bir hata sonucunda özür dileme sadece bir "Pardon" ile veya "Nasıl üzgünüm anlatamam; beni affedebilecek misin?" sözleriyle dile getirildiğinde anlatım biçimi, oluşturulan sosyal ilişki düzeyi ve alınan tavır açısından büyük farklar sunmaktadır. Thomas (1983) edimdilbilim ve sosyoedimbilimin dil eğitimindeki önemine değinerek edimdilbilim ve sosyoedimbilim konusundaki bilgi eksikliğinin veya bu bilgilerden yoksun olmanın ciddi iletişim hatalarına yol açtığını ifade ederek bunları edimbilimsel başarısızlıklar olarak tanımlamıştır. Daha çok yabancı dil eğitiminde kabul gören edimbilimsel başarısızlık kavramı, son yıllarda çeviri çalışmalarında metnin/iletinin yorumlanmasına ve aktarımına ilişkin ortaya çıkan sorunları sınıflamada yararlı bir düzenek sunmaktadır. Edimdilbilimsel başarısızlıklar, kaynak dilde bir sözcüğe yüklediği edimbilimsel etki, hedef dildekinden farklı olduğunda veya sözeylem stratejileri kaynak dilden erek dile aktarılırken daha farklı bir etki sözeylemi yaratacak şekilde çevrildiğinde ortaya çıkmaktadır. Toplumedimbilimsel başarısızlıklar ise çeviri çalışmalarında çalışılan dil çifti kültürleri arasında neyin uygun dilbilimsel davranış olduğuna dair kültürlerarası farklı algılamalardan kaynaklanan ve dil kullanımında yer alan sosyal koşullardan doğmaktadır.

3.2 Sonuç

Bu bölümde işlevsel edimbilimsel çeviri eleştirisi yöntemi, bağıntı kuramı, makine çevirileri ve çeviri eğitimine yönelik edimbilimsel modeller temelinde edimbilimsel bakış açısıyla ortaya konan çeviri kuramları, değerlendirme ve yorumlama modelleri ile çeviri stratejileri incelenmiştir. Görüldüğü gibi, edimbilim, çözümlediği bilişsel süreçlerle alımlama ve yorumlamaya katkı sağlayarak yazar ve çevirmen için öznel iç dinamikleri mercek altına alırken, kültür, bağlam ve kişilerarası ilişkileri göz önüne alarak "uygun" dil davranışları sergileme, bu uygun davranış biçimlerinin belirleyicilerini sosyokültürel ve dilbilimsel temelde irdeleme, bağlamsal bilgiyi dilbilimsel yapı ile ilişkilendirme temelinde çeviribilim ile kesişmektedir.

4 Bir Sözeylem Olarak Sözlü Söylemde "Yemin" Çevirileri Üzerine

4.1 Giriş

İletişim hâlindeyken bir bireyin amacı salt iletişim kurmanın ötesinde başka amaçları içerir. Bunlardan biri de dinleyici üzerinde etki yaratma isteğidir. J.L. Austin (1962) ilk kez bir dilde kullanılan sözcüklerin bilgi vermek üzere kodlanmış olsa da, iletişim sırasında insanların sözcüklerle bilgi sunmaktan çok eylem gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, bir sözeylem olarak Türkçede günlük konuşma dilinde yemin ve yemin etme eylemi yapı, işlev ve yarattığı etki açısından ele alınırken, Türkçede önemli yazarlar tarafından kaleme alınmış dört tiyatro eserindeki günlük konuşma dilinde yer alan yemin örnekleri taranmış ve bunların erek metin izleyicisinde yarattığı etki irdelenmiştir. Çalışmada, yemine konu olan olguların toplumsal değerleri, sosyal ilişkileri ve sosyal rolleri yansıtmada önemli bir rol oynadığı savından hareketle, özgün metin ve çeviri metinde

yer alan yeminlerin konuşmacı ve dinleyici açısından yarattığı etki sözeylem (perlocutionary act) farklılıkları incelenmiştir.

Bu çalışmaya konu olan yemin sözeylemini kapsayan zorlayıcıları diğer sözeylemlerden ayıran en önemli unsur kabullenme, garanti etme, önerme, yemin etme gibi eylemlerle konuşmacı tarafından söylenen önermenin doğruluğunun ve içtenliğinin taahhüt ediliyor olmasıdır. Bu tür sözeylemin ardından beklenen etki sözeylem, konuşmacının söylediklerinin doğruluğu konusunda dinleyicinin ikna olması yönündedir. Van Belle (1984)'ye göre taahhüdün boyutları büyük ölçüde değişiklik gösterebilir: Örneğin bir şeyi varsayım olarak öne sürmekle, görüş belirtmek ve bu konuda yemin etmek arasında büyük fark vardır. Konuşmacı ifade edilenlerin doğruluğu ve içtenliğine ilişkin olarak bir kanıt ya da neden sunmak zorundadır. O hâlde kimi zaman doğruluk kavramı öznel olarak şekillenir ve karşı tarafın da bunu kabul etmesi beklenir.

Her dil, konuşmacıların sözlerinin gerçekliği ve samimiyet derecesi konusundaki iddialarını yansıtan düzeneklere sahiptir. Schiffrin (1984) etkileşim hâlindeki bir toplulukta düşüncelerin olduğu kadar doğruluk ve samimiyet standartlarının da tartışılabilir olduğunu ifade eder. Söylenen ya da daha önce söylenmiş olan sözlerin, olayların, hükümlerin, duygu ve düşüncelerin doğru olduğunu taahhüt etmeye yönelik olarak kullanılan yeminin, etkileşim boyutunda en önemli katkısı –dinleyici tarafından kabul gördüğü sürece- söylenenlerin doğruluğuna kefil olması, şüpheleri ortadan kaldırması, dolayısıyla sorunsuz bir kişilerarası iletişim ortamına olanak vermesidir (Masagara 1997). Günümüzde birçok araştırmacı, etkileşim sırasında bireylerin karşı tarafta istendik, olumlu bir izlenim yaratma

çabasıyla dil yapılarıyla oynayarak güven kazanma ve güven oluşturma düzeneklerini kullanmasına ilişkin çalışmalar yapmıştır (Brown ve Levinson 1987; Kratz 1987; Masagara 1997, 2001; Abd el-Jawad 2000; Beeman 2001; Agyekum 2004; Kansu-Yetkiner 2006).

Yemin etmek, konuşmacının ifade ettiği şeylerin doğruluğu konusunda sadece taahhütle bulunduğu bir edimsel eylemi değil, aynı zamanda dinleyiciyi kendi düşündüğü yöne sevk eden, söylenenlerin doğru olduğu görüşünü kabul ettirmeye çalışan etki sözeylemi de barındırmaktadır.

Yemin eden bir kişi bir dizi sözeylemi gerçekleştirmiş olur:

1) Geçmişte olmuş, şu anda olan ya da gelecekte olacak bir olay ve düşünceye ilişkin görüş ortaya konur.

2) İfadenin doğruluğu ilahi bir güç (Tanrı), çok değerli bir varlık (çocuklar, aile üyeleri) ya da erdem (namus, şeref) üzerine and içilerek ya da onların pahasına bazı şeylerin göze alındığı belirtilerek öne sürülür.

3) Son olarak, bir yemin her zaman üçüncü sözeylem olarak koşullu bir laneti beraberinde getirir. Eğer söylenenler ve uğruna yemin edilenler yanlış ise, Tanrı'nın kanunlarının işleyeceğine ya da uğruna yemin edilenlerin zarara uğrayacağına inanılır.

4.2 Sosyokültürel Bağlamda Yemin

Yeminler konuşmacı hakkında dilötesi çıkarımlar yapmamızı sağlarken aynı zamanda o yeminlerin üretildiği toplumun gelenekleri ve önemli değer

yargılarına ışık tutarlar. Tanrı'nın şahit gösterildiği dinsel yeminlerin dışında, beyanın yalan çıkması durumunda ortaya sürülen şeyler bir toplumun en değer verdiği olgular olmalıdır ki yemin güçlü ve inandırıcı olabilsin. Bu nedenle, Türkçede yeminler namus, şeref, çocuk, eş, aile gibi önemli varlıklar ve erdemler çerçevesinde oluşturulur. 83 üniversite öğrencisi, 17 öğretim üyesine verdiğimiz söylem tamamlama testi yoluyla elde edilen yemin veritabanı temel alındığında yeminleri konularına göre başlıca iki grupta toplayabiliriz (Kansu-Yetkiner 2007) (bakınız şekil 1).

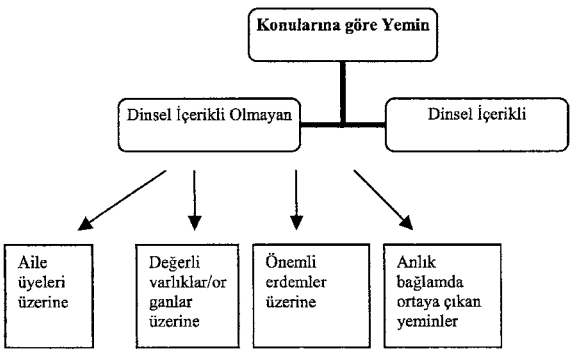

Şekil 3.1. Konularına göre yeminlerin dağılımı

Dinsel içerikli yeminler (Allah şahidim olsun, Allah çarpsın, Ekmek Kuran çarpsın, Allah canımı alsın, Valla(hi) (billahi, tallahi), Allah belamı versin, Allah seni inandırsın, Cennet yüzü görmeyeyim) gibi Tanrı'nın en üstün ve

belirleyici güç olarak kabul edildiği yeminlerdir. Bu yeminlerle yapılan artgönderim, yaşam etkinliklerini düzenleyenin ve olayların akışını belirleyenin bireyin kendisi değil, ilahi bir güç olduğu şeklindedir. Diötesi aktarımlar açısından bakarsak bu yeminleri tercih eden konuşmacının muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olduğu düşünülebilir.

Dinsel içerikli olmayan yeminler, ilahi bir gücün aksine bireyin kendini ve en yakınlarını ortaya koyduğu, konuşmacının daha seküler bir dünya görüşüne sahip olduğuna ilişkin çıkarımlar yapmamıza olanak veren yeminlerdir. Bunlar, sevilen kişilerin ve aile bireylerinin öncelendiği (Annem babamın üstüne yemin ederim, Annem babam ölsün ki, Çocuklarımın ölüsünü göreyim/öpeyim ki, Çocuğumu keserim, Evlatlarımın yüzünü görmek nasip olmasın, Anam avradım olsun), değerli varlık ya da organların öne sürüldüğü (İki gözüm önüme aksın/kör olsun, Canım çıksın, Taş olayım, Kafamı/kolumu keserim, ç.k.m düşsün/ç.k.mü keserim)güzellik ve dış görünüşün ön plana çıktığı (Arap olayım), önemli erdemlerin dile getirildiği (Namussuzum, Şerefsizim, Namerdim, Rezil, kepaze olayım, Gavur olayım), anlık bağlamda ortaya çıkan (Şu nimet hakkı için-bir yiyeceği göstererek- Şuradan şuraya gitmek nasip olmasın, Şuradan kalkamayayım, Şuradan çıkmak nasip olmasın) yeminlerdir. Dolayısıyla, yemini güçlendirmek için en değerli olarak ortaya sürülen şeyler bir toplumun değer yargılarının bir çeşit dizini şeklindedir. Hiç şüphe yok ki eğitim düzeyi, sosyal sınıf ve coğrafi konuma bağlı olarak yemin kullanımı çeşitlilik gösterebilir.

4.3 Sözeylem ve Çeviri Uygulamaları

Hatim (1998)'e göre edimbilimsel odaklı çeviri süreci modellerinde temel varsayım, çeviri eyleminin amacının sözeylemlerin erek dilde başarılı bir şekilde oluşturulması olduğu yönündedir. Benzer şekilde, Blum-Kulka (1981)'nın da ifade ettiği gibi, çevrideki eşdeğerlilik arayışı içinde edimbilimsel temelli kaygı kaynak dildeki düz sözeylem ve edimsel eylemlerin erek dilde aynı etki sözeylemi yaratacağı umuduyla tekrar tekrar gerçekleştirilmesidir.

Bir sözce, tümcenin önermesi içinde yer almayan, anlık bağlamda değil de daha geniş bir bağlamda farklı boyuttaki çağrışımları tetikleyen farklı edimsel özelliklere sahiptir. Dilbilimsel edincin bir parçası olarak iletişim hâlindeki bireyler bir sözcenin belirtiği önerme ve iletişim bağlamı dışında iletiler sunacağını bilmek, dolayısıyla kültürlerarası iletişimsel edince sahip olmak durumundadır. Örneğin "Kahve var mı?" sorusu bir dükkâna giren müşterinin sorduğu, o dükkânda kahve satılıp satılmadığına dair bir araştırma sorusu gibi düşünülebilir. Ancak aynı sorunun televizyon karşısına oturmuş bir erkek tarafından eşine sorulduğu düşünülürse, erkeğin eşinden kendisine kahve yapmasını istediği yorumu da çıkabilir. Yorumlama sürecine etki eden bu değişkeler var olduğu sürece, sözeylemlerin çevirilerine ilişkin olarak standart bir yöntem ve uygulamadan söz etmek de olası değildir. Bu noktada çevirmenin temel kaygısı, anlamı ve iletiyi doğru aktarmanın yanında aynı dolaylı söylemi erek dilde oluşturup oluşturamayacağını kontrol etmektir. Çevirmen de bir "ilk okur" ya da dinleyici olarak bu ayrımların ayırdına varmak ve çeviri sürecinde bunları hesaba katmak zorundadır. Kimi zaman düz sözeylem ve edimsel eylem

yapısı erek dilde farklılık göstermesine karşın, temel amaç etki sözeylemin başarıyla erek dile aktarımı olmalıdır. Blum Kulka (1981: 92)'ya göre sözeylemde temel teşkil eden kurallar ne denli evrenselse bunları farklı dillerde yeniden oluşturulması o denli kolaydır. Bir başka deyişle, edimbilimsel trafik içinde kültür ve dile bağlılık, çevrilebilme oranını düşürmektedir.

Evrensel sayılan sözeylem kalıpları kültürlerarasında farklılık gösterebilir. Sözeylemlerin kültürlerarası temelde karşıtsal olarak çözümlenmesinde her dilin kendine özgü kültürel ve dilbilimsel temelli uygulamalarının bulunduğu ve kimi zaman aynı etkiyi bir başka kültürde yaratmanın olanaksız olduğu dikkate alınmalıdır. Aziz Nesin'in Çiçu adlı tiyatro oyunundan aşağıdaki parçayı incelersek

Örnek 1:
"Pilakimden yemezsen gücenirim, (kırıtarak) Vallahi darılırım... Ne olur buyrun... Hatırım için... Yemezsen ölümü öp... Bir kaşık al hiç olmazsa... Tadına bak canım..." (Çiçu 1969: 27).
Çeviri 1:
Try some of my beans, or I'll be offended. (Coquettishly). Really, I'll get angry. Come on, have some... for my sake. I'll die if you don't eat some. At least take on spoonful. Just taste'em darling. (Çiçu 2008:454).

Türk kültürüne aşina olanlar bu ısrar repliğinin ev sahibinin misafire karşı zorbalığa varan bir yaptırımından çok geleneksel Türk misafirperverliğinin bir parçası olduğunu bilir. Dolayısıyla, ne "valla" gerçek bir yemindir ne de "Yemezsen ölümü öp." gerçek bir beddua niteliği taşır. Anlambilimsel ve

kültürel kaygılarla çevirmen erek kültürde bu hiç olmayan geleneğe "yaklaşma" çabasına girebilir. Ancak düz söylem ve etki sözeylem temelinde başarılı olabilecek bu çaba, erek dilde olağandışı algılanabilecek bir söylem yarattığı için etki sözeylem temelinde başarısız olabilir.

4.4 Veri ve Yöntem

Bu çalışmada seçkin Türk edebiyatçılar tarafından yazılmış ve daha sonra farklı çevirmenler tarafından Türkçeye çevrilmiş dört tiyatro eserindeki sözlü söylem temelli 50 yemin kullanımı ve bunların çevirileri incelenmiştir. Eserler ve çevirmenleri hakkındaki bilgiler Tablo 1'de özetlenmiştir. Eserlerin İngilizce çevirileri Talat Sait Halman'ın editörlüğünde basılan Modern Türk Tiyatrosu Antolojisi (2008)'nde yer almaktadır.

Tablo 4.1: Çalışmada yer alan tiyatro eserleri ve çevirmenleri

Eser	Yazar	Çevirmen
Pusuda	Cahit Atay	Talat S. Halman
Günün Adamı	Haldun Taner	Clifford Endres /Selhan Savcıgil Endres
Çiçu	Aziz Nesin	Allan. R. Gall
Köşebaşı	A. Kutsi Tecer	Nüvit Özdoğru

Bu çalışmada, yemin örnekleri niteliksel yöntemle üstte adı geçen Türkçe tiyatro metinlerinde taranmış ve sınıflandırılmıştır. Yemini oluşturan sözeylemlerin erek dildeki karşılıkları, edimsel eylemin çevrilme biçimi ve erek kültürdeki etki sözeylem yansımaları temelinde irdelenmiştir.

4.5 Bulgular ve Tartışma

Bulgular üç temel grupta sınıflandırılmıştır:

1- Bir sözeylem olarak söz konusu eserlerde geçen yemin çeşitlerinin ve dağılım sıklığının belirlenmesi,

2- Sözeylemlerin erek dildeki eşdeğerliliğinin nasıl sağlandığı ve çeviri yöntemi,

3- Özgün metinlerde yer alan yeminler ile çevrilen yeminler arasındaki bu yeminleri dile getiren karakterler açısından etki sözeylem farklılıkların irdelenmesi

Tablo 4.2: Yeminler ve Dağılım Sıklığı

ESER ADI	YEMİN ÇEŞİTLERİ	SAYI
Pusuda	Valla	8
	-sam adam değilim	1
	Alimallah	1
	Dinim hakkı için	1
	Yalanım varsa gözüm çıksın	1
Köşebaşı	Vallahi (billahi)	14
	Allah inandırsın	6
	Alimallah	3
	Yalansa canım çıksın	1
	Allah için	1
Çiçu	Vallahi	5
	Allah canımı alsın	1
Günün Adamı	Yeminlen	1
	Vallahi	2
	Sizi namusum üzerine temin ederim ki	1
	Dünya yıkılsa bırakmam	2
	Ölürüm de vermem	1
TOPLAM		50

Tablo 2'te görüldüğü gibi tiyatro oyunlarında dinsel ve dinsel içerikli olmayan yeminler çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Bu kullanımlar içinde "valla(hi)"nin kullanım sıklığı dikkat çekicidir. Zaman içinde Türkçede dinsel etkisini ve yaptırım gücünü yitirmiş olan bu yemin türü sözlü söylemde daha çok bir içtenlik belirleyicisi (sincerity marker) olarak çeşitli işlevlere sahiptir (Kansu-Yetkiner 2006). Bu nedenle, valla(hi) kullanımı diğer yeminlerden ayrı olarak incelenmiştir (bakınız Tablo 4).

Yemin çeşitlerinin çeviri karşılıklarının sunulduğu Tablo 3'te yemin kalıplarının farklı çevirileri yer almaktadır. Burada kullanım çeşitliliğine ve çeviri yöntemine odaklanıldığı için tekrar edilen bir yemin kalıbının erek dildeki karşılığı çeşitli kereler aynı şekilde çevrildiyse, sadece bir örneğe yer verilmiştir. Bir kalıbın aynı metin içinde farklı çevirileri mevcutsa, bunların her biri ele alınmıştır.

Tablo 4.3 Yemin çeşitleri ve çevirileri

ESER ADI	YEMİN ÇEŞİTLERİ	YEMİN ÇEVİRİLERİ
Pusuda	Sana bir haftalık ırakı mezesi çıkarmazsam **adam değilim.** (S:12)	Look you want me to come back with enough of them for you and your drinking buddies to eat for a whole week? (S:147)
	Baş köşeyi sana açarlar **alimallah.** (S:15)	**God knows,** they'll lead you to the best table. (S:149)
	Dinim hakkı için oluyo... (S:26)	It can **I'll swear on anything.** (S:157)
	Yalanım varsa gözüm çıksın (S:26)	**May God strike me dead if I'm lying.** (S:157)
Köşebaşı	**Allah inandırsın** (s: 26, 55, 56, 71).	**May Allah convince you.** (S:34, 62, 63, 67).
	Allah inandırsın (S:95)	**God knows.** (S:57)
	Ocağın kenarında **alimallah.**	I **do** so right in front of our kitchen.

	(S:28) **Yalansa canım çıksın** (S:29) Bu yollar beyefendi, mahalleden soğuttu **alimallah** beni. (S: 31) **Alimallah** büyük kapıya gideceğim. (S:47) **Allah için,** epey canlar yakardı.(S: 85, 86)	(S:18) **If it's a lie, may Allah strike me dead** (S:19) Mister, these roads **really** makes me bitter about the whole neighbourhood (S:20) **By God**, I will go to the higher-ups. (S:29) In her younger days she was **quite** a flirt.[omisson] (S:51, 51)
Çiçu	Allah canımı alsın ki hiç bir kötü niyetim yoktu benim (S:32)	**I swear to God**, I didn't mean anything bad. (S:457)
Günün Adamı	**Yeminlen sana** (S:95) **Sizi namusum üzerine temin ederim ki** (S:73) **Dünya yıkılsa bırakmam.** (S:87) **Dünya yıkılsa koparamazlar beni buradan.** (S:87) **Ölürüm de vermem** (S:87)	**I swear** (S:94) **I swear on my honor that** (S:129) **I won't leave.** (S:139) **I won't leave even if the world stops turning** (S:139) **Death before dishonor** (S:139)

4.5.1 "Valla" Kullanımı ve Çevirileri Üzerine

Arapçadan dilimize geçmiş olan ve "Allah adına yemin ederim" anlamına gelen valla(hi) Türkçede günlük konuşma dilinde sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak bu yemin sözcüğü Türkçe güçlü bir dinsel içerikli yemin olma özelliğini yitirmiş, bağlayıcılığını konuşanların gözünde kaybetmiştir. Bu nedenle, Türkçedeki valla(hi) sözcüğünü konuşmacının söylediklerinin doğruluğu konusunda dinleyiciyi ikna amaçlı kullandığı bir "içtenlik

belirleyicisi" olarak kabul etmek daha doğru olur. "Valla"nın Türkçede günlük konuşma dilindeki diğer işlevlerini incelediğimiz bir diğer çalışmamız (Kansu Yetkiner 2006) valla sözcüğünün altı farklı işlevini belirlemiştir. Bu işlevler: içtenlik belirleyici olarak kullanımı, başkası odaklı yüz stratejilerinde doğrudan zıtlaşmayı engellemek amacıyla yumuşatıcı sözcük olarak kullanımı, mahcup edici bir davranış ve/veya bir sorgulama karşısında savunma sözcüğü olarak kullanımı, etkileşimsel soru olarak kullanımı (valla?), bir hemfikir olma durumunda pekiştirici sözcük olarak kullanımı ve geciktirme mekanizması olarak kullanımı şeklinde sıralanabilir.

Valla çevirilerine ilişkin tercihler aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Tablo 4.4. Valla kullanımı ve çevirileri

ESER ADI	VALLA	VALLA ÇEVİRİLERİ
Pusuda	Çataltepe'de keklik komam **valla** (S:12)	**Believe me**, if I want to, I can wipe out all the patridges around here. (S:147)
	Valla canından bezdirirler. (S:21)	**I swear to God**, they'll make life miserable for you. (S:152)
	Yok **valla**, bulamadık a Yaşarım. (S:24)	**For heaven's sake**, Yaşar, my best friend Yaşar, we could not find any reason for a grudge (S:156)
	Vallaha ben de şaştım. (S:26)	I've never seen anything like this. (S:157) [omission]
	Valla, ben, benim hiç suçum yok. (S:26)	I swear, I.... I'm not guilty. (S:157)
Köşebaşı	**Vallahi** iyi hatırlamıyorum ama kundakta falan olacak. (S:21,29, 60, 68,96)	I don't remember whether or not she was born yet. [Omission] (S:13, 19, 37, 41,56)

	Vallahi Beyefendi, sizler gibi efendiler, ayak türabınız olurum. (S:32, 33, 37)	**By Allah** let me dust under your feet. (S:21, 22, 24)
	Vallahi beyefendi sizlerin bu hayatınıza şaşıyorum. (S:66)	I am **really** surprised at the kind of life you lead. (S:40)
	Vallahi düpedüz hoppala derler böylesine. (S:75, 86)	**By God**, she is frivolous, that's what she is. (S:29, 51)
	Müzevirlik beyefendi müzevirlik... **Vallahi billahi** para ile... (S:78)	**Believe me sir**, he is a liar. (S:47)
	Hem **vallahi** hem de **billahi.** (S:86)	**May the Koran strike me dead** (S:52)
	Vallahi bir yerden çıkıyorum ama (S:106)	I 've been quite a place **allright.** (S:63)
Çiçu	Hani kendi karım diye söylemiyorum **vallahi** (S:26)	I don't say it just beacuse she is my wife.[omisson] (S:457)
	Vallahi mahçup oluyorum. (S:26, 27)	Really, I'm embarassed. (S:435, 454)
	Ben sana **vallahi** ihanet etmedim.(S:31, 32)	**I swear,** I wasn't committing adultry, **really** (S:456, 457).
Günün Adamı	Şaşıyorum **vallahi** size. (S:60)	I am **actually** surprised at you. (S:120)
	Çatarsan **vallahi** intihar ederim (S:77)	If you do, I tell you, I'll commit suicide. [Omission] (S:132)

Tablo 3 ve 4 incelendiğinde yemine konu olan dilbilimsel yapıların tümce içine serpiştirilen Arapça kökenli yemin sözcükleri (alimallah, valla) ve yemin tümcelerinden oluştuğu ve bu yapılarının çevirilerinde üç temel yöntemin kullanıldığı görülmektedir:

(i) Yemin sözeylemini görmezden gelmek ve bunun yerine farklı bir düz sözeylem yaratmak.

Örnek 2:
"Sana bir haftalık ırakı mezesi çıkarmazsam **adam değilim**". (Pusuda 1962:12)
Çeviri 2:
"-Look you want me to come back with enough of them for you and your drinking buddies to eat for a whole week?"(In Ambush 2008:147).

Örnek 3:
"Hani kendi karım diye söylemiyorum **vallahi**". (Çiçu 1969:26)
Çeviri 3:
"I don't say it just beacuse she is my wife".(Çiçu 2008:457).

(ii) Dinsel içerikli olsun ya da olmasın yemini erek dilde bir güçlendirici (booster) ile karşılamak.

Örnek 4:
Allah için epey canlar yakardı (Köşebaşı 1947: 85).
Çeviri 4:
In her younger days she was **quite** a flirt (The Neighbourhood 2008: 51).

Örnek 5:
"**Vallahi** beyefendi sizlerin bu hayatınıza şaşıyorum". (Köşebaşı 1947: 66).
Çeviri 5:
"I am **really** surprised at the kind of life you lead." The Neighbourhood 2008: 40).

Örnek 6:
"Şaşıyorum **vallahi** size". (Günün Adamı 1990: 60).
Çeviri6:
"I am **actually** surprised at you". (The Man of the Hour 2008:120)

(iii) Koller'in edimbilimsel eşdeğerlilik (1989) Nida (1964)'nın ise devingen eşdeğerlilik adını verdiği kaynak metnin özgün dil okurları

üzerinde yarattığı etkinin aynısını erek metin okuru üzerinde yaratmak amacıyla erek dildeki yerleşik yemin kalıplarına yönelmek.

Örnek 7
"**Allah canımı alsın ki** hiç bir kötü niyetim yoktu benim." (Çiçu 1969 :32).
Çeviri 7
"**I swear to God**, I didn't mean anything bad." (Çiçu 2008 :457).

Örnek 8
"**Yalanım varsa gözüm çıksın.**" (Pusuda 1962: 26).
Çeviri8
"**May God strike me dead if I'm lying**". (In Ambush 2008:157).

Bir konuşmacı yemin ederek içten konuştuğuna ve sözlerinin doğru olduğuna dair olumlu bir izlenim yaratma kaygısı güderken, dinleyiciyi de bu konuda ikna etme çabasındadır. Bir başka deyişle, yemin ederek gerçekleşen edimsel eylem konuşmacının olumlu benlik sunumu için bir yatırımı temsil eder. Olumlu benlik sunumunun amacı dinleyiciyi bu konuda ikna etmek ise etki sözeylemi oluşturur.

Etkileşim boyutunun yanı sıra dinsel içerikli olan ve dinsel içerikli olmayan yeminler bizlere konuşmacının dünya görüşü konusunda dilötesi bazı ipuçları sunar. Dinsel içerikli yeminler yaşam düzenleyicinin ilahi bir dış güç (Tanrı) tarafından gerçekleştirildiğini ifade ederken, dinsel içerikli olmayan yeminler bireyin kendi benliğine odaklanan bir iç güç olgusunun altını çizer. Tiyatro eserlerindeki karakterlerin oluşmasında sahne yönergeleri ve kostümün yanı sıra en önemli unsur kullanılan dildir. Dünyayı Tanrı gücünün denetiminde olarak algılayan muhafazakâr bir konuşmacının yeminleri ve genel olarak konuşmaları yazar tarafından bilinçli bir şekilde dinsel içerikli oluşturulacaktır. Metinlerde çevirmenler

tarafından yaratılan seküler hava, karakterlerin erek dilde aynı söylem tonunda, aynı söylem doğasında ve eşdeğer bir kesit dili içinde yansıtılmasını önler ve biçemsel sapmalara yol açar. Blum-Kulka (1981:92)'nın da belirttiği gibi çevirmen "sözeylem potansiyeli açısından eşdeğerliliğin belirlenmesine çalışırken, bir dildeki biçemsel değişkenin bir başka dilde farklı olası edimsel eylemlere neden olacağını" ve farklı etki sözeylemlere ve dilötesi aktarımlara yol açacağını ya da bunların bütünüyle kaybolacağını göz önüne almalıdır.

Metindeki yemin sözcükleri ya da güçlendirme sözcükleri şeklinde karakterler tarafından sistematik bir biçimde tekrar edilen dilsel yapıların çevirileri konusunda bir istikrar gereklidir. "Valla" sözcüğü yemin dışında çok farklı işlevlere sahip olduğu için bu ayrımın dışında kalabilir ancak çevirmen karakterlere mal edilen bu tekrarları biçemsel özellik olarak ele almalı ve çevirilerinde özenli olmalıdır. Örneğin, "Köşebaşı" adlı oyunda "Alimallah" yemin sözcüğü Nüvit Özdoğru tarafından kimi zaman "By God" şeklinde çevrilirken, kimi zaman da dinsel içerikten yoksun güçlendirici sözcüklerle anlam pekiştirilerek erek dile aktarılmaktadır.

Örnek 9
"Alimallah büyük kapıya gideceğim."(Köşebaşı 1947: 47).
Çeviri 9
"By God, I will go to the higher-ups."(The Neighbourhood 2008: 29).

Örnek 10
"Bu yollar beyefendi, mahalleden soğuttu **alimallah** beni." (Köşebaşı 1947: 31).
Çeviri 10
"Mister, these roads **really** makes me bitter about the whole neighbourhood."(The Neighbourhood 2008: 20).

4.6 Sonuç ve Öneriler

Sözeylemlerin kullanımı evrensel bir olgudur. Kuramsal olarak tüm sözeylemlerin çevrilmesi olası görünse de; kültürel etkenler, bir dile özgü farklı kullanımlar ve bağlam bunu zorlaştırır. Bir başka deyişle, sözeylemlerin edimi ve yorumlanması bir dizi değişken koşullara bağlıdır. Habermas (1979) dinleyicide istenen etkinin yaratılmasına bağlı olarak sözeylemlerin başarılı ve başarısız olma olasılığından bahseder. Aslında aynı durum çeviri edimi için de geçerlidir. Başarılı bir sözeylem çevirisi erek dilde aynı etkiyi yaratıp yaratmadığına, bir başka deyişle etki sözeylem etkinliğine bakılarak anlaşılabilir.

Bu çalışmada bir sözeylem olarak yemin çevirileri sosyokültürel bir dizin oluşturması ve konuşmacının yaratmak istediği kişisel imge ve olumlu benlik sunumu çabalarına ilişkin olarak bir dizi ipucu sunması açısından seçilmiştir. Yemin, konuşmacının öznel hedeflerine işaret ederken, aynı zamanda metin ötesi pek çok özelliğin örtük olarak ifade edilmesine olanak veren çok boyutlu bir sözeylemdir. Bir bakıma hem öznel, hem de sosyokültürel boyutun öne çıktığı temel sözeylemlerden birisidir. Çevirmen erek dilde metne kapıyı açan bir "ilk okur" olarak ve bir tiyatro eserini, o eserdeki karakterleri bir başka kültüre taşıyan, onları yorumlayan ve biçimleyen bir "ilk yönetmen" olarak karakterlerin üzerine biçilen bu dil kullanımlarını sorgulamalı ve bu konuda titizlenmelidir. Çünkü tiyatro çevirisiyle "yaşayan" bir metin yaratma zorunluluğu vardır. Erek metindeki oyun, özgün metindeki gibi aynı şekilde soluk alıp verebilmelidir.

Sözeylem kuramı uygulamadaki sorunlardan çok kuramın felsefesini oluşturmaya yönelik alternatif çalışmalarla ilgilenmektedir. Bu nedenle, bir uygulama alanı olarak çeviri çalışmalarında edimbilimsel boyuttaki sorunlara yanıt verecek kuramsal çalışmalar henüz çok az olduğundan çevirmen tek başına kalmaktadır (Bakınız Hatim, 1998). Edimbilimin ve çeviribilimin kesişme noktasında sözeylem kuramı yol gösterici dizgeler ve net bir çerçeve sunmaktadır. Kuramın açtığı yoldan bunların uygulanabilirliğini görmek bizi uygulamaya yönelik özgün çalışmalara götürecektir. Sözgelimi, sözeylem kuramında sözeylemin dizgesel olarak sınıflandırılması, bize hem yazar hem de çevirmenin biçemlerini belirleme açısından bir düzenek oluşturmaktadır. Örneğin Winters (2007) aynı eserin iki farklı çevirisi üzerinde bildirme sözeylemlerini inceleyerek iki çevirmenin çok farklı çeviri stratejileri ve anlayışları olduğunu ortaya koymuştur. Belirli bir sözeylemin farklı çevirmenlerce nasıl farklı olarak yorumlandığını saptamak ya da tercih edilen çeviri stratejilerini belirmek bizi büyük ölçekli boyutta kültürlerarası bir karşılaştırmaya yönlendirirken, küçük ölçekli boyutta ise hem yazarın hem de çevirmenin biçem analizi konusunda önemli ve kolay uygulanabilir bir ölçüt oluşturabilir.

5 Edimbilimsel Bağlamda Çeviri Sürecinde Belirtikleştirme

5.1 Giriş

Bir metin okunurken okurun zihninde değişime uğrar. Iser (1978)'ın ifade ettiği gibi metin, okurda istediği etkiyi bırakmaya çalışsa da her okur öznel deneyimiyle metnin bıraktığı boşlukları farklı bir biçimde doldurur. Bu nedenle, bir şiiri okurken aslında bu şiirin bize özgü, öznel sürümünü okuruz. Kendi öznelliğinde yorumlayarak gerçekleştirdiği çeviri süreci sonunda bir metni bir başka dile aktaran bir çevirmen, bir bakıma ikinci el bir metni okura sunuyor olmaz mı? Bir metin "ilk okur" olarak çevirmen tarafından yorumlanmasıyla birlikte bir filtreleme sürecinden geçmiştir bile. Öte yandan, bu ilk yorumlama süreci, özgün metin yazarının yorumlama, anlama, çıkarsama yapma görevlerine ilişkin olarak okurla yaptığı iş bölümünü çevirmenin bozmasına neden olur. Okurun görev tanımı, omuzlarına düşen yük artık çevirmen tarafından belirlenmektedir. Çeviri metnin yorumlanmasına, yorumlama sürecine ve yorumlama düzeyine çevirmenin müdahalesi, metnin anlaşılırlığını veya anlaşılmazlığını artırma

çabaları çerçevesinde dilbilim ve çeviribilim alanlarında farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır.

En geniş anlamıyla metne açıklık getirmek amacıyla yapılan bir çeviri süreci müdahalesi olarak nitelendirebileceğimiz belirtikleştirme (explicitation), karşıt kavram örtükleştirmeyle birlikte birçok yönden sorunlu bir olgudur. Her şeyden önce sınırlarının belirlenmesi konusunda alanyazında bir fikir birliğinin söz konusu olmadığı bir çerçevede, felsefe, anlambilim ve edimbilim desteğinde tanımlanmakta olan bir kavramdır (Bakınız Carston 2002, Burton-Roberst 2005). Bu üçlü yaklaşım, belirtikleştirmeyi çevirideki yorumlama ve çevirmen kararları sürecinden ziyade sözcükdilbilimsel ve bağlaşıklık temelli veriler sunan dilbilimsel bir ölçüt olarak değerlendirmektedir. Bir başka deyişle, dilbilimsel açıdan belirtikleştirme bir üst düzey yorumlama düzeneği olmaktan çok bir dil kodlama özelliği olarak görülmektedir (Steiner 2005, House 1986). Örneğin, Linke ve Nussbaumer (2000) örtük, yan anlama dayalı, kullanıma bağlı bir anlam ile edimbilimin sınırları içinde örtükleşmeyi tanımlarken, düz anlama dayalı ve kullanıma bağlı olmayan anlam ile anlambilimin konu alanı içine de belirtikleştirmeyi yerleştirmişlerdir. Çeviri çalışmaları, örtükleştirmeden belirtikleştirmeye veya belirtikleştirmeden örtükleştirmeye geçişte bu iki alanının kesişme noktasında yer almaktadır.

Bu bölümün amacı, özellikle edimbilimsel açıdan belirtikleştirme çalışmalarına ışık tuttuktan sonra belirtikleştirme kavramının izlerini Can Yücel'in "Şeyist" adlı şiirinin çevirisinde sürmektir. "Şey" sözcüğü belirsiz anlam evreni nedeniyle ana dil konuşucuları tarafından anlamı bağlamdan çıkarılabilen bir sözcüktür. Bu sözcükle donanmış bir şiirin erek dile

kazandırılmasında çevirmenin son derece kıvrak ve yenilikçi dil kullanımıyla donanmış belirtikleştirme yöntemleri sayesinde şiir, şey sözcüğünün Türkçede sağladığı sezdirime dayalı şair–okur işbirliğini azaltan bir niteliğe bürünmüştür. Bir başka deyişle şiir İngilizcede belirtikleşmiştir.

5.2 Dilbilimsel Bakış Açısıyla Belirtikleştirme

5.2.1 Edimbilimsel Belirtikleştirme

Dilbilim açısından belirtikleştirme temel olarak bilginin açık bir şekilde kodlanmasını ifade etmektedir. Doğrudan dilbilgisel kodlamaya dayanan bir ileti belirtik iken, dilbilimsel kodlamaya doğrudan gönderme yapmadan iletilen bilgi örtüktür (Baumgarten ve arkadaşları 2008). Edimbilimsel bakış açısı çerçevesinde Grice (1975)'ın söylenen ile demek istenen ayrımında olduğu gibi "söylenen" dilbilgisel ve sözcükbilgisel araçlara açık bir gönderme yaparken, "demek istenen" dinleyicinin sezdirimlerine dayandırılarak oluşturulmaktadır. Sözeylem kuramı (Austin 1962) açık bir biçimde belirtikleştirme ve örtükleştirme kavramlarını kullanmazken, düzsözeylemi, edimsel eylem, etki sözeylem gibi terimlere yer vermiştir. Gerçekte, düzsözeylemi bir sözcenin belirtikleştirilmesini, edimsel eylem örtükleştirilmesini, etki sözeylem ise dinleyici tepkisine odaklanarak iletişimin başarılı olup olmadığını ortaya koymaktadır. Sözeyleme ve sözcenin gücüne vurgu yapmasına karşın sözeylem kuramı temel olarak yine gerçekten söylenen ile sezdirime dayalı kastedilen anlam arasında bir ayrıma gitmektedir.

Kültürlerarası edimbilim açısından belirtikleştirmeyi inceleyen House (2004) okurun/dinleyicinin yorumunu etkilemede bağlamın öneminin altını çizerek, çevirmen tarafından alınan kararlara yönelik, alıcıların bağlamsal kaynaklarını değerlendirme temelli betimleyici bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Halliday ve Hasan (1976)'ın önerisiyle dilin üç işlevsel alanı olarak tanımlanan düşünsel, kişilerarası ve metinsel işlevi belirtikleştirmeyle bağdaştırarak üç temel belirtikleştirme biçimi tanımlanmıştır. Bunlar:

- Ayrıntılandırma (elaboration) : Bir yan tümce veya bunun bir parçası başka sözcükler kullanılarak, özelleştirmeye gidilerek, yorum yapılarak veya örnek verilerek ayrıntılandırıldığında,
- Genişletme (extension): Yeni bir öğenin eklenmesi, sıra dışı bir uygulamanın yapılması veya bir alternatifin sunulması yoluyla genişletildiğinde,
- Artırma (enchancement): Yan tümceciklerin nitelendirilmesi veya bunlara detayların eklenmesi amacıyla duruma, zaman ve mekâna bağlı öğeler kullanıldığında

ortaya çıkmaktadır (House 2004: 203 aktaran Saldanha 2008:29). Dizgeci işlevsel bakış açısının belirtikleştirmeyi tanımlamada ve belirlemede yardımcı olabileceğini ancak bu olguyu açıklamada yetersiz kaldığını ifade eden House (2004) dil dışı etkenleri göz önüne almanın önemine vurgu yapmaktadır.

Bağıntı kuramı çeviri sürecine ve çevirmen seçimlerinin bilişsel içeriğine yoğunlaşmıştır. Bağıntı kuramının temel savı insanın en üst düzey bağıntı

beklentisiyle iletişim kurduğu yönündedir. Sperber ve Wilson (1996)'un ifade ettiği gibi "Bir varsayım sadece ve sadece bir bağlam içinde bağlamsal etkilere sahip olduğu takdirde o bağlamla bağıntılıdır". Örneğin "Çaylar soğudu" diye seslenen bir annenin ilk bakışta çay bardaklarına dokunarak onların ısı düzeyini ölçen bir saptamada bulunduğu düşünülebilir. Ancak kahvaltı masasını hazırlamış ve çayları bardaklara koymuş bir anne için bu durum ilgili bağlamsal bilgiden yola çıkılarak varılan dolaylı bir komuta dönüşebilir. Aile üyeleri bağlamsal sezdirimden yola çıkarak "Evin annesi aile üyelerinin bir an önce sofraya gelmelerini istiyor" önermesini çıkaracaktır. İlk bakışta böyle bir çıkarsamayı gerektirecek dilbilimsel ipucu olmamasına karşın, bu önerme, konuşmacının örtük niyetini dinleyicinin anlamasını sağlayan bağlamsal olarak ilgili bilgi köprüsünü oluşturmaktadır. Özellikle biçemsel kaygıların olduğu yazın çevirisinde örtük yapıyı belirtikleştirme veya belirtik yapıyı örtükleştirme özgün yazarın oluşturduğu okur-yazar arasındaki işbirliğinde değişikliklere yol açmaktadır. Sonsuz bir anlam evreninde, yan anlamlarla dolu veya belirsizlik içeren gönderimlerde bulunan bir yazarı belirtikleştirmeye çalışmak, erek dildeki okuru olası anlam seçeneklerinden biri veya bir kaçıyla sınırlamak anlamına gelir.

5.2.2 Bilgisayarlı Dilbilim Çalışmalarında Belirtikleştirme

Bilgisayarlı dilbilim çalışmalarında belirtikleştirmenin daha çok dile özgü bilgi dağılımıyla bağlantılandırılmakta ve görgül bir araştırma yöntemi içinde belirtikleştirmedeki farklılıkların nasıl işlemlenebileceği ve test edileceği konu edilmektedir (Fabricius-Hansen 1996, Doherty 2006, Steiner 2005, Matthiesen 2001). Halliday'in dizgeci-işlevsel dilbilgisi kuramından

ödünçlenen sözcükdilbilgisi (lexicogrammar) ile metin temelli bir yaklaşımla, bilgi dağılımı sırasıyla küçük ölçekli ve büyük ölçekli yapılar şeklinde incelenmektedir. Dizgeci kuramın dilbilimsel yapısı sözdizimi, sözcük bilgisi ve biçimbilgisini kapsayan sözcükdilbilgisinden oluşur. Ancak metin/söylem gibi büyük ölçekli birimlerde belirtikleştirme örüntüleri sadece yan tümcelerdeki sözcükdilbilgisel öğelerin toplamından ibaret değildir. Metinsel belirtikleştirme, belirtikleştime, dolaysız anlatım ve yoğunluk gibi yan tümce düzeyindeki özelliklerle bağlaşıklık, kesit dil ve metin türü belirleyicileri gibi metne özgü öğelerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkar Steiner 2005).

5.2.3 Metindilbilim Açısından Belirtikleştirme

Metindilbilim ve kesit dil çalışmaları açısından ise belirtikleştirme bir metin ve söylem özelliği olarak değerlendirilmektedir (Biber 1988, v. Hahn 1996). Bağlama dayalı iletişimin aksine metinsel belirtiklik risk iletişimi ve yazılı iletişim gibi etkileşimsel iletişimin özel türlerinde gerek duyulan bir özelliktir. Taraflara yükümlülükler getiren bu tür iletişimde hiçbir yoruma yer bırakmamak için doğan düz anlama dayalı bir kesinlik ve gönderimsel belirginlik gerekliliğinden doğmuştur. Belirtik söylem doğrudan dilbilimsel yapıyla ilişkilendirildiği için metnin üretildiği bağlama bağlı değildir. Metin türünün (genre) gerektirdiği netlik ve belirtik olma hâli anlamın belirginleştirilmesine ve dil bilgisel yapının hiçbir soru işaretine yer bırakmayacak bir biçimde eksiksiz kullanımına, dolayısıyla eksiltili yapılara yer verilmemesine neden olmaktadır (Bakınız Baumgarten ve diğerleri 2008).

5.3 Çeviri Çalışmalarında Belirtikleştirme Kavramı

Çeviri çalışmalarında ilk kez 1958'de Vinay ve Dabelnet (1995:8) belirtikleştirmeyi "kaynak dilde örtük olarak sunulan ve ancak bağlamdan çıkarılabilen bilginin açık ve net bir biçimde erek dilde ifade edilmesi" olarak tanımlamıştır. Daha sonra farklı dilbilimciler ve çeviribilimcilerin farklı isimlendirmeler ve farklı kavramlar çerçevesinde kaynak dilden erek dile aktarımda bilginin ve iletinin belirtikleştirilmesi üzerine çalıştığını görmekteyiz. Örneğin Levy (1963) belirtikleştirmeyi sözcüksel fakirleşme temelinde ele alırken, Nida (1964) çeviri çalışmalarında "ekleme"yi (addition) bir üst kavram olarak kullanarak çeşitli belirtikleştirme stratejileri önermiştir:

- Eksiltili yapıların giderilmesi,
- Zorunlu belirtimler (specification)
- Dilbilgisel yeniden yapılanma nedeniyle gereken eklemeler
- Örtük yapıdan belirtik yapıya geçişi büyütme/artırma (amplification)
- Retorik soruları yanıtlama
- Sınıflandırma
- Bağlaçlar
- Kaynak dilde yer almayan erek dil kategorileri
- Aynı veya benzer anlamlı sözcük çiftlerinin kullanılması (1964:227).

1980'lerde çeviribilimde betimleyici çalışmaların gelişmesiyle, belirli dilbilimsel olguların hangi dil çifti arasında çevrilirse çevrilsinler, ortak

olarak yer aldığını ortaya koymuşlardır. Belirtikleştirme kavramı en baştan itibaren çeviri çalışmalarında hem özgün metin ve çeviri metnin karşılaştırmalı olarak ele alındığı paralel bütüncelerde bir kaynak dil evrensel olgusu olarak hem de erek dile aktarılan çeviri metinler ve çeviri olmayan metinlerin kıyaslandığı karşılaştırmalı çalışmalarda bir erek dil evrensel olgusu olarak incelenmiştir. Belirtikleştirmenin çeviri çalışmalarında tekrar dikkati çekmesi ve bu konuda bir alanyazının oluşması Blum-Kulka (1985)'nın aslında metin içi bağdaşıklığa odaklanarak yaptığı bir gözlemle, kendi deyimiyle "belirtikleştirme varsayımı" (explicitation hypothesis) ortaya çıkmıştır. Varsayım, genel olarak çeviri bir metnin kaynak dildeki özgün bir metne veya erek dildeki çevrilmemiş paralel bir metne oranla daha açıklayıcı daha net bir şekilde çevrildiği gözlemini ortaya koymaktadır. Temel odağı bağlaşıklık belirleyicileri (cohesion marker) olan Blum-Kulka'ya göre

> "çevirmen tarafından kaynak dilde gerçekleşen yorumlama süreci, erek dil metninin özgün metne kıyasla artıklık (redundancy) içermesine neden olabilir. Bu artıklık, erek metinde bağlaşıklık temelli belirtikleştirmedeki bir artışla kendini gösterebilir. Bu sav, iki dilbilimsel ve metinsel dizge arasındaki izlenebilen farklılıkların artışına bakılmaksızın kaynak dilden erek dil metnine geçişte gözlemlenebilir bir bağlaşıklık temelli belirtikleştirme ifade etmektedir" (Blum-Kulka 1986: 19).

Belirtikleştirme konusunda çeşitli çalışmalara kapı açsa da Blum-Kulka (2007) aslında belirtikleştirmeyi tanımlama çabasında değildi. Bu nedenle çeşitli yönleriyle eksik olan ve dağınık bir düşünce demeti sunan bu tanım, çeviri kuramcılarından eleştiri almıştır (Seguinot 1988, Pym 2005, Kamenicka 2007).

Belirtikleştirmeyi erek dildeki artıklık olarak tanımlayan Blum-Kulka (2007) artıklık kavramının neleri içerip nelerin kapsam dışı bıraktığını açıklamamıştır. Bunun yanı sıra, erek metinde "bağlaşıklık sağlayan belirtikleştirme" vurgusu ile temel kaygının "niteliksel çözümlemelere olanak tanıyan, nesnel olarak gözlemlenebilir açık, metinsel ilişkiler şeklinde bağlaşıklık sağlama çabasıyla tetiklenen belirtikleştirme kaydırmaları" (1986: 23) olduğu gözlemlenmektedir. Varsayım tanımına "çevirmen tarafından gerçekleştirilen yorumlama süreci" şeklinde başlaması ilk bakışta yorumlamanın bilişsel sürecine de değinildiği fikrine kapılmamıza neden olsa da, Blum-Kulka bu olguya istatistiksel bir veri kaynağı olarak bakmayı daha uygun bulmuştur. Belirtikleştirme varsayımı, farklı dil çiftleri arasındaki çeviri çalışmalarında özellikle niceliksel veri kaynağı olma açısından iyi bir düzenek sunduğundan, farklı çalışmalarda ses getirmiştir (Englund Dimitrova 1993, Olohan ve Baker 2000-kaynak PYM). Öte yandan, Blum-Kulka (2007)'nın bu varsayımı ve belirtikleştirme kavramına yaklaşımı çeviribilimcilerin özellikle bütünce temelli yaklaşımla (corpus-based approach) bir dilbilimsel olguya yönelmelerine neden olmuştur (bakınız Baker 1996, Laviosa-Braithwaite 1998, Olohan 2001, Fabricius-Hansen 1996, Doherty 1996, Englund Dimitrova 2005-Steinerde kaynak). Ayrıca kaynak dil ve erek dil arasındaki farklılığa işaret eden pek çok çalışma "belirtikleştirme varsayımı"nı çıkış noktası olarak almıştır. Hollandaca roman çevrilerinin erek dilde sıra dışı imge oluşumu ve sözcük seçimi yarattığını ifade eden Vanderauwera (1985), Finceye özgü fiillerin özgün metinlere oranla Fince çevirilerde daha az kullanıldığının belirten Tirkkonen-Condit (2004) bunların arasında sayılabilir. Kimi araştırmacılar ise (Klaudy 1998, 2003, Klaudy ve Karoly 2003) bu konuda görgül çalışmalar yapmak yerine kuramsal çalışmalara yönelmişlerdir. Klaudy ve

Karoly (2003) belirtikleştirmeyi bir dizi zorunlu ve seçime bağlı aktarımın olduğu bir olgu olarak belirleyerek, bu olgunun

> "*genel anlama sahip bir kaynak dil birimi daha özel anlama sahip bir erek dil birimi ile değiştirildiğinde, kaynak dildeki bir birimin anlamı birden çok birimlere dağıtılarak erek dile çevrildiğinde*, yeni anlamlı birimler erek dilde ortaya çıktığında, kaynak dildeki bir tümce erek dilde iki veya daha fazla tümcelere bölündüğünde veya kaynak dil öbekleri (phrase) erek dilde yantümcelere (clause) dönüştüğünde"

ortaya çıkabileceğini ifade etmişlerdir (Vurgu yazarlara aittir). Overas (1988) gibi Klaudy ve Karoly (2003) de bir kavramın/sözcüğün daha ayrıntılı bir anlatımla yer değiştirmesi şeklinde tanımlanabilecek olan özelleştirmeyi belirtikleştirme ile bağlantılandırarak, özelleştirmeyi bir strateji olarak belirtikleştirmenin altında sınıflandırmışlardır. Öte yandan Kamenica (2007) bu tanımlamanın geçerliliğini sorgulayarak edimbilimsel belirtikleştirme gerektiren durumlarda genelleştirmenin bir belirtikleştirme stratejisi olarak kullanılma olasılığına değinmiştir (Örneğin Heathrow havalimanının geçtiği bir metinde çevirmen okurun bu havalimanının nerede olduğunun bilemeyeceğini düşünerek bu yer adını Londra olarak vermiştir). Öte yandan, Papai (2004) Blum-Kulka'nın belirtikleştirme varsayımını sınamak üzere çeviri metinlerin özgün metinlere kıyasla daha fazla belirtikleştirme özelliği taşıyıp taşımadığını incelemiştir. İngilizce-Macarca dil çifti arasında hem paralel hem de karşılaştırmalı bütüncelerle yaptığı çalışmada Blum-Kulka'nın varsayımıyla uyumlu bir biçimde, İngilizceden Macarcaya yapılan çevirilerde daha sık belirtikleştirme örneklerine rastlamıştır.

5.4 Belirtikleştirme Çeşitleri

Alanyazında belirtikleştirmenin yapılış nedenlerine ve oluşturulma biçimlerine göre çeşitli sınıflara ayrıldığını görmekteyiz.

5.4.1 Belirtikleştirme Nedenlerine göre Sınıflama

Zorunlu Belirtikleştirme

Zorunlu belirtikleştirme dillerarasındaki sözdizimsel ve anlambilimsel yapı farklılıklarından kaynaklanmaktadır (Klaudy 1993, Englund Dimitrova 1993, House 2004, Klaudy ve Karoly 2005). Dillerarası aktarıma dilbilimsel bakış açısıyla yaklaşan House (1996, 2003) belirtikleştirmeyi farklı dillerin farklı iletişim kuralları nedeniyle değişime açık bir yapı olarak görmektedir. Bu konuda yaptığı saptamalarda ifade ettiği gibi (2004:186)

> "İngilizcedeki söylemin aksine Almanca söylemde konuşmacı ve yazarlar bilgiyi örtük bir biçimde sunmaktan ziyade daha belirtik bir biçimde sunarlar. Yani önerme içeriğini bağlamdan çıkarsayacak şekilde örtük sunmaktansa bunu açık bir şekilde dile getirirler".

En belirgin zorunlu belirtikleştirme örnekleri bir dilde var olan bir yapılanmanın diğer bir dilde olmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin çoğu batı dillerinin aksine, Türkçede üçüncü tekil şahıs eril, dişil ve/veya cansız varlık/hayvan ayrımına gitmeden tek bir adıl ile ("o") karşılanmaktadır. Oysa 3. tekil şahısla kurulan Türkçe bir tümcenin İngilizce çevirisinde çevirmen "he/she/it" ayrımından birini seçerek okura fazladan bir bilgi vermek zorundadır. Ayrıca, Türkçede özne, yüklemin sonundaki eklerden anlaşıldığı için özneyi tekrar tekrar belirtmek yerine

çoğunlukla gizli özne olarak kullanmak daha yaygındır. Oysa İngilizce çevirilerde bu öznenin açık bir biçimde belirtilmesi gerekmektedir

Kalkar kalmaz beni aradı. (Gizli özne-O)

"As soon as **he** got up, **he** called me".

tümcesinde Türkçede kılıcının cinsiyeti belli değilken, İngilizcenin dilbilgisi yapısı tanımlanması gereği bunu ifade etmek zorundadır. Bunun yanında Türkçede gizli özne olarak verilen özne, İngilizcede belirtik bir biçimde eril bir adıl olarak (he) ve iki kez tekrarlanarak verilmektedir.

Zorunlu belirtikleştirmeye ilişkin dilbilgisel örneklerin yanı sıra anlambilimsel örnekler de sunmak mümkündür. Bir gerçekliğin farklı dillerde farklı biçimlerde ifade edilmesi nedeniyle bütün/parça ilişkileri, renkler, akrabalık terimleri gibi belirli kavramlar bazı dillerde daha ayrıntılı kelime dağarcığına sahip olabilirler. Örneğin Türkçede birçok hayvan dişil, eril ve yavru olarak, yaşlarına göre farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Örneğin, yeni doğmuş keçi yavrusuna "görpe", her iki cinsin (erkek veya dişisinin) 6 aya kadar olanına "oğlak", altı ayla bir yaş arasındaki erkek veya dişi keçi yavrusuna "çebiş", iki yaşından sonraki dişi keçiye "keçi", bir yaşından sonraki iğdiş edilmiş hadım keçiye "seyis", bir yaşından sonraki erkek keçiye "teke" adı verilmektedir. Aynı şekilde, akrabalık terimleri Türkçede daha ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır. Bu akrabalık terimleri içinde farklılıklar, bir hitap biçimi bile kişilerarası iletişimdeki farklı boyutları örtük olarak ortaya koyar. Örneğin İngilizcede "mother-in-law" Türkçedeki hem "kayınvalide" hem de "kaynana" sözcüklerinin karşılığı olduğu için "kayınvalide" ve "kaynana" sözcüklerinin yarattığı yan anlamsal etkiyi İngilizcede oluşturamamaktadır.

Seçime Bağlı Belirtikleştirmeler

Bu tür belirtikleştirmeler farklı metin oluşturma stratejileri ve farklı biçemsel kaygılardan kaynaklanmaktadır. Tamamen keyfi olarak çevirmen kararlarına ve çevirmenin çeviri kaygılarına bağlı olarak ortaya çıkarlar (Klaudy ve Karoly 2005). Örneğin üstte verdiğimiz "As soon as he got up, he called me" örneğinden yola çıkarsak, çevirmen bu tümceyi "Kalkar kalmaz beni aradı" şeklinde çevirmek yerine, "call" eylemini daha ayrıntılı açıklamak için "Kalkar kalmaz beni telefonla aradı" veya "Kalkar kalmaz bana telefon etti" biçiminde çevirdiğinde öznel tercihlerine bağlı olarak belirtikleştirmeye gitmiş olur.

Seguinot (1988) belirtikleştirme öğelerini çeviri metinde yer alıp özgün metinde bulunmayanlar, kaynak metinde önvarsayım yoluyla anlaşılan veya sezdirim gerektiren ancak çeviri metinde açık bir şekilde ifade edilenler veya kaynak dil öğelerinden birinin odaklanma, vurgulama veya sözcük seçimi gibi yollarla çeviri metinde daha fazla önemsenenen kaynak dil öğelerinden biri şeklinde açıklamıştır. Bu öğelerin kullanımında çevirmenin seçimleri diller arası farklı yapılardan kaynaklananlar ve çeviri sürecinin doğası gereği ortaya çıkanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Farklı dil yapılarının getirdiği sınırlamalardan bağımsız olarak ortaya çıkan belirtikleştirmeler kaynak dilde ifade edilen fikirlerin erek dile aynı işlevsellikle aktarılması kaygısından kaynaklanmaktadır. Seguinot'un bu ayrımı aynı zamanda Klaudy ve Karoly (2005)'nin "seçime bağlı belirtikleştirme" sınıflamasıyla örtüşmektedir.

Edimbilimsel Belirtikleştirme

Kültürlerarası farklılıklardan, dünyayı farklı algılama biçimlerinden veya erek kültürde hiç olmayan bir kavramın, nesnenin bir kültüre kazandırılma çabasından kaynaklanmaktadır. Kaynak dile özgü coğrafi isimler, kaynak kültüre özgü yiyecek, içecek ve giyecekler, eşyalar, kavramlar, dil kullanımları bu türe özgü örneklerdir. Çevirmenin dolaylama (circumlocution), açımlama (paraphrase) veya dipnot şeklinde erek dile yabancı öğeler hakkında bilgi vermesi edimbilimsel belirtikleştirmeye örnektir.

Erek dilde yer almayan kültürel öğelerin açıklanması için çevirmenlerin uyguladığı yöntemlerden biri de dip notlardır. Bu durumda yabancı kavramlar veya isimler erek dilin işaretleme dizgesine aktarılarak bu yabancı sözcüğe okurun dikkati çekilir ve gerekli açıklama aşağıda sayfanın altında verilir. Aşağıda Buket Uzuner'in İngilizceye "The Long White Cloud-Galipoli" olarak çevrilen "Uzun Beyaz Bulut Gelibolu" adlı romanından bir örnek yer almaktadır.

"Çiçekli pazenden dikilmiş şalvar ve aynı kumaştan bluz üzerine el örgüsü yün bir yelek giymişti". (Uzuner 2002: 35-36)

"She wore a handknit vest over her flower-print flanel shalvar* and a blouse made of the same fabric".

shalvar*: baggy trousers (Uzuner 2004: 36-37).

5.4.2 Belirtikleştirme Yapılarına göre Sınıflama

Schmied ve Schaffler (1997) belirtikleştirmeyi yapısal ve yapısal olmayan olmak üzere iki bölüme ayırmışlardır.

Yapısal Belirtikleştirme
Zorunlu belirtikleştirmeyle benzerlik gösterecek şekilde dillerarası yapısal ve sözcüksel farklılıklardan kaynaklanan belirtikleştirmeyi ifade etmektedir.

Sözcük Düzeyinde Yapısal Belirtikleştirme
Sözcüklerin düzenlenmesinde ve dağılımında erek dil ve kaynak dil arasında bir farklılık olduğu durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, çoğunlukla çalışılan dil çiftleri arasında iki farklı dilin kelime dağarcığının, kültürün de etkisiyle birbirleriyle tam olarak örtüşmediğinde görülmektedir. Sözcük düzeyindeki yapısal belirtikleştirmede kaynak dil ifadelerinin parçalara ayrılıp tek bir söz yerine erek dile birden fazla sözcüklerle aktarıldığını (Blum-Kulka 1986) söyleyebiliriz. Haldun Taner'in "Keşanlı Ali Destanı" ndan alınan bu parçada

"-Derviş: Eli ne vakit **harama uzandı**?" (Taner 2007:55).
- Derviş: Has he ever **looked with evil intentions at any one's wife or daughter**?" (In Halman 1983:321).

"Harama el uzatmak" İngilizce metinde "başkasının karısına ve kızına yan gözle bakmak" şeklinde tümce içinde açımlanarak verilmektedir.

Dilbilgisel Belirtikleştirme

Yapısal belirtikleştirme genellikle iki farklı dilbilimsel dizgeye sahip dillerarasında çeviri yapıldığında görülmektedir. Erek dilin dilbilgisel yapısı izin verdiği ölçüde yapı yeniden düzenlenmektedir.

Dilbigisel belirtikleştirmeye örnek olarak, üstte söz ettiğimiz zorunlu belirtikleştirmede yer alan gizli öznenin belirtikleştirilmesine yönelik "Kalkar kalmaz beni aradı" örneği verilebilir.

Papai (2004) İngilizceden Macarcaya çevrilen metinleri konu alan paralel bütünce ile gerçekleştirdiği çalışmasında beş temel belirtikleştirme stratejisi belirlemiştir. Mantıksal-görsel ilişkilere, sözcükdilbilgisine, sözdizimsel I ve II olmak üzere ayırdığı sözdizimine ve metinsel-dilbilim ötesi düzeye dayalı bu belirtikleştirme stratejileri inceleyeceğimiz şiirin çözümlenmesinde kullanılacağı için çözümlemeler bölümünde daha ayrıntı olarak irdelenecektir.

5.5 Veri ve Yöntem

Bu çalışmada,1993 yılında Papirüs Yayınları tarafından yayınlanan "The Poetry of Can Yücel: A Selection" başlıklı seçki kitapta yer alan Can Yücel'in "Şeyist" adlı şiiri ve bu şiirin Feyyaz Kayacan Fergar tarafından yapılan ve aynı seçkide yer alan çevirisi ele alınacaktır. Şiirin çözümlenmesinde Papai (2004)'nin belirtikleştirme stratejileri şiirin Türkçeden İngilizceye çevirisinin ve özgün metnin karşılaştırılması yoluyla irdelenecektir. Öncelikle "şey" sözcüğünün Türkçedeki anlambilimsel ve

edimbilimsel boyutları incelenecek, ardından şiir belirtikleştirme açısından çözümlenecektir.

5.6 Çözümlemeler

5.6.1 Türkçede "Şey" Kullanımı

Türkçede "şey" sözcüğü bağlama bağlı anlamsal boyutu olan bir dizinleme gönderimi (indexical reference) olarak kabul edilebilir (Yılmaz 2004, Özbek 1988, 2000). Anlık bağlam çerçevesinde belirli bir sözcüğü konuşmacı anımsayamadığında, bilmediğinde veya kullanmak istemediğinde ortaya çıkan sözcük boşluğunu dolduran bir doldurucu (filler) ve/veya yerine koyma öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şey sözcüğünün belirttiği anlam, hem anlık bağlamın hem de daha geniş ölçekli sosyo-kültürel bağlamın değerlendirilmesiyle ortaya çıkarılır. Çıkarsamaların oluşturulması konuşmacının anlık bağlamda daha önce neler söylediğiyle yakından ilgilidir. Bir yerine koyma öğesi olarak zaman, kiplik, hâl eki, kiplik, çekim ve yapım eki alabilen bir sözcüktür.

Yılmaz (2004) Türkçede ek alan muğlak ve belirsiz "şey" ile söylem belirleyicisi olarak görev yapan eksiz "şey" şeklinde iki "şey" tanımlamıştır. Eksiz şey, daha ziyade tümce başların görülen bir çekince belirtme ve söylenen yanlış bir sözcüğü tamir etme işlevlerine sahip bir söylem belirleyicisi olarak görev yapmaktadır.

-A: Doktorlar genellikle doğum kontrol hapı öneriyorlar. Başka yöntemler var mı sizin bildiginiz?
-B: Şey, spiray, spiray mı neyse işte o var. (Çekince belirtme)

- Çağrı'ya şey, Barış'a hamileyken çok çektim. (yanlış bir bilgiyi tamir etme).

Öte yandan ekli şey karşılıklı konuşma yapısında tamir çabası içinde işlevsel bir role sahiptir. Schourup'un belirtici (evincive) şeklinde tanımladığı, konuşmacının belirli bir sözcükle ilgili düşünme sürecini açıkça ortaya koyan bilişsel düzeyde geciktirme işlevine sahip söylem belirleyicisidir.

-Sonra şey ettim, gittim
-Ben tam şeyden, kapıdan çıktım, onu gördüm.

Ancak hiçbir tamirin olmadığı durumlarda ekli şey kullanımında dinleyici var olduğu varsayılan ortak bilgi ve karşılıklı anlamın oluşturulmasında temel teşkil eden anlam bağlam sayesinde çıkarsama yapmaktadır. Şey sözcüğünün belirsiz anlamı nedeniyle ortaya çıkan çoklu anlam olasılığı dinleyici/okur tarafından bağlamsal bilgi temelli çıkarsamalar yoluyla denmeden demek istenilen anlaşılır. Çünkü hem iletişime giren iki taraf arasında ortak bir bilgi paylaşımı olduğu varsayımı hem de okura var olan alternatifler içinde kendisine ve bağlama en uygun anlamı seçme özgürlüğü tanıması söz konusudur. Alternatifler kimi zaman azdır:

-Ameliyattan sonra doktor geldi, çocuğun kafasındaki **şeyi** çıkardı (sargıyı, bandajı).

Kimi zaman dinleyicinin sorgulamasını gerektirecek kadar karmaşıktır:

-Bütün bu olanlardan sonra ben hiç şey etmiyorum artık. (kızmıyorum, aldırmıyorum, konuşmuyorum, gitmiyorum, [X yapmıyorum].

5.6.2 Can Yücel'in Şiir Anlayışı ve Şeyist Şiiri Üzerine

"Türk şiirinin yaramaz çocuğu" olarak adlandırılan Can Yücel, şiir dilindeki sınır tanımaz tutumu ve özgürlükçü şiir anlayışı ile tanınmaktadır. 20. yüzyıl Türkiye'sinin en büyük politik şairlerinden birisi olarak zengin kelime oyunları, söz sanatlarına olan yaratıcı yaklaşımı ve şiir dili içindeki aykırı argo ve günlük dil kullanımlarıyla bezediği özgün biçemi öne çıkmaktadır. Çağının ve ülkesinin bir tanığı olarak isyankâr sesi ve gelenek dışı şiir anlayışıyla tanınmasının yanı sıra, "Türkçe söyleyen" bir çevirmen olarak da özgün bir çizgi yakalamıştır. "Her şiir benim için bir özgürleşme çabasıdır" diyen Can Yücel'in, bilindik şiir dili dışında ve formunda yazdığı şiirleri Türk dilinin sınırlarını zorlayan sapmalarla bezelidir. Yücel'in "Şeyist" şiiri, şiirin bütününe yayılmış olan "şey" sözcüğünün kullanımına bağlı olarak muğlak, belirsiz ve büyük ölçüde boşlukları okurun doldurduğu bir öyküyü anlatmaktadır. Şairin yaşamı incelendiğinde bununla örtüşen bir yaşam öyküsünün, dünya görüşünün ve benlik algılayışının anlatıldığı şiir, tamamen bağlamsal ipuçlarına dayalı olarak okur sezdiriminin işe koşulduğu bir çerçeve sunmaktadır.

Türkçede konuşma diline özgü olup resmiyet dışı bir söylem oluşturan "şey" sözcükleriyle dolu bir şiir, geleneksel bakış açısıyla bir üst dil olarak kabul edilen şiir diline aykırı bir örnek teşkil etmektedir. Can Yücel "şey" sözcüğünün belirsizlik potansiyelini kullanarak boşlukların tamamen okur tarafından doldurulduğu, dolayısıyla okura görev yükleyen eğlenceli bir şiir ortaya çıkarmıştır. Katılımcıların anlık katılımı, bağlamı yorumlama düzeyi

ve art alan bilgisi, ifade edilmeyen dilbilimsel öğelerin anlamlarına ulaşmada doğru çıkarsama yapmak için son derece etkilidir. Eksik bir sözcüğün yerini alıp anlambilimsel, edimbilimsel ve sözdizimsel bir öğe olarak hareket eden şey sözcüğünün tümce içindeki konumu ayrı bir ipucu teşkil etmektedir.

5.6.3 Şeyist Şiirinin Çevirisinde Belirtikleştirme ve Bağıntı Süreci

Şiirin İngilizce çevirisine baktığımızda, Türkçe çeviride yer alan 20 şeyin İngilizcedeki "thing" ve "thingy" yine 20 kez kullanıldığını görmekteyiz. Ayrıca 16 dizelik Türkçe şiir yine İngilizeye 16 dize olarak aktarılmıştır.

ŞEYİST
Biz talebeyken şeydik
İyi arkadaştık şeylen
Biliyorsunuz şeylen şey olunmaz
Ben şeyi bitirince babam
Şey dedi Şey partisine girdim
Zaten Şeyle evlenmiştim
Şey şeye gidelim dedi gittik
Şeysiz de olmuyor döndük
İki şeyim oldu büyüdüler
Doktor sende bir şey var diyor şimdi
Tabiy bende bir şey var: sayamadığın kadar
Kimse dokunamaz benim şeyime
Çünki ben bir şeyim

Her şey de bir şeydir ama
Ben başka bir şeyim
Ben şeyim

THINGICIST

We were thingish as students,
Thing and I were good friends.
As you know you can't really be thingalong
with thingamy. When I finished my thingydo, my father,
thingingly made me join the Thingist Party.
By then I was married to Thingima.
Let's go to Thinghestan, said Thingila, so we went.
But one can't do without thingitude, so we came back.
I had two thinglets; they grew up.
The doctor now says I have thingylosis.
Of course I have, never been sort of it.
Nobody can touch my thingulations
Because I am a thingosarous.
Of course every thinapod has right to his thingodrome.
But I am a different thingamist,
I am an absolute thingologue.

Translated by Feyyaz Kayacan Fergar.

Mantıksal-Görsel Belirtikleştirme

Çevirmenin amacının erek metni anlaşılır ve bağlaşık kılmak olduğu düşünülürse, kolay okunan bir metin yaratmak bu amacın bir sonucu olarak karşımıza çıkacaktır. Özgün metinde var olmadığı hâlde bir metne noktalama işaretleri koyma veya bir noktalama işaretini daha etkili bir noktalama işaretiyle değiştirme mantıksal-görsel temelli belirtikleştirmelerde görülmektedir (Papai 2004). Noktalama işaretleri, duygu ve düşüncelerin daha açık ifade edilmesi, tümcenin yapısı ve duraklama noktalarını belirlemek, okuma ve anlamayı kolaylaştırmak, sözün vurgu ve ten gibi özelliklerini belirtmek üzere kullanılan işaretlerdir. Bu nedenle, bu tür eklemeler "anlatılanı daha açık hâle getirerek daha kolay ve basit yapmaya yönelik bir bilinçaltı stratejisi olarak düşünülebilir" (Baker 1996:18).

Şeyist şiirinde özgün metinde "Tabiy bende bir şey var: sayamadığın kadar" tümcesinin yer aldığı 11. dizedeki iki nokta (:) dışında hiçbir noktalama işareti kullanılmamıştır. Şiirin bütününe yayılan 'şey' sözcüğünden kaynaklanan anlam belirsizliği, noktalama işaretlerinin olmaması nedeniyle daha da belirsiz hale gelmektedir. Oysa çeviri şiirde çevirmenin neredeyse tüm dizelerde tümceler, yan tümceler, dolaylı anlatımlar için noktalama işaretleri kullandığını görmekteyiz. Özgün metnin aksine çeviri metinde toplam 6 adet virgül, 12 adet nokta, 1 adet noktalı virgül yer almaktadır.

Sözcükdilbilgisel Belirtikleştirme

Papai (2004) sözcük yinelemelerini, dilbilgisel paralel yapıları, eksiltili yapılardaki boşlukların doldurulmasını, yerine koymada yeniden yapılandırmayı, özgün metindeki adılların erek dilde isim olarak

kullanılmasını sözcükdilbilgisel belirtikleştirme temelli stratejiler olarak belirlemiştir.

Şeyist şiiri örneğinde "şey" sözcüğünün metnin geneline yayılmış olan tekrar örüntüsü çeviri metinde İngilizcedeki "thing" ve "thingy" sözcüğüne eklenen çeşitli soneklerle karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak asıl olarak bu bölümün konusuyla ilintili olan belirtikleştirme "şey" sözcüklerinin anlam alanının daraltılması ve dolayısıyla çevirmenin belirlediği daha belirtik bir anlama doğru okurun yönlendirilmesiyle ilgilidir. Türkçede, aşağıdaki tabloda görüleceği üzere çeşitli çekim ekleri alan "şey" (ile ve siz eki hariç) İngilizcede çevirmenin yaratıcı müdahalesiyle yapım ekleri görevindeki son ekler yardımıyla İngilizcedeki belirli sözcüklerle çağrışım yapan sözcükler hâline gelmiştir. Böylece, Türkçede anlambilim, sözdizimi ve belirsizlik nedeniyle edimbilimin konu alanına giren şey, soneklerle anlamlı hâle getirilmeye çalışılarak, belirli sözcüklere benzetilerek ve dolayısıyla çıkarsama konusunda okuru yönlendirerek anlamca daha belirgin, daha az bağlam odaklı ve daha çok sözcüğün önerme içeriğine göndermede bulunan, ağırlıklı olarak anlambilimsel temelli bir sözcüğe dönüştürülmüştür.

Tablo 5.1: Özgün ve çeviri metinde şey dağılımı.

Özgün Metin	**Çeviri Metin**	**Ön Görülen (seçilen) Anlam**
Şeyist	Thingy+ist=thingicist	"Communist, socialist" gibi politik görüşü çağrıştıran yapılanma.
Şey+idik	Thing+ish	-ish son ekiyle sıfata dönüştürülen belirsiz anlam (toyduk, devrimciydik, mutluyduk, mutsuzduk vs.).
Şey+len (ile)	Thing	Bir insan ismi yerine kullanılan "Thing".
Şey olmak	Thing+along	"Get along, go along, lay

		along" fiillerini çağrıştıran bir yapılanma.
Şey+len (ile)	Thing+amy	Bir insan, nesne, kavram
Şey+i	Thingy+do	-do sonekiyle "yapılan iş, eğitim"i çağrıştıran yapılanma.
Şey	Thing+ingly	"Thinkingly" (akıllıca) belirtecini çağrıştıran bir yapılanma.
Şey Partisi	Thing+ist Party	Komünist, sosyalist gibi politik görüşü çağrıştıran yapılanma
Şey+le (ile bağlacı)	Thing+ima	"Fatma" gibi Türkçe bir kadın adıyla benzerlik gösteren yapılanma
Şey	Thing+ila	Bir kadın ismini çağrıştıran (Lila, Lola, Pola gibi) yapılanma
Şey+e (ismin e hali)	Thing+hestan	"Kazakhstan, Tajikistan" gibi ülke isimleriyle benzerlik gösteren bir yer, yabancı ülke adı.
Şey+siz	(without) Thing+itude	"Attitude, magnitude, altitude" gibi soyut isimlerle benzerlik gösteren yapılanma.
Şey+im	Thing+let	"Piglet, eaglet, birdlet, dovelet" gibi hayvan yavrularını çağrıştıran yapılanma.
Şey	Thingy+losis	"Tuberculosis" gibi bir hastalığı çağrıştıran yapılanma
Şey+im+e	Thing+ulations	"Circulation, speculation, regulation" gibi isimlerle benzerlik gösteren yapılanma
Şey+im	Thing+osaurus	"Dinosaurus" gibi bir hayvan, yaşlı, bilge kişi anlamlarını çağrıştıran yapılanma
Şey	Thing+apod	"Octopod, amphipod" gibi bir hayvanı çağrıştıran yapılanma.

Şey	Thing+odrome	"Koşu yolu, yarış yolu" anlamında Yunanca son ekle oluşturulan, 'aerodrome, hippodrome' gibi gibi isimlerle benzerlik gösteren yapılanma.
Şey+im	Thing+amist	'Chemist, psychologist' gibi meslek adlarını, uzmanlaşmayı çağrıştıran yapılanma.
Şey+im	Thing+ologue	'İdeologue' gibi bir toplumsal siyasi öğretiye bağlanan bir şahsiyeti çağrıştıran yapılanma.

Çevirmenin önce yorumlayarak bir anlamda karar kılması ve "şey" sözcüğüne eklenen bazı soneklerle "çevirmenin öngördüğü" anlam(lar) İngilizceye ulaştırılmıştır. Oysa şair Türkçede çok daha geniş bir anlam seçeneği sunmaktadır. Ancak çeviri sürecinde erek okur için olası seçeneklerden birisinin seçilerek anlam alanının daraltılması belirtikleştirmeyi getirmektedir. Örneğin "Şey şeye gidelim dedi gittik" dizesinde "şeye" gitmek Türkçede herhangi bir yer adını çağrıştırırken, çevirmen "Thing+hestan" yapılanmasıyla bu seçeneği yabancı bir ülke ile sınırlandırmıştır. Yine benzer şekilde, "Kimse dokunamaz benim şeyime" dizesinde örtmece dildeki şey kullanımını gerektiren cinsel organ, vücudun diğer belirtilmek istenmeyen bölümleri gibi sözcüklerin yerine geçmesi imkân dahilindedir. Ayrıca, yine bağlamsal ipuçlarından yola çıkarsak, dokunmak (touch) fiili özel bir alana, bir konuya yakın temasın engellemesini ifade etmektedir. Şaşırtmacalı ve bol argo dolu dil kullanımına sahip Yücel için bu olasılığın atlanması zor gözükmektedir. Oysa "Nobody can touch my thingulations" çevirisiyle şey sözcüğü çoğul yapılmış, insan vücudundaki istenmeyen bölge seçeneğinden uzaklaşılmıştır. "Thingulations" daha soyut kavramlara yönelik çağrışımlar

sunmaktadır. Bu dizede belirsizlik sürmesine rağmen anlam alanı daralmıştır ve çeviride Türkçedeki kadar çoklu seçenek söz konusu değildir.

Sözdizimsel Belirtikleştirme

Bazı tümcelerin İngilizcede daha iyi anlaşılabilmesi için yeniden yapılandırıldığı görülmektedir. Çevirmen sözcüğü sözcüğüne bir çeviri yerine erek dil okurunun anlayabileceği bir eşdizim ve sözdizimi içinde ve anlamı kendi yorumuyla daha da belirtikleştirerek bir aktarımda bulunmayı tercih etmiştir.

Ben şeyi bitirince babam
Şey dedi Şey partisine girdim

When I finished my thingydo, my father,
thingingly made me join the Thingist Party.

"Eğitimimi tamamladığımda, babam öngörülü bir biçimde beni X Partisine soktu" önermesi çevirmen tarafından yorumlanmış ve erek dilin söz dizimine uygun olarak anlaşılır bir biçimde yeniden yapılandırılmıştır.

Her şey de bir şeydir ama
Of course every thinapod has right to his thingodrome

"Her şey de bir şeydir ama" son derece muğlak, içi her türlü biçimde doldurulabilecek bir önerme sunmaktadır. Çevirmen bunu tamamen kendi yorumuyla rasyonalize ederek çoklu seçenekten birkaç seçeneğe indirgemiştir. Benzetmeye çalıştığı sözcüklerden giderek

"Elbette her canlının kendi yolunda gitme hakkı vardır" önermesi çıkarılabilir.

Ben şeyim
*I am an **absolute** thingologue.*

Anlamı pekiştirmek ve güçlendirmek amacıyla çeviride "absolute" sözcüğünün eklenmesi yine anlamı güçlendiren ve öne çıkaran bir öğedir.

Bağlaçlarla Sözdizimsel Belirtikleştirme
Bir bağlacın başka bir bağlaçla yer değiştirmesi veya özgün metinde yokken, erek metnin daha açık ve anlaşılır olması için bağlaç eklenmesi şeklinde kendini gösterir.

"Şey şeye gidelim dedi gittik
Şeysiz de olmuyor döndük".

*"Let's go to Thinghestan, said Thingila, **so** we went.*
***But** one can't do without thingitude, **so** we came back"*

Örnekte görüleceği gibi neden-sonuç ilişkisini İngilizcede daha belirgin olarak ifade etmek için "so" bağlacı kullanılmıştır. Ayrıca, Thingestan'a gitmek ve gelmek arasındaki karşıtsallığı düzenlemek ve belirtikleştirmek için "but" bağlacını eklemiştir.

Metinsel Belirtikleştirme
Papai (2004) iki kültür arasında belirli bir bağlamda ortak bir paylaşım yoksa çevirmenin uzun ya da kısa aydınlatıcı açıklamalarını metinsel

belirtikleştirmeye bir örnek olarak değerlendirmektedir. Metnin geneline yayılmış olan ve anlamda belirsizlik oluşturan tüm şeylerin yaratıcı bir şekilde son eklerle daha akılcı hâle getirilmesi, erek okur için anlam bulanıklığının bir nebze de olsa aydınlanması metinsel bir belirtikleştirme olarak görülebilir.

Bağıntı kuramı çerçevesinde bağıntı, bağlamsal etki ve işlemleme çabası açısından tanımlanmaktadır (Wilson 1994). Bir başka deyişle; dinleyici/okur ne denli fazla bağlamsal etkiye ulaşırsa, metin o denli güçlü bir bağıntı oluşturur. Ancak dinleyici/okur ne denli fazla işlemleme için çaba harcarsa, bağıntı o denli düşük olacaktır. Dolayısıyla, bağıntı kuramı, doğası gereği örtük bilginin varlığını ve onun doğasını çözümlenmesini içeren bir çerçeve sunmaktadır. Bilgi, metin ve bağlamın çıkarsamaya dayalı işlemlenmesi temelinde iletilmektedir. Bağıntı kuramının çeviri çalışmalarındaki izdüşümüne yönelik saptamalarını göz önüne alan Dooley (2007), ifade edilen bilgiyi yorumlamak için çaba ve zaman gerektiğinde, yani geleneksel yapıdan uzak, anlaşılması zor bir anlatımın kullanıldığı durumlarda ve yazar/konuşmacı tek bir anlamı işaret etmek yerine bir dizi olası anlamı sunmayı amaçladığında bağıntı kuramının çevirmene büyük olanaklar sunduğunu ifade etmektedir. Bağıntı kuramı odaklı çeviri çalışmalarında amaç sınıflamaya dayalı betimlemeci bir yaklaşım oluşturmaktan çok çeviri değerlendirme ve karar alma süreçlerini sorgulayan bilişsel-edimbilimsel bir yaklaşımı ortaya koymaktır. Öte yandan, Luberda (1998) yazın metinlerinin temel özelliklerini

- Dil kullanımındaki radikal belirsizlikler
- Şiirsel eğretilemelerin ve yan anlamsal göndermelerin çokluğu
- Çok anlamlılık

- Ucu açık ve belirsiz duygu, düşünce ve imgeler

şeklinde sıralamaktadır. Sıralamanın en başındaki "radikal belirsizlikler" okurun bağlam ve artalan bilgisi ile açık hâle getirebileceği örtük mantıksal ve ruhbilimsel ikilemleri ve çatışmaları ifade etmektedir. Bağlam bilgisinden yararlanma ve belirsizleri anlaşılır kılma okurun en üst düzey bağıntıyı yakalama çabasıyla gerçekleşir.

Bu çerçeveden yola çıkarak "Şeyist" şiirine geldiğimizde şiirin toplam yirmi şey tekrarıyla donandığını görmekteyiz. Bağlama dayalı bir anlatım olarak "şey" sözcüğünün İngilizcede en geniş anlamıyla bir düz değiştirmece olduğunu söyleyen Ham (2001:21) sözcüğün sağladığı çeşitli anlam alternatifleri ve her sözcüğün yerine geçme potansiyeli nedeniyle bir belirsizlik yarattığını ifade etmektedir. Şeyist şiiri oluşturduğu belirsiz ve dolaylı anlatım özellikleriyle bilişsel bir işlemlemeyi gerektirirken, aynı zamanda okurda bir merak ve şaşkınlık duygusu yaratarak duyuşsal işlemlemeyi tetikleyen bir ilginçlik duygusu sunar. Shank (Aktaran Doğan 1996: 79) okurdaki "ilginçlik" duygusunun gelişimini üç temel kurala dayandırmaktadır:

> a. Belirli bir olayın doğal akışına ters düşecek sapmalar ve aykırılıklar varsa;
> b. Belirli bir olayın doğal parçası olması gereken bilgi kasıtlı olarak eksik bırakılmışsa;
> c. Bir metnin konusu ölüm, tehlike, güç, kuvvet, kin, şiddet, seks, vb. gibi konular oluşturuyorsa.

Şiirin şaşırtmacalı ve bir okur için eğlenceli, şeylerin anlamını çıkarsamaya yönelik serüvenci dokusu şiiri Türkçede gelenek dışı bir konuma oturtmaktadır. "Şey" sözcüğünün her sözcüğün yerine geçme potansiyelinden kaynaklanan belirsizlik ve şiirin geneline yayılmış olan şey yinelemeleriyle artan bu belirsizlik okuru uygun bağıntıyı bulmada

devingen bir konuma sokmaktadır. Şiirin çevirisine baktığımızda, kaynak dilde bağıntıyla oluşturulan deyişsel etkiyi erek dilde çevirmenin belirlediği yerleşik anlamlarla yakalama çabası "şey" sözcüğünün sunduğu anlam seçeneklerini azaltmakta ve hatta çevirmenin seçeneklerine hapsetmektedir. Bir başka deyişle, özgün metinde okura verilen farklı bağlamlama ve bağıntılama seçeneği erek dil okurunun elinden alınmıştır, kaynak dildeki belirsiz yol haritasına erek dilde çevirmen artık bir rota çizmiştir.

5.7 Sonuç

Bu bölümde belirtikleştirme kavramına yönelik dilbilim ve çeviri yaklaşımlarını ele aldıktan sonra, bu kavramı Can Yücel'in "Şeyist" şiiri bağlamında bağıntı kuramı desteğinde incelemeye çalıştık. Kaynak dil ve erek dil dizgeleri arasında geleneksel olarak kodlanan dilbilimsel yapının oluşturduğu anlam yoğunluğunun belirtikliği veya örtüklüğü farklılık gösterdiğinde belirtiklik ve örtüklük doğal bir çeviri süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Baumgarten ve diğerleri (2008)'na göre çeviri metindeki belirtikleştirme işlemi daha çok erek dil dizgesine uyum sağlama kaygısı ve beklentisinden kaynaklanmaktadır. Dillerarası yapı ve söylem tarzı farklarının yanı sıra belirtikleştirmenin bilişsel ve ruhbilim boyutları da söz konusudur (Pym 2005, Chesterman 2004). Çevirmenlerin okur ve yazar olmak üzere üstlendikleri ikili rol, hem kaynak dili anlama hem de bu anlamı erek dile taşıma sorumluluğu getirmektedir. Bu sorumluluk, yorumladığı her şeyi erek dile doğru ve eksiksiz aktarma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Doğan (1996: 76)'a göre bağıntı kuramı uyarınca bildirişimin sürebilmesi için "konuşmacı dinleyiciye daha önce bilmediği yeni bir bilgiyi sunar; dinleyicinin zaten bildiği bir bilgiyi sağlam bir kanıtla yanlışlayarak silinmesini sağlar; bilinen bir bilgiye ilişkin destekler nitelikte kanıt sağlamak yoluyla var olan bilgiyi sağlamlaştırır". Kültür, tarih ve dil yapıları açısından örtüşmeyen kaynak dil ve erek dil arasındaki aktarımlarda çevirmen yepyeni bir bilgiyi erek kültür evreninde tanıdık hâle getirmeye çalışacak veya tamamen bilindik öğelerle değiştirecektir. Can Yücel'in "Şeyist" şiirindeki şaşırtıcı ve ilginç deyişsel özellikler yerini İngilizcede çevirmen kararlarıyla sınırlanmış, rasyonel yapılara bırakmıştır. "Şey" sözcüğü doğası gereği bağlam ve yer aldığı sözdizimsel yapılarla ilintili olarak farklı anlam alternatifler sunarken, çevirmenin eklediği soneklerle bağlam öğesi devingen olmaktan çıkıp daha ziyade hazır ve durağan konuma getirilmiştir.

6 Sonuç

Bu çalışma, bir tarafta bilişsel temellerde yükselip dilbilimsel ve kültürel kurallardan etkilenirken, diğer tarafta dilin sosyal ve etkileşimsel boyutlarının altını çizen genç bir dilbilim alanı olan edimbilim ve onun getirdiği edimbilimsel yaklaşım sayesinde çeviri çalışmalarında bağlama dayalı anlam oluşturma, alımlama, yorumlama ve çözümleme gibi boyutların daha dizgesel ve disiplinlerarası bir bakış açısıyla irdelenebileceği önerisini getirmektedir. Edimbilim bir yanda çözümlediği bilişsel süreçlerle alımlama ve yorumlamaya katkı sağlayarak yazar ve çevirmenin öznel düşün dünyalarına ışık tutarken, öte yanda bir etkileşim sırasındaki dil kullanımı ve bağlam olgusuyla dilin kişilerarası işlevini de ele alır.

İyi bir edimbilim bilgisi çeviri çalışmalarını ve uygulamalarını olumlu yönde etkileyecektir. Edimbilimsel edince dayalı olarak çevirmen uygun bağlamlaştırmalar yapabilecek, sözlü iletişimin dilötesi boyutlarını kolayca alımlayıp yorumlayabilecektir.

Bu kitap edimbilimin sosyal kültürel ve dilbilimsel dizge olarak dilin tüm boyutlarını kapsayıcı nitelikte yorumlama ve çözümleme araçları sunmakta olduğu gerçeğinden yola çıkarak edimbilimin ve edimbilim-çeviri ilişkisinin altının çizildiği derslerin çeviri eğitimi müfredatına konması gerektiğini ifade etmektedir.

Kitabın çizdiği kuramsal çerçeveden yol çıkarak

- Yorumlama ve alımlama süreçlerinin değerlendirildiği bağıntı kuramı bağlantılı çalışmalar
- Sözeylemlerin Türkçede ve Türkçeden diğer dillere aktarımında sözlü ve yazılı çeviri sorunları
- Çeviri eğitiminde edimbilimsel edincin kazanılmasına yönelik müfredat çalışmaları
- Kültürlerarası aktarımda yüz ve incelik kuramı çerçevesinde ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklanan sorunlar

çalışma başlıkları olarak önerilebilir.

Terimce

A

Açıklayıcılar: Expressives

Açımlama: Paraphrasing

Aktarım: Transfer

Alanyazın: Literature

Alımlama: Reception

Anlambilim: Semantics

Anlık Bağlam: Immediate Context

Artıklık: Redundancy

Artırma: Enchancement

Artsürem: Diachronic

Ayrıntılandırma: Elaboration

B

Bağdaşıklık: Coherence

Bağıntı: Relevance

Bağlam: Context

Bağlaşıklık: Cohesion

Bağdaşıklık Belirleyicileri: Cohesion markers

Bağlamsal İpuçları: Contextualization cues

Belirtici: Evincive

Biçem: Style

Belirtim: Specification

Belirtik: Explicit

Belirtikleştirme: Explicitation

Belirtikleştirme Varsayımı: Explicitation hypothesis

Bildiriciler: Declarations

Bilgisayarlı Dilbilim: Computational Linguistics

Bilişsel: Cognitive

Bütünce: Corpus

Bütünce Temelli Yaklaşım: Corpus-based Approach

Büyütme: Amplification

Ç

Çıkarsama: Inference

D

Devingen Eşdeğerlilik: Dynamic Equivalence

Dil dışı: Extralinguistic

Dil İşlemi: Language Processing

Dizge: System

Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi: Systemic Functionl Grammar

Dizin: Index

Dizinsel/Dizinleme: Indexical

Dolaylama: Circumlocution

Durum bağlamı: Context of Situation

Düşünsel İşlev: Ideational Function

Düzanlamsal: Denotative

Düzsözeylemi: locutionary act

E

Ekleme: Addition

Edim: Performance

Edimbilim: Pragmatics

Edimbilimsel Başarısızlıklar: Pragmatic Failures

Edimdilbilimsel Başarısızlar: Pragmalinguistic Failures

Edimsel Eylem: Illocutionary Act

Edinç: Competence

Edinim: Acquisition

Eğretileme: Metaphor

Eksiltili yapı: Elliptical Structure

Erek dil: Target Language

Etiketleme: Labelling

Etkileşim: Intertaction

Eşdeğerlilik: Equivalence

Eşsürem: Synchronic

Etki sözeylem: Percolutionary act

G

Genişletme: Extension

Gerçekleşme Kuralları: Felicity Conditions

Gösterge: Sign

Göstergebilim: Semiotics

Gönderim: Reference

Gönderimsel: Referential

Görgül: Emprical

Güçlendirici: Booster

İ

İçtenlik Belirleyicisi: Sincerity marker

İçtenlik Kuralları: Sincerity conditions

İddiacılar: Assertives

İşbirliği İlkesi: Cooperative Principle

İncelik: Politeness

İşlev: Function

İşlevci: Functionalist

K

Kesit dil: Register

Kişilerarası İşlev: Interpersonal Function

Karşılıklı Konuşma İlkeleri: Conversational Maxims

Kaydırma: Shift

Kaynak Dil: Source Language

Konuşma Çözümlemesi: Conversation Analysis

Konuşma Durumu: Speech Situation

Konuşma Olayı: Speech Event

M

Makine Çevirisi: Machine Translation

Metin Çözümlemesi: Textual Analysis

Metindilbilim: Textlinguistics

Metin Türü: Genre

N

Nicelik: Quantity

Nitelik: Quality

O

Olumlu Yüz: Positive Face

Olumsuz Yüz: Negative Face

Ö

Önerme: Proposition

Ön Hazırlık Kuralları: Preparatory Conditions

Önvarsayım: Presupposition

Örtük: Implicit

Örtükleştirme: Implicitation

R

Ruhbilim: Psychology

S

Sesbilim: Phonology

Sezdirim: Implicature

Sosyoedimbilimsel Başarısızlıklar: Sociopragmatic Failures

Söylem Çözümlemesi: Discourse Analysis

Söylem Alanı: Field

Söylem Doğası: Tenor

Söylem Tarzı: Mode

Sözce-Utterance

Sözcükbilimsel: Lexical

Sözcükdilbilgisi: Lexicogrammar

Sözdizimi: Syntax

Sözeylem: Speech Act

Süreç: Process

T

Tarz: Manner

Toplumdilbilim: Sosciolingistics

Temel Kurallar: Essential Conditions

Tersinleme: Irony

Tümcecik: Phrase

U

Ulam: Category

V

Vurgu: Stress

Y

Yan Anlamsal: Connatative

Yan Tümce: Clause

Yapı: Structure

Yapısalcı: Structuralist

Yeterlilik: Adequacy

Yönlendiriciler: Directives

Yüz: Face

Yüz Yönetimi: Face management

Yüz Korunumu: Face saving

Yüz Kızartıcı Eylemler: Face-threatening Acts

Z

Zorlayıcılar: Commissives

Kaynakça

Abd El-Jawad, H.R.S. (2000). "A Linguistic and Sociopragmatic and Cultural Study of Swearing in Arabic", *Language. Culture and Curriculum*, 13 (2): 217-240.

Agyekum, K. (2004). "Ntam 'reminiscential oath' taboo in Akan", *Language in Society*, 33(03), 317-342.

Antaki, C. (1994). *Explaining and Arguing: The Social Organisation of Accounts*. London: Sage.

Atay, C. (1962). *Pusuda*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Atay, C. (2008). Ambush". Halman, T., S. (ed.) *An Anthology of Modern Turkish Drama: İbrahim The Mad and Other Plays* (içinde). (Çevr: Halman, T. S.) Syracuse: Syracuse University Pres, 143-158.

Atkinson, J. M. ve Heritage, J. (Eds.) (1984). *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Pres.

Austin, J. L. (1962). *How to Do Things With Words*. Oxford, England: Oxford University Pres.

Bach, K. ve Harnish, R. M. (1979). *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Bachman, L. F. (1990). *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.

Bachman, L. F. ve Palmer, A. S. (1996). *Language Testing in Practice*. Oxford: Oxford University Press

Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge.

Baker, M. (1996). "Corpus-based Translation Studies: The challenges that lie ahead". Somers, H.(ed.), *Terminology, LSP and Translation Studies in Language Engineering* (içinde). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 175-186.

Baker, M. (2001). "Translation Studies and Translator Training in the New Millennium", *Proceedings of 1st International Conference on Translation and Interpretation Studies: Theories of Translation andInterpretation and Problems in Korean Translation and Interpretation* (içinde). Seoul: Hankuk University of Foreign Studies.

Baker, M. (2006). "Contextualization in Translator- and Interpreter-Mediated Events", *Journal of Pragmatics,* 38(3): 321-337.

Bar-Hillel, Y. (1960). "The present status of automatic translation of languages". *Advances in Computers,* 1, 91-163.

Bassnett, S. ve Lefevere A. (1990). *Translation, History and Culture.* London and New York: Pinter Publishers.

Bauman, R. ve Sherzer, J. (eds) (1974). *Explorations in the Ethnography of Speaking.* Cambridge: CUP.

Baumgarten, N. ve diğerleri (2008). "Explicitness in translation and interpreting. A review and some empirical evidence of an elusive concept". *Across Languages and Cultures*, 9 (2), 177-203.

Bayraktaroğlu, A., Sifianou, M. (eds.), (2001). *Linguistic Politeness across Boundaries: The Case of Greek and Turkish.* Amsterdam/New York: John Benjamins

Béal, C. (1990) "It's all in the asking': A perspective on problems in cross-cultural communication between native speakers of French and native speakers of Australian English in the workplace". *Australian Review of Applied Linguistics*, 1 (7), 16-32.

Béal, C. (1992). "Did you have a good weekend? Or why there is no such thing as a simple question in cross-cultural encounters". *AustralianReview of Applied Linguistics,* 15, 23-52.

Beeman, W.O. (2001). "Emotion and Sincerity in Persian Discourse". *International Journal of the Sociology of Language*, 148: 31-57.

Berk-Seligson, S. (1990). *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process.* Chicago: University of Chicago Press.

Biber, D. (1988). *Variation across Speech and Writing.* Cambridge: Cambridge University Press.

Blum-Kulka, S. (1981). "The Study of Translation in View of New Developments in Discourse Analysis: the Problem of Indirect Speech Acts". *Poetics Today.* 2/4: 89-95.

Blum-Kulka, S. (1986). "Shifts of Cohesion and Coherence in Translation", House, J. and Blum-Kulka, S. (eds) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies* (içinde). Tübingen: Gunter Narr, 17-35.

Blum-Kulka, S. (1989). "Investigating cross-cultural pragmatics: an introductory overview". Blum-Kulka, S., House, J. and Kasper, G. (Eds), *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies* (içinde). Ablex, Norwood, NJ, 1–34.

Brislin, R. W. (1993). *Understanding Culture's Influence on Behavior.* Harcourt, Brace, Jovanovich, Fort Worth, TX.

Brown, G. ve Yule, G. (1983). *Discourse Analysis.* Cambridge: Cambridge University Press.

Brown, P. ve Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage.* Cambridge: Cambridge University Press.

Burton-Roberts, N. (2005). "Review article: Robyn Carston on semantics, pragmatics and 'encoding'". *Journal of Linguistics,* 41, 389-407.

Caffi C. (1994). "Metapragmatics". R. Asher (Ed.), *Encyclopedia of Languages and Linguistics* (içinde). Pergamon- Aberdeen University Press: Oxford,. 2461–2466.

Canale, M. (1983). "From communicative competence to communicative language pedagogy". (Richards, J. C., ve Schmidt, R. W. (Eds.), *Language and Communication* (içinde). London: Longman, 2-27.

Canale, M. ve Swain, M. (1980). "Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing". *Applied Linguistics*,1, 1-47.

Cao, D. (1997.) "Consideration in Translating Chinese/English Contracts", *Meta (An International Translation Journal),* 42(4):661-669.

Cao, D. (2007). *Translating Law*. Clevedon: Multilingual Matters3.

Carston, R. (2002). *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication.* Oxford: Blackwel.

Catford, J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Prentice Hall.

Chesterman, A. (1997). *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: Benjamins.

Chomsky (1965a). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The MIT Press.

Chomsky (1965b). *Cartesian Linguistics*. New York: Harper veRow.

Coulthard, M. (1976/1985). *An Introduction to Discourse Analysis*. London: Longman Group Ltd.

Cruse, D. A. (2000). *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics.* New York: Oxford University Press.

Crystal, D. (1992). *Introducing Linguistics*. Harmondworth: Penguin Books.

Crystal, D. (1992). *An Encyclopedic Dictionary Of Language and Languages.* Cambridge, MA: Blackwell.

Doğan, G. (1996). "Söylemde İlginçlik ve Duygu Bağlantısı". *Dilbilim Araştırmaları*, Bizim Büro: Ankara, 76-88.

Doherty, M. (ed.) (1996). *Information structure as a problem of translation. Special Issue of Linguistics*, 34.

Dooley, R.A. (2007). "Relevance theory and discourse analysis: complementary approaches for translator training". *Paper presented at Bible Translation 2007*, Dallas, TX, October 15-17, 2007.

Duranti, A. ve Goodwin, C. (1992). *Rethinking context: Language as an Interactive phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eelen, G. (2001). *A Critique of Politeness Theories*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Emery, Peter G. (2004). "Translation, Equivalence and Fidelity: A Pragmatic Approach". *Babel,* 50:2, 143–167.

Englund-Dimitrova, B. (1993). "Semantic Change in Translation - A Cognitive Perspective". Gambier, Y. and Tommola, J. (ed). *Translation and Knowledge* (içinde). Turku: Centre for Translation and Interpreting, University of Turku. 285–296.

Englund-Dimitrova, B. (2005). *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. Amsterdam: John Benjamins.

Erdmann, R., ve diğerleri (1994). *Perspectives on Pre-translational Text Analysis.* (L.A.U.D. series, Paper no. 343). Duisburg: Linguistic Agency University of Duisburg.

Even-Zohar, I. (1990). "Polysystem Theory". *Poetics Today,* 11(1): 9-26.

Fabricius-Hansen. C. (1996). "Informational density: a problem for translation theory". Doherty, M. (ed.) *Information structure as a problem of translation. Special Issue of Linguistics*, 34, 521–565.

Fairclough, N. (1989). *Language and Power.* London: Longman.

Farwell, D. ve Helmreich, S. (1997). "Assassins or Murderers: Translation of Politically Sensitive Materials". *Presented at the 26th Annual Meeting of the Linguistics Association of the Southwest International Pragmatics Conference.* October 4-9, 1997. Los Angeles, CA.

Farwell, D. ve Helmreich, S. (1998). Translation Differences and Pragmatics-Based Machine Translation. *Machine Translation,* 13: 17-39.

Farwell, D. ve Helmreich, S. (1999)."Pragmatics and translation". *Procesamiento del lenguaje Natural*, 24: 18-39.

Fawcett, P. (1997). *Translation and Language: Linguistic Theories Explained.* Manchester: St. Jerome Publishing.

Firth, J. R. (1957). "A synopsis of linguistic theory, 1930-1955. Studies in Linguistic Analysis", Special Vol., *Philological Society*, 1-32.

Fraser, B. (1975). "Hedged performatives". P. Cole ve J. L. Morgan (Ed.), *Syntax and Semantics Volume 3: Speech Acts* (içinde). 187–210, New York: Academic Press.

Gardiner, A.H. (1932/1951). *The Theory of Speech and Language*. Oxford, Clarendon Press 328-344.

Gentzler, E. (1993). *Contemporary Translation Theories*. London: Routledge.

Grice, H. P. (1957). "Meaning". *Philosophical Review*, 66, 377-88.

Grice, H. P. (1961). "The Causal Theory of Perception". *Aristotelian Society*, 35: 121-52.

Grice, H. P. (1967). "Logic and Conversation". William James Lectures, Harvard University. Typescript.

Grice, H. P. 1968. "Utterer's Meaning, Sentence-Meaning, and Word-Meaning". *Foundations of Language*, 4: 225-42.

Grice, H. P. (1969). "Utterer's Meaning and Intention." *Philosophical Review*, 68: 147-77.

Grice, H. P. (1975a). "Logic and Conversation". Cole, P. ve Morgan, J. (eds.) *Syntax and Semantics, Volume 3: Speech Acts.* New York: Academic Press, 41-58.

Grice, H. P. (1975b). "Logic and Conversation." *The Logic of Grammar*, Davidson, D. and Harman G. Encino (ed) (içinde). Cal. Dickenson, 64-75.

Gu, Y. (1990). "Politeness phenomena in modern Chinese". *Journal of Pragmatics*, 14, 237-257.

Gumperz, J. ve Hymes, D. (1964). (Ed.). *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication.* New York: Holt, Rinehart, and Winston

Gumperz,. J. (1982a). *Discourse Strategies.* Cambridge University Press: Cambridge.

Gumperz, J. (1982b). *Language and Social Identity.* Cambridge: Cambridge University Pres.

Gumperz, J. (1992a). "Contextualization Revisited". Auer, P., di Luzio, A. (eds.) *The Contextualization of Language* (içinde). Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins, 39–53.

Gumperz, J. (1992b). "Contextualization and Understanding". Duranti, A. / Goodwin, Ch. (ed.) *Rethinking Context* (içinde). New York: Cambridge University Press, 229–252.

Gumperz, J. (1995). "Mutual inferencing in conversation". Markova, I, Graumann, C.F., ve Foppa, K., (eds). *Mutualities in Dialogue* (içinde). New York: Cambridge University Press.

Gutt, E., A. (1990). "A Theoretical Account of Translation—without a Translation Theory". *Target,* (2) 135–164.

Gutt, E., A. (1991). *Translation and Relevance: Cognition and context.* Oxford: Basil Blackwell.

Gutt, E., A. (1996). "On nature and treatment of implicit information in literary translation: A relevance-theoreticperspective". *International Journal of Translation Studies,* 8: 241–256.

Gutt, E., A. (1998). "Audience expectations". *Notes on Translation,* 12(3): 14-15.

Gutt, E.A. (2001). "Pragmatic Aspects of Translations: Some Relevance-theory Observations". L.Hickey, (eds.) *The Pragmatics of Translation.* (içinde). Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press.

Habermas, J. (1979). *Communication and the Evolution of Society.* Toronto: Beacon Press.

Hale, S. (1996). "Pragmatic considerations in court interpreting". *Australian Review of Applied Linguistics*, 19 (1): pp 61-72.

Hale, S. (1997). "Interpreting Politeness in Court. A study of Spanish-English interpreted proceedings". Campbell, S. ve Hale, S. (Eds.) *Research, Training and Practice Proceedings of the 2nd Annual Macarthur Interpreting and Translation Conference* (içinde). Milperra: UWS Macarthur/LARC.

Halliday, M.A.K. ve Hasan, R. (1976). *Cohesion in English.* London: Longman.

Halliday, M. A. K. (1978). *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning.* London: Edward Arnold.

Halman, T. S. (2008). (ed.) *An Anthology of Modern Turkish Drama: İbrahim The Mad and Other Plays.* Syracuse: Syracuse University Press.

Ham, K. (2001). *Linguistics of Euphemism: A Diachronic Study of Euphemism Use and Formation.* Master Tezi, Uniersity of Surrey.

Hatim, B. ve Mason I. (1990). *Discourse and the Translator.* London: Longman.

Hatim, B. ve Mason I. (1997). *The Translator as Communicator.* London ve New York: Routledge.

Hatim, B. (1998). "Pragmatics and Translation" Baker, M. (ed.) *Encyclopedia of Translation Studies* (içinde). London: Routledge, 179-183.

He, Z. R. (1997). *Pragmatics and English Learning.* Shanghai, China: Shanghai Foreign Languages Education Press.

Hickey L. (1998).(ed.) *The Pragmatics of Translation*, Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters Ltd.

Hobbes, T. (1651/2000). *Leviathan.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hobbs, J. R., ve Kameyama, M. (1990). "Translation by Abduction". *Proceedings of the Seventh ICCL, COLING-90.*

Holland, D. ve Quinn, N. (1987). (ed.) *Cultural Models in Language and Thought.* New York: Cambridge University Press.

Holmes, J. (1995). *Women Men and Politeness* London: Longman

House, J. (1977/1981). *A Model for Translation Quality Assessment.* Tübingen: Narr.

House-Edmondson, J. (1986). "Cross-cultural pragmatics and foreign language teaching". Bausch, K.-R., Königs, F.G., Kogelheide, R. (Eds.) *Probleme und Perspektiven der Sprachlehrforschung* (içinde). Scriptor: Frankfurt a.M, 281–295.

House, J. (1997). *Translation Quality Assessment. A Model Revisited.* Tübingen: Narr.

House, J. (1998). "Politeness and Translation". Hickey L. (ed.) *The Pragmatics of Translation* (içinde). Clevedon/Buffalo/Toronto/Sydney, Multilingual Matters Ltd, 54: 71.

House, J. (2000). "Quality of translation". M. Baker (ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (içinde). London: Routledge. 197-200.

House, J. (2001a). "Pragmatics and Translation". *Pathways of Translation Studies* (içinde). Centro Buendía, Universidad de Valladolid, 57-78.

House, J. (2001b). "Translation Quality Assessment: Linguistic Description Versus Social Evaluation". *META,* 46:2. 243-258.

House, J. (2006). "Text and Context in Translation". *Journal of Pragmatics,* 38: 338-358.

House, J. (2008). "Intercultural Discourse and Translation". *MuTra Journal,* 2: 109-130.

Hume, D. (1976 /1739). *A Treatise of Human Nature*, Selby-Bigge(ed.). Oxford: Oxford University Press.

Hymes, D. (1964). (ed). *Language in Culture and Society*. New York: Harper and Row.

Hymes, D. (1972). "On Communicative Competence". J.B. Pride ve J.Holmes (Eds.). *Sociolinguistics* (içinde). Harmondsworth, England: Penguin Books.

Hymes, D. (1974). *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Hwang, C. C. (2008). "Pragmatic Conventions and Intercultural Competence". *The Linguistic Journal*, August 2008, 3: 2.

Ide, S. (1989) "Formal forms and discernment: two neglected aspects of universals of linguistic politeness". *Multilingua,* 8(2/3): 223-248.

Iser, W. (1978). *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response.* London ve Henley: Routledge and Kegan Paul.

Jakobson, R. (2000/1959) "On linguistic aspects of translation". Venuti, L. (ed) *The Translation Studies Reader* (içinde). London ve New York: Routledge, 113-118.

Jaszczolt, K. M. (2003). "On translating what is said: tertium comparationis in contrastive semantics and pragmatics". Jaszczolt, K. M ve Turner, K. *Meaning Through Language Contrast* (içinde). Amsterdam: J. Benjamins.. 2:441-462.

Kamenická, R. (2007). *Explicitation and Translator's Style.* Doktora Tezi,. Prague: Charles University.

Kamenická, R. (2008). "Explicitation profile and translator style". Pym, A. ve Perekrestenko, A. (ed.) Translation Research projects 1 (içinde). Tarragona: Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili, 117-130.

Kansu-Yetkiner, N. (2006). *Blood, Shame, Fear: Self-Presentation Strategies of Turkish Women's Talk about Their Health and Identity.* Doktora Tezi, Groningen Üniversitesi, Hollanda, Groningen Dissertation Linguistics, 58.

Kansu-Yetkiner, N. (2008). "İncelik Kuramı ve Yüz Olgusu Bağlamında Çeviri Çalışmalarında İşlevsel Edimbilimsel Eleştiri Yöntemi Uygulaması". *Dilbilim Araştırmaları*, 31-49.

Kansu-Yetkiner, N. (2009). "Çeviride Kültürlerarası Aktarım ve Yeniden Bağlamlaştırma: Hollandacadan Türkçeye Ergenlere Yönelik Bilgilendirici Bir Halk Sağlığı Kitapçığının Çevirisi Örneği". *Translation Studies in the New Millenium*, basımda.

Kasper, G., ve Dahl, M. (1991). *Research Methods in Interlanguage Pragmatics.* Hawai: University of Hawai'i at Manoa: Second Language Teaching and Curriculum Center.

Kasper, G. (1994). "Politeness," Asher, R. E., ve Simpson, J. M. Y., (ed), *The Encyclopedia of Language and Linguistics* (içinde). New York: Pergamon Press, 3206-3211.

Kasper, G. ve Rose, K. (1999). "Pragmatics and second language acquisition". *Annual Review of Applied Linguistics*, 19: 81-104.

Klaudy, K. (1993). "On Explicitation Hypothesis". Klaudy, K. ve Kohn, J. (eds.) *TransferreNecesse Est Current Issues of Translation Theory* (içinde). Szombathely: Dániel Berzsenyi College, 69–77.

Klaudy, K. (1998). "Explicitation". Baker, M. ve Malmkjær, K. (eds.) *Routledge Encyclopedia ofTranslation Studies* (içinde). London: Routledge. 80–84.

Klaudy, K. ve Károly K. (2003). "Implicitation in translation: An empirical justification of operational asymmetry in translation". *Paper presented to the 10th International Conference on Translation and Interpreting, Translation Targets.* 11–13 September 2003.

Klaudy, K. ve Károly K. (2005): "Implicitation in Translation: Empirical Evidence for Operational Asymmetry in Translation." *Across Languages and Cultures*, 6 [1]: 13-28.

Kenny, D. (1998). "Equivalence" Baker, M. ve Malmkjær, K. (eds.) *Routledge Encyclopedia ofTranslation Studies* (içinde). London: Routledge, pp. 77-80.

Kenny, D. (2001). *Lexis and Creativity in Translation. A Corpus-based Study.* Manchester: St. Jerome.

Kittredge, R. ve Lehrberger, J. (1982). (eds.) *Sublanguage. Studies of Language Inrestricted Semantic Domains*. Berlín/Nueva York: De Gruyter.

Koller, W. (1989). "Equivalence in Translation Theory". Chesterman A. (ed) *Readings in Translation Theory* (içinde). Oy Finn Lectura: Helsinki, 99-104.

Koller, W. (1995). "The concept of equivalence and the object of Translation Studies". *Target*, 7: 2: 191-222.

Kotthoff, H. (2000). "Gender and joking: on the complexities of women's image politics in humorous narratives". *Journal of Pragmatics,* 32: 55-80.

Kratz, C. A. (1989). "Genres of Power: A Comparative Analysis of Okiek Blessings, Curses and Oaths." *Man* (N.S.), 24: 299-317.

Labov, W. (1966). *The Social Stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics: Washington, DC

Labov, W. (1972a) *Sociolinguistic Patterns*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia: PA

Labov, W. (1972b) *Language in the Inner City*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia, PA.

Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. New York: Harper ve Row.

Laviosa-Braithwaite, S. (ed.) (1998). *"The corpus-based approach". Meta Special Issue,* (43)4.

Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.

Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge, England: Cambridge University.

Linke, A. ve Nussbaumer, M. (2000). "Konzepte des Impliziten: Präsuppositionen und Implikaturen". Brinker, Klaus/ Antos, Gerd/ Heinemann Wolfgang und Sager, Sven F. (eds.) *Text- und Gesprächslingustik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* (içinde). Halbband 1. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 435-448.

Luberda, J. (1998). *Literary language and complex literature*. M.Phil., Northwest Missouri State University.

Malinowski, B. (1935). *Coral Gardens and their magic: A study of the methods of tilling the soil and of agricultural rites in the Trobriand Islands.* New York: American Book Co.

Marmaridou, S. S. A. (2000). *Pragmatic Meaning and Cognition.* Amsterdam: John. Benjamins.

Marriot, H. (1995a). "`Deviations' in an intercultural business negotiation". Firth, A. (ed.) *The Discourse of Negotiation: Studies of Language in the Workplace* (içinde). U. K.: Pergamon Press, 247-268.

Marriot, H. (1995b). "The acquisition of politeness patterns by exchange students in Japan". Freed, B. (ed.) *Second Language Acquisition in a Study Abroad Context* (içinde). Amsterdam, John Benjamins, 1995, 197-224.

Masagara, N. (1997). "Negotiating the Truth Through Oath Forms". *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 22:4, 325-38.

Masagara, N. (2001). "Conveying and Evaluating Speakers' Commitment to Telling the Truth: The Impact of European Christian Missionaries on Language Use". *Journal of Multilingual and Multicultural Development,* 18: 5, 385-401.

Matthiessen, M. I. M. C. ve diğerleri (2004) *Descriptive Motifs and Generalizations.* 537-674.

Matsumoto, D., (1994). *People: Psychology from a Cultural Perspective.* Brooks/Cole: Pacific Grove.

Matsumoto, Y. (1988). "Reexamination of the universality of face: Politeness phenomena inJapanese". *Journal of Pragmatics*, 12, 403-426.

Mey, J. L. (1994). *Pragmatics: An introduction.* Oxford: Blackwell.

Mills, S. (2003). *Gender and Politeness.* Cambridge: Cambridge University Pres.

Mills, S. (2004). "Class, gender and politeness". *Multilingua - Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*, Volume 23(1-2), 171–190.

Mey, J. L. (1993). *Pragmatics: An introduction.* Oxford: Blackwell.

Morris, C. W. (1938/1970). *Foundations of the Theory of Signs.* Chicago: Chicago University Press

Munday, J. (2000). "Seeking translation equivalents: a corpus-based approach". Chesterman, A., Natividad Gallardo, S and Gambier, Y. (eds.) *Translation in Context* (içinde). Benjamins Translation Library, 39: 210

Nerlich, B., Neubert, A. ve Shreve, G. M. (1992). *Translation as Text.* Kent State University Press: Kent, Ohio.

Neubert, A. (2000). "Competence in Language, in Languages, and in Translation".). Schäffner, C. and Beverly A. *Developing Translation Competence* (içinde). John Benjamins: Amsterdam, Philadelphia.

Nerlich, B. ve Clarke, D. D. (1996). *Language, Action, and Context: The Early History of Pragmatics in Europe and America, 1780-1930.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Nesin, A. (1969). *Çiçu*. İstanbul: Nesin Yayıncılık.

Nesin, A. (2008). "Çiçu". Halman, T., S. (ed.) *An Anthology of Modern Turkish Drama: İbrahim The Mad and Other Plays (içinde)*. (Çevr: Allan. R. Gall). Syracuse: Syracuse University Pres, 441-473.

Nida, E. (1964). "Principles of Correspondence" .Venuti, L. (ed.) *The Translation Studies Reader* (içinde). London: Routledge.

Nida, E. (1964). *Towards a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E.J. Brill.

Nida, E ve Charles T. (1969). *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E.J. Brill.

Nirenburg, S. (1989.) "Knowledge-based Machine Translation". *Machine Translation*, 4: 5-24.

Oliveira, A. ve diğerleri. (2009). "'Who polluted the Potomac?' The translation and implementation of a US environmental story in Brazilian and Turkish classrooms". *Cultural Studies of Science Education*, 4: 89-132.

Olohan, M. ve Baker, M. (2000). "Reporting *that* in Translated English. Evidence for Subconscious Processes of Explicitation?". *Across Languages and Cultures,* 1:2: 141-158.

Olohan, M. (2001). "Spelling out the optionals in translation: A corpus study". UCREL Technical Paper No.13. Special Issue: Proceedings of the Corpus Linguistics 2001 Conference içinde. Lancaster. UK. 29 March – 2 April2001. 423 – 432.

Ostermann, A. C. (2003). "Localizing power and solidarity: pronoun alternation at an all-female police station and a feminist crisis intervention center in Brazil". *Language in Society,* 32: 351-381.

Øverås, L. (1998). "In Search of the Third Code. An Investigation of Norms in Literary Translation". *Meta,* 43: 4. 571–590.

Özbek, N. (2000). "Yani, işte, ya: interactional markers of Turkish". *Studies on Turkish and Turkic Languauges,* 393-401.

Özbek, N. (1998). "Türkçe'de Söylem Belirleyicileri". *Dilbilim Araştırmaları*, 9:37-47 .

Pangloss Mark III Machine Translation System (1994). *A Joint Technical Report by NMSU CRL, USC ISI and CMU CMT.* Carnegie Mellon University, Pittsburgh, PA.

Papai, V. (2004). "Explicitation: A universal of translated text?". Mauranen, A ve Kujamäki, P. (eds.), *Translation Universals, Do They Exist?* (içinde). Benjamins Translation Library 48, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 177-184.

Pérez, M. C. (2005). "Applying Translation Theory in Teaching". *New Voices in Translation Studies,* 1. 1-11.

Puurtinen, T. (2004). "Explicitation of Clausal Relations. A Corpus-based Analysis of Clause Connectives in Translated and Non-translated Finnish Children's Literature." Mauranen, A ve Kujamäki, P. (eds.). *Translation Universals. Do They Exist?* (içinde). Amsterdam/Philadephia: Benjamins, 165-176.

Pym, A. (1992): *Epistemological Problems in Translation and its Teaching,* Calaceite: Caminade.

Pym, A., (2005). "Explaining explicitation". Károly, K., Fóris, Á. (ed.) *New trends in translation studies: In honour of Kinga Klaudy* (içinde). Budapest. Akadémiai Kiadó.

Reid, T. (1969/1785). *Essays on the Intellectual Powers of Man.* Cambridge, MA: MIT Press.

Reiß, K. (1989/1976) "Text Types and Translation Assesment". Andrew Chesterman (ed). *Readings in Translation Theory* (içinde). Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 115-187.

Rigney, A. C. (1999). "Questioning in interpreted testimony". *Forensic Linguistics,* 6(1): 83-108.

Ruffino, J.R. (1982): "Coping with machine translation". Lawson (ed.) *Practical Experience of Machine Translation: Proceedings of A Conference* (içinde). London, Amsterdam: North-Holland. 57-60.

Ruhi, Ş. (2006): "Politeness in compliment responses - A Perspective from naturally occurring exchanges in Turkish". *Pragmatics*, 16, 43-101.

Ruhi, Ş. (2007). "Higher-order intentions and self-politeness in evaluations of (im)politeness". *Australian Journal of Linguistics*, 27, 107-145.

Ruhi, Ş. (2008). "Intentionality, communicative intentions and the implication of politeness". *Intercultural Pragmatics,* 5, 3, 287–314.

Ruhi, Ş. ve Işık-Güler, H., (2007). "Conceptualizing face and relational work in (im)politeness: revelations from politeness lexemes and idioms in Turkish". *Journal of Pragmatics,* 39, 681-711.

Saldanha, G. (2008). "Explicitation Revisited: Bringing the Reader into the Picture". *Trans-kom, 1(1)* : 20-35.

Saussure, F.(1916/1983). *Course in General Linguistics* (çeviri: Roy Harris). London: Duckworth.

Schäffner, C. (2000). (ed.) *Developing Translation Competence.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Schäffner, C. (2002). (ed.) "The Role of Discourse Analysis for Translation and in Translator Training", *Contemporary Issues in Language and Society* (içinde). Clevedon, Multilingual Matters.

Schegloff, E. A. ve Sacks H. (1973). "Opening Up Closings," *Semiotica*, VIII, 4: 289-327.

Schenkein, J. (1978). (ed). *Studies in the Organization of Conversational Interaction.* New York: Academic.

Schiffrin, D. (1984). "Jewish argument as sociability". *Language in Society*, 13, 311-335.

Schmied, J. ve Schäffler, H. (1997). "Explicitness as a Universal Feature of Translation". Ljung, M. (ed.): *Corpus-based Studies in English. Papers from the Seventeenth InternationalConference on English Language Research on Computerized Corpora (ICAME 17)* (içinde). Stockholm, May 15–19, 1996. Amsterdam: Rodopi. 21–34.

Schourup, L. (1985). *Common discourse particles in English conversation: 'like', 'well', 'y'know'*. New York: Garland.

Schourup, L. (1999). "Discourse Markers". *Lingua*, 107, 227-265

Scollon, R. ve Scollon, S. K. (1981). *Narrative, Literacy and Face in Interethnic Communication*. Norwood, NJ:Ablex.

Scollon, R. ve Scollon Wong, S. (1995). *Intercultural communication: A Discourse Approach.* Oxford: Blackwell.

Searle, J. R. (1965) "What is a Speech Act?", Black, M. (ed.), *Philosophy in America* (içinde). Ithaca, N.Y.: Cornell University Press; London: Allen and Unwin.

Searle, J. R. (1969). *Speech Acts. An Essay in the Philosophy ofLanguage.* Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, J., R. (1979). *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts.* Cambridge, England: Cambridge University.

Séguinot, C. (1988). "Pragmatics and the Explicitation Hypothesis." *Traduction Terminologie Rédaction,* 1[2]: 106-114

Snell-Hornby, M. (1988). *Translation Studies: An integrated Approach.* Amsterdam: John Benjamins.

Snell-Hornby, M. ve diğerleri (1992). *Translation Studies: An Interdiscipline, Selected papers from the Translation Studies Congress*, Vienna, John Benjamin Publishing Company: Amsterdam, Philadelphia.

Sperber, D. ve D. Wilson (1986/1995). *Relevance: Communication and Cognition.* Oxford: Blackwell.

Stalnaker, R. (1972). "Pragmatics" Davidson, D. ve Harman, G., (eds.) *Semantics of Natural Language* (içinde). Dordrecht: Reidel, 380-97..

Steiner, E. (2001). "Intralingual and interlingual versions of a text – how specific is the notion of *translation*?" Steiner, E. ve Yallop, C. (eds.) *Exploring Translation and Multilingual Text Production: Beyond Content* (içinde). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 161-190.

Steiner, E. (2005). "Explicitation, its lexiocogrammatical realization, and its determining (independent) variables –towards an empirical and corpus-based methodology". *SPRIK-reports* no. 36, Oslo.

Sun, Y. D. L. (2002). "Pragmatic failure study in China". *Foreign Languages and Their Teaching,* 3: 19-21.

Taner, H. (1976). The Ballad of Ali of Keshan [Keşanli Ali Destani] (çevr: Nüvit Özdoğru) Halman, T. S (Ed.), *Modern Turkish Drama* (içinde). Minneapolis: Bibliotecha Islamica, 285-406.

Taner, H. (1990). *Günün Adamı/Dışardakiler.* İstanbul: Bilgi Yayınları.

Taner, H. (2007). *Keşanlı Ali Destanı.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Taner, H. (2008). "Man of the Hour".Halman, T., S. (ed.) *An Anthology of Modern Turkish Drama: İbrahim The Mad and Other Plays* (içinde). (Çevr: Cliffiord Endres, Selhan Savcıgil Endres). Syracuse: Syracuse University Pres, 87-141.

Tecer, A. K. (1947). *Köşebaşı.* İstanbul: Devlet Tiyatrosu Yayınları.

Tecer, A. (2008). "The Neighbourhood". Halman, T., S. (ed.) *An Anthology of Modern Turkish Drama: İbrahim The Mad and Other Plays (içinde).* (Çevr: Nüvit Özdoğru). Syracuse: Syracuse University Pres, 1-64.

Thomas, J. (1983). "Cross-cultural pragmatic failure". *Applied Linguistics,* 4 (2): 91-112.

Tirkonnen-Condit, S. (1986). "Reader impressions and textlinguistic priorities in translation quality assessment". Tirkonnen-Condit, S. (ed.). *Empirical studies in translation: textlinguistic and psycholinguistic perspectives, (Studies in Language 8)* (içinde). Joensuu: Fac. of Arts., 49-73.

Tirkkonen-Condit, S. (2004). "Unique items – over – or under-represented in translated language?," A, Mauranen. ve P, Kujamäki, (eds.), *Translation Universals, Do They Exist?* (içinde). Benjamins Translation Library 48, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 177-184.

Toury, G. (1980). *In search of a Theory of Translation.* Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.

Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Uzuner, B. (2009). *Uzun Beyaz Bulut, Gelibolu*. İstanbul: Everest Yayınları.

Uzuner, B. (2009). *The Long White Cloud-Gallipoli*. İstanbul: Everest Yayınları.

v. Belle, W. (1984). "Assertive speech acts in psychotic discourse". *Preprints of the Department of Linguistics 95. Department of Linguistics*. Leuven: University of Leuven.

v. Dijk, T. (1997). "Cognitive context models and discourse". Stamenow, M. (Ed.). Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness (içinde). Amsterdam: Benjamins, 189-226.

v. Hahn, W. (1996). "Das Postulat der Explizitheit für den Fachsprachengebrauch". Hoffman, L., Kalverkämper, H. ve Wiegand, H.E. (eds.) Fachsprachen. *Languages for Special Purposes. An International Handbook of Special Languages and Terminology Research* (içinde). New York:de Gruyter, 383–389.

Vandeuwera, R. (1985). *Dutch Novels Translated into English: The Transformation of a "Minority" Literature*. Amsterdam: Rodopi.

Venuti. L. (1995). *The Translator's Invisibility*. London and New York: Routledge.

Vermeer, H. (1989). "Skopos and Comission in Translational Action", Andrew Chesterman (ed) *Readings in Translation Theory* (içinde). Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 173-187.

Verschueren, J. (1999). *Understanding Pragmatics*. Edwin Arnold: London

Vinay, P. ve Darbelnet, J. (1995). *Comparative Stylistics of French andEnglish: A Methodology forTranslation*. Amsterdam/Phila-delphia. John Benjamins Publishing Company,

Watts, R. J. (2003). *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wilson, D. (1994). "Relevance and understanding". Brown, G., Malmkjaer, K., Pollitt, A. ve Williams, J., (Ed.) *Language and Understanding* (içinde). Oxford University Press, Oxford, 35–58.

Winters, M. (2007). "F. Scott Fitzgerald's Die Schönen und Verdammten: A Corpus-based Study of Speech-act Report Verbs as a Feature of Translators' Style", *META*, 52(3), 412-425.

Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical Investigations*. Anscombe. New York: The MacMillan Company.

Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Wolfson, N. (1983). "An Empirically based analysis of complimenting in American English". Wolfson, N. ve Judd, E. (Eds.), *Sociolinguistics and Language Acquisition* (içinde). Rowley, MA: Newbury House, 82-95.

Yemenici, A. (1995). "Söylem Çözümlemesinde Üç Temel Yaklaşım ve Kültürlerarası İletişimde Söylem Çözümlemesinin Önemi". *Dilbilim Araştırmaları*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Yılmaz, E. (2004). "*A Pragmatic Analysis of Turkish Discourse Particles: Yani İşte and Şey*".Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Yule, G. (1985/1996). *The Study of Language: An Introduction*, Cambridge: CUP.

Yücel, C. (1993). *The Poetry of Can Yücel: A selection*. İstanbul: Papirüs Yayınları.

Zeyrek, D. (2001). "Politeness in Turkish and Its Linguistic Manifestations: A Social-cultural Perspective," Bayraktaroğlu, A. ve Sifianou, M. (Eds.) *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish* (içinde). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 43-73.

Dizin

A

Açıklayıcılar:14

Açımlama: 90

Aktarım: 31,32,83,87

Aktarım Edinci: 43,44.

Alımlama: 28, 58, 108.

Anlambilim: 3, 6, 7, 12, 17, 32 ,38, 49, 65, 99.

Anlık Bağlam: 63, 64, 93.

Artırma: 80.

Ayrıntılandırma: 80

B

Bağdaşıklık: 39, 40, 84.

Bağıntı Kuramı: 8, 28, 51, 80, 95, 96.

Bağlam: 2, 4, 8, 9, 25-29, 32, 40, 55.

Bağlaşıklık: 40, 41, 84.

Bağdaşıklık Belirleyicileri: 84.

Bağlamsal İpuçları: 29, 95, 102.

Biçem: 44, 46, 74, 81, 94

Belirtim: 84

Belirtik: 35

Belirtikleştirme: 77-108.

Belirtikleştirme Varsayımı: 84, 85.

Bildiriciler: 14

Bilgisayarlı Dilbilim: 54, 81.

Bilişsel: 4, 8, 9, 26, 27, 52.

Bütünce: 56, 84,

Bütünce Temelli Yaklaşım: 85.

Büyütme: 84

Ç

Çıkarsama: 7, 9, 28, 38, 54, 55, 77, 93, 103, 105.

D

Devingen Eşdeğerlilik: 36, 72.

Dil İşlemi: 7
Dizge: 10, 32, 34, 46, 56, 85.
Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi: 49, 80, 81
Dizin: 5, 75
Dizinsel/Dizinleme: 92
Dolaylama: 90
Durum Bağlamı: 26, 42
Düşünsel İşlev: 51
Düzanlamsal Eşdeğerlilik: 36
Düzsözeylem: 13, 14

E

Ekleme: 83, 84, 97.
Edimbilimsel Başarısızlıklar: 44, 57
Edimsel Edinç: 42
Edimsel Eylem: 12, 14, 15, 62, 74.
Edimsel Etki: 38, 47.
Eğretileme: 25, 104
Eksiltili Yapı: 17, 24, 41, 103
Eşdeğerlilik: 36, 38
Etki Sözeylem: 13, 40, 57, 60.

G

Genişletme: 80
Gerçekleşme Kuralları: 14
Gösterge: 4, 5, 6, 17
Göstergebilim: 4, 5, 6
Gönderim: 11, 26, 36, 41
Güçlendirici: 72, 74.

İ

İçtenlik Belirleyicisi: 69
İçtenlik Kuralları: 15
İddiacılar: 13
İşbirliği İlkesi: 8, 11, 18.
İncelik: 19
İşlevci: 48, 49, 50

K

Kesit Dil: 42, 46, 50, 82
Kişilerarası İşlev: 51, 107
Karşılıklı Konuşma İlkeleri: 18, 21
Kaydırma: 29, 85.
Konuşma Çözümlemesi: 10, 11

M

Makine Çevirisi: 53
Metin Çözümlemesi: 35
Metin Türü: 43, 50, 82.

N

Nicelik Kuralı: 18

Nitelik Kuralı: 18

O

Olumlu Yüz: 22, 23.

Olumsuz Yüz: 22, 23.

Ö

Önerme: 13, 16, 60, 82, 103

Ön Hazırlık Kuralları: 14

Örtükleştirme: 52, 78, 79, 81

S

Sezdirim: 16, 88, 33, 52, 79

Sosyoedimbilimsel

Başarısızlıklar: 45, 46.

Söylem Alanı: 50

Söylem Doğası: 50, 74

Söylem Tarzı: 50, 106

Sözcükbilimsel: 41

Sözcükdilbilgisi: 81, 92

Sözeylem: 2, 6, 12

T

Temel Kurallar: 15

Tersinleme: 24

Y

Yeterlilik: 31

Yönlendiriciler: 14

Yüz: 22

Yüz Yönetimi: 22, 23

Yüz Korunumu: 22, 24

Yüz Kızartıcı Eylemler: 22

Z

Zorlayıcılar:14, 60